

Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

Partea 6/2023

STUDII ȘI CERCETĂRI JURIDICE

Culegere de lucrări științifice de specialitate

Partea 6/2023

STUDII ȘI CERCETĂRI JURIDICE

*****

Chișinău • 2023

MINISTERUL EDUCAȚIEI ȘI CERCETĂRII AL REPUBLICII MOLDOVA
INSTITUTUL DE CERCETĂRI JURIDICE, POLITICE ȘI SOCIOLOGICE

STUDII ȘI CERCETĂRI JURIDICE
Partea Nr. 6/2023

Chișinău • 2023

CZU 34(082)
S 93

Aprobată spre editate de Consiliul Științific al Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

Culegerea „Studii și cercetări juridice”, Partea nr. 6, pune în evidență o parte din rezultatele proiectului 20.80009.1606.05 „Calitatea actului de justiție și respectarea drepturilor persoanei în Republica Moldova: cercetări interdisciplinare în contextul implementării acordului de asociere Republica Moldova-Uniunea Europeană” din cadrul Programului de Stat 2020-2023, obținute în semestrul II al anului 2022.

Cercetările științifice înfățișate în culegerea de față reliefează percepția actului de justiție în Republica Moldova, catalogând reformele judiciare și de drept în diferite perioade și nuanțând opiniile experților și justițiabililor, vizează instrumentele Uniunii Europene în materie de securitate și apărare, inclusiv în contextul războiului Federației Ruse contra Ucrainei, precum și impactul acestuia asupra sistemului regional și internațional de securitate, sesizează semnificația rețelelor de cunoștințe ale diasporei și contribuția acestora la dezvoltarea țărilor de origine ca un potențial major de „brain gain” (câștig de creier), abordează limitele libertății de exprimare și delimitarea acesteia de acțiunile intenționate îndreptate spre atătarea vrajbei, diferențierii sau dezbinării naționale, etnice, rasiale sau religioase, conturează standarde internaționale anticorupție și implementarea acestora în legislația națională în vederea consolidării instrumentarului juridic de prevenire și combatere a manifestărilor de corupție, oferă interpretare pertinentă normelor internaționale privind protecția diplomatică a persoanelor fizice și juridice, relevă estimarea corectă și reală a obligației fiscale ca condiție esențială de executare a obligațiilor fiscale în conformitate cu exigențele legislației în materie, interpretează principiul egalității în procesul penal și principiul contradictorialității în cadrul activității speciale de investigații, argumentează particularitățile procedurii de audiere a minorilor în procesul penal, identifică probleme actuale ale instituției căsătoriei și familiei în Republica Moldova, dezvăluie problematice privind transplantul legal rațional efectuat în rezultatul procesului de selectare bazat pe compararea juridică, precum și explică corelații ale siguranței persoanei și securității umane prin prisma prevederilor art.16 alin. (1) din Constituția Republicii Moldova: „Respectarea și ocrotirea persoanei constituie o îndatorire primordială a statului” - ca criteriu de bază privind respectarea drepturilor persoanei și de evaluare a guvernantei publice.

Cercetările conținute în prezenta culegere pot servi drept suport de asistență pentru factorii decizionali la elaborarea politicilor publice în domeniul justiției și armonizarea legislației naționale la standardele europene. La fel, lucrarea poate fi de interes și utilitate pentru cei antrenați în procesul de instruire și cercetare juridică, pentru funcționarii instituțiilor de drept și, nu în ultimul rând, pentru deputați, politicieni și alte persoane cu implicație în viața social-politică din Republica Moldova

Colegiul de redacție:

Valeriu CUȘNIR, *doctor habilitat în drept, profesor universitar, coordonator științific*
Iurie FRUNZĂ, *doctor în drept, conferențiar universitar, secretar științific de editie*
Victor JUC, *doctor habilitat în științe politice, profesor universitar*
Serghei SPRINCEAN, *doctor habilitat în științe politice, conferențiar cercetător*
Andrei SMOCHINĂ, *doctor habilitat în drept, profesor universitar*
Gheorghe COSTACHI, *doctor habilitat în drept, profesor universitar*
Mircea DUȚU, *doctor habilitat în drept, profesor universitar, București; România*
Florin TUDOR, *doctor în drept, profesor universitar, Galați, România*
Mihai FLOROIU, *doctor în drept, profesor universitar, Galați, România*
George SCHIN, *doctor în drept, conferențiar universitar, Galați, România*
Camelia IGNĂTESCU, *doctor în drept, conferențiar universitar, Suceava, România*

Coordonator științific: **Valeriu CUȘNIR**, doctor habilitat în drept, profesor universitar

Procesare computerizată: **Elena Curmei**

Copertă: **Vitalie Leca**

Autorii poartă întreaga responsabilitate pentru conținutul științific al textelor

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții din Republica Moldova

Studii și cercetări juridice / Ministerul Educației și Cercetării al Republicii Moldova, Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice; colegiul de redacție: Valeriu Cușnir (coordonator științific) [et al.]. – Chișinău: Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, 2023 (F.E.-P. "Tipografia Centrală") – . – ISBN 978-9975-3201-1-5.

Partea 6. – 2023. – 170 p. : fig., tab. – Text parțial în lb. engl. – Cuprins par.: lb. rom., engl. – Rez.: lb. rom., engl. – Referințe bibliogr. la sfârșitul art. – 12 ex.

ISBN 978-9975-3430-4-6.

34(082)
S 93

CUPRINS

PREFAȚĂ	7
CAPITOLUL I. INTEGRARE EUROPEANĂ	
1.1. MÎNDRU Valeriu. Percepția actului de justiție în Republica Moldova în contextul integrării europene	11
1.2. ALBU Natalia. Instrumente ale Uniunii Europene în materie de securitate și apărare: perspectiva „busolei strategice”	25
1.3. CUCOȘ Diana. Diaspora networks and knowledge transfer	40
CAPITOLUL II. DREPT CONSTITUȚIONAL	
2.1. CUȘNIR Valeriu, BERLIBA Viorel, CHIPER Natalia. Libertatea de exprimare versus acțiunile intenționate îndreptate spre ațâțarea vrajbei, diferențierii sau dezbinării naționale, etnice, rasiale sau religioase	47
CAPITOLUL III. DREPT INTERNAȚIONAL ȘI EUROPEAN	
3.1. GUȘTIUC Ludmila. Standarde internaționale anticorupție	63
3.2. CUCOȘ Diana. Articles on diplomatic protection revisited	75
CAPITOLUL IV. DREPT PUBLIC	
4.1. ODAINIC Mariana, CHIPER Natalia. Aspecte comparative privind estimarea obligației fiscale a contribuabilului persoană fizică	86
CAPITOLUL V. DREPT PENAL ȘI DREPT PROCESUAL PENAL	
5.1. OSOIANU Tudor, OSTAVCIUC Dinu. Particularitățile procedurii de audiere a minorilor în procesul penal	97
5.2. OSTAVCIUC Dinu. Egalitatea în procesul penal – principiu absolut sau relativ	111
5.3. RUSU Vitalie, RUSU Lucia. Unele particularități ale manifestării principiului contradictorialității în cadrul activității speciale de investigații	123

CAPITOLUL VI. DREPT PRIVAT

- 6.1. CHIRTOACĂ Leonid. Aspecte privind transplantul legal rațional efectuat în rezultatul procesului de selectare bazat pe compararea juridică 134**
- 6.2. TATAR Olga. Current aspects of the institute of marriage and family in the Republic of Moldova 141**

CAPITOLUL VII. SECURITATEA ȘI DREPTURILE PERSOANEI

- 7.1. SPRINCEAN Serghei. Corelații ale problematicii siguranței persoanei și securității umane cu domeniul drepturilor omului 157**

CONTENT

PREFACE	7
CHAPTER I. EUROPEAN INTEGRATION	
1.1. MÎNDRU Valeriu. The perception of the act of justice in Republic of Moldova within the context of European integration	11
1.2. ALBU Natalia. Security instruments of the European Union and defense: the "strategic compass" perspective	25
1.3. CUCOȘ Diana. Diaspora networks and knowledge transfer	40
CHAPTER II. CONSTITUTIONAL LAW	
2.1. CUȘNIR Valeriu, BERLIBA Viorel, CHIPER Natalia. Freedom of speech versus intentional actions aimed at inciting national, ethnic, racial or religious enmity, differentiation or division	47
CHAPTER III. INTERNATIONAL AND EUROPEAN LAW	
3.1. GUȘTIUC Ludmila. International anticorruption standards	63
3.2. CUCOȘ Diana. Articles on diplomatic protection revisited	75
CHAPTER IV. PUBLIC LAW	
4.1. ODAINIC Mariana, CHIPER Natalia. Comparative aspects regarding the estimation of the tax obligation of the individual taxpayer	86
CHAPTER V. CRIMINAL LAW AND PROCEDURAL CRIMINAL LAW	
5.1. OSOIANU Tudor, OSTAVCIUC Dinu. The particulars of the hearing procedure of minors in criminal proceedings	97
5.2. OSTAVCIUC Dinu. Equality in the criminal process - absolute or relative principle	111
5.3. RUSU Vitelie, RUSU Lucia. Some particularities of the manifestation of the principle of adversariality within the special investigative activity	123

CHAPTER VI. PRIVATE LAW

- 6.1. CHIRTOACĂ Leonid. Aspects of rational legal transplantation performed as a result of the selection process based on legal comparison 134**
- 6.2. TATAR Olga. Current aspects of the institute of marriage and family in the Republic of Moldova 141**

CAPITOLUL VII. SECURITATEA ȘI DREPTURILE PERSOANEI

- 7.1. SPRINCEAN Serghei. Correlations of person's safety and human security issue with the human rights domain 157**

PREFAȚĂ

Cercetările științifice realizate în cadrul proiectului „Calitatea actului de justiție și respectarea drepturilor persoanei în Republica Moldova: cercetări interdisciplinare în contextul implementării Acordului de asociere Republica Moldova-Uniunea Europeană” sunt axate pe un șir de subiecte și probleme de importanță pentru urmarea cursului european al Republicii Moldova, implementarea prevederilor Acordului de asociere Republica Moldova-Uniunea Europeană și consolidarea statului de drept.

Reforma judiciară și de drept, cercetarea aspectelor ce țin de esența și specificul funcției jurisdicționale a statului, de funcționalitatea puterii judecătorești, calitatea actului de justiție, rămâne a fi o direcție și obiectiv prioritar în cadrul proiectului de cercetare. În perioada celor cca trei decenii de independență în Republica Moldova reforme în domeniul judiciar și de drept au fost mai multe. Prima reformă inițiată în 1994 urmărea separația puterilor în stat și independența justiției. Realizarea majoră a acestei reforme constituie crearea Consiliului Superior al Magistraturii - organ independent, format în vederea organizării și funcționării sistemului judecătoresc și garantul independenței autorității judecătorești și, care exercită autoadministrarea judecătorească. Carențele și eșecurile acestei prime reforme au condus la ingerința politicului în procesul judiciar, în numirea și promovarea judecătorilor și procurorilor, la creșterea corupției în sistem, având ca consecințe impactul negativ asupra dezvoltării social-economice a statului.

În anul 2007, a fost adoptată următoarea strategie de reformare a sectorului justiției care prevedea implementarea principiului distribuirii aleatorii a dosarelor, asigurarea imparțialității actului de justiție, diminuarea fenomenului corupție în sistem. Reforma în cauză a beneficiat de o susținere financiară majoră (de peste sută milioane de dolari) pentru dezvoltarea infrastructurii și a tehnologiilor moderne (computere, echipamente, soft pentru gestionarea dosarelor, tehnică de înregistrare audio). În cadrul reformei se mai prevedea majorarea salariilor și reducerea volumului de muncă a judecătorilor, actualizarea Codului de etică al judecătorului, pregătirea judecătorilor și procurorilor prin intermediul Institutului Național de Justiție (nou creat). Nu sa reușit însă, în cadrul acestei reforme, eliminarea influenței politicului și administrativului asupra hotărârilor judiciare, nici diminuarea abuzului și corupției. Mai mult, sistemul judiciar în viziunea multor experți devenise un factor favorizator al manifestărilor de crimă organizată – spălării banilor, acaparării sectorului ban-

car, afacerilor profitabile și patrimoniului prin acțiuni tip „raider”, traficului de influență, coruperii pasive, etc.

Următoarea Strategie de reformare a justiției cuprindea perioada 2011-2016 și era axată pe modernizarea sistemului justiției, justiției penale, accesului la justiție, executarea hotărârilor judecătorești, integritatea actorilor din sectorul justiției, respectarea drepturilor omului și contribuirea prin actul justiției la dezvoltarea social-economică. Sa memorat reforma din perioadă în cauză cu lichidarea instanțele economice, prin extinderea managementului, prin restricționarea imunității magistraților în cazurile de corupție și, nu în ultimul rând, prin majorarea substanțială a salariilor pentru magistrați.

Continuitatea reformei judiciare și de drept este marcată de următoarele acte – Strategia pentru asigurarea independenței și integrității în sectorul justiției pentru anii 2021-2024 și Planul de acțiuni pentru implementarea acesteia. Esențial pentru acest act reformativ este *evaluarea externă* sau *procedura de pre-vetting* a judecătorilor și procurorilor, care prevede măsuri de verificare a integrității și profesionalismului judecătorilor și procurorilor. În acest context cercetările științifice ulterioare vor fi direcționate spre obiectivele și conținutul reformei în derulare.

Poziția de candidat a Republicii Moldova pentru aderarea la UE impune eforturi și măsuri sporite în privința prevenirii și combaterii corupției, cu precădere a corupției politice, corupției în sistemul judiciar, în instituțiile publice, în sfera achizițiilor, în domeniul vamal, fiscal și în alte ramuri ale economiei naționale. Cercetările științifice denotă că bazându-ne pe practica internațională anticorupție, diminuarea impactului acesteia asupra societății, prezumă realizarea unui complex de măsuri, inclusiv:

- elaborarea unor programe de măsuri concrete întru instruirea societății civile în spiritul intoleranței față de manifestările fenomenului corupției și declarării actelor de corupție;
- îmbunătățirea cadrului legislativ și asigurarea unui sistem judiciar independent și eficient care să asigure restabilirea reputației sale în percepția publică;
- mediatizarea pe larg a cauzelor de corupție;
- creșterea responsabilității politice prin asigurarea unui sistem mai transparent de luare a deciziilor de către funcționarii publici;
- promovarea culturii juridice și a standardelor internaționale anticorupție;
- sporirea credibilității mass-media, a calității informațiilor referitoare la prevenirea și lupta cu corupția, dând dovadă de imparțialitate.

În egală măsură pentru Republica Moldova, cu referire la Acordul de asociere, o semnificație vitală au instrumentele Uniunii Europene în materie de securitate și apărare, inclusiv în contextul războiului Federației Ruse contra Ucrainei. Repercusiunile acestui război impun măsuri adecvate la nivelul UE pentru Politica de Securitate și Apărare Comună, inclusiv și în raport cu Republica Moldova, or există destul de multe oportunități neexplorate. Pe de o parte, Republica Moldova poate solicita să participe la proiecte ce țin de domeniile de interes în materie de securitate, precum securitatea cibernetică, intelligence sau mecanismele de răspuns rapid în context de criză. Pe de altă parte, formatul de cooperare trebuie axat la reformarea și dezvoltarea sectorului de apărare a țării. Or, în conformitate cu prevederile Articolul 29 al Tratatului Uniunii Europene se urmărește a asigura cetățenilor un nivel înalt de siguranță într-un climat de libertate, securitate și legalitate, astfel încât drepturile sociale ale omului, siguranța și securitatea personală, precum și formarea și consolidarea unei societăți a bunăstării, să servească drept obiectiv major de interes pentru generații de politicieni în sec.XXI.

În unison preocupărilor științifice privind reforma judiciară și actul justiției, politica anticorupție și de securitate, un subiect actual pentru comunitate vizează libertatea de exprimare și limitele acesteia. Declarația Universală a Drepturilor Omului stipulează: „Orice individ are dreptul la libertatea de opinie și de exprimare, ceea ce implică dreptul de a nu fi tulburat pentru opiniile sale și acela de a căuta, de a primi și de a răspândi, fără considerații de frontieră, informații și idei prin orice mijloc de exprimare”, (art. 19). Convenția Europeană pentru Drepturile Omului (art.10), Constituția Republicii Moldova (art.32) și Legea Republicii Moldova cu privire la libertatea de exprimare (art.9) consacră că persoanele particulare se bucură de un drept larg de a critica liderii politici, oficialitățile, guvernele și instituțiile statale și ele pot fi pedepsite în ordin civil sau penal în cazul în care criticile lor sunt false din punct de vedere faptologic sau sunt excesiv de ofensatoare. Totodată, jurisprudența Curții Europene pentru Drepturile Omului admite libertatea opiniilor exprimate într-un limbaj exagerat și recurgerea la o anumită doză de exagerare, chiar de provocare. De asemenea, Curtea Europeană pentru Drepturile Omului a reținut că libertatea de exprimare acoperă nu numai informațiile și ideile primate favorabil sau cu indiferență, ori considerate inofensive, dar și acelea care ofensează, șochează sau deranjează.

Sunt pline de actualitate și interes cercetările științifice privind impactul migrației și semnificația rețelelor de cunoștințe ale diasporei și contribuția

acestora la dezvoltarea țărilor de origine ca un potențial major de „brain gain” (câștig de creier), privind locul și rolul normelor internaționale în materia protecției diplomatice a persoanelor fizice și juridice, precum și reglementările normative referitor la estimarea corectă și reală a obligației fiscale și executarea acesteia în conformitate cu exigențele legislației aferente.

În sfera cercetărilor științifice din cadrul proiectului se înscriu și comentariile teoretico-aplicative ale principiului egalității în procesul penal, principiului contradictorialității în cadrul activității speciale de investigații, procedurii de audiere a minorilor în procesul penal, instituției căsătoriei și familiei în Republica Moldova, transplantului legal rațional efectuat în rezultatul procesului de selectare bazat pe compararea juridică.

Cercetările științifice realizate în cadrul proiectului cuprind și problematici ce vizează securitatea umană în corelație cu drepturile omului și cu dezvoltarea umană. Or, fără securitate umană, drepturile omului și dezvoltarea pierd din conținut și nu mai pot atinge obiectivul pentru care au fost propuse – crearea unui mediu adecvat de evoluție, atât pentru persoana umană, cât și pentru comunitățile de oameni. Dintr-o altă perspectivă, asigurarea unei securități umane și a drepturilor omului în afara paradigmei dezvoltării reprezintă o ocupație inutilă cramponată de o situație statică și lipsită de sustenabilitate. La fel și realizarea unei dezvoltări umane și a securității individului uman fără un nivel adecvat al respectării drepturilor omului, devine desuetă. Astfel, securitatea umană, drepturile omului și dezvoltarea umană reprezintă un complex conceptual armonios care își găsește fundamentare pe prevederile art.16 alin. (1) din Constituția Republicii Moldova: „Respectarea și ocrotirea persoanei constituie o îndatorire primordială a statului” – servind, totodată, și criteriu de bază privind respectarea drepturilor persoanei în țară și de evaluare a guvernantei publice.

Culegerea de lucrări științifice de specialitate „Studii și cercetări juridice”, Partea nr. 6/2022 reflectă sinteza cercetărilor științifice realizate în cadrul proiectului în I-ul semestru al anului 2022. Cercetările înfățișate în culegere pot servi drept suport de asistență pentru factorii decizionali la elaborarea politicilor publice în domeniul justiției și armonizarea legislației naționale la standardele europene. Totodată, lucrarea poate fi de interes și utilitate pentru cei antrenați în cercetare, pentru reprezentanții instituțiilor de drept și, nu în ultimul rând, pentru deputați, politicieni și alte persoane cu implicație în viața social-politică din Republica Moldova.

Valeriu CUȘNIR, profesor universitar,
doctor habilitat în drept, coordonator al ediției

CAPITOLUL I. INTEGRARE EUROPEANĂ

PERCEPȚIA ACTULUI DE JUSTIȚIE ÎN REPUBLICA MOLDOVA ÎN CONTEXTUL INTEGRĂRII EUROPENE

THE PERCEPTION OF THE ACT OF JUSTICE IN REPUBLIC OF MOLDOVA WITHIN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION

Valeriu MÎNDRU, *conferențiar cercetător,
doctor în sociologie, cercetător științific coordonator
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice*

Summary

The article analyzes various aspects of socioeconomic and juridical life of the Republic of Moldova in the context of European integration. The author pays special attention to the functionality of state institutions and the level of trust, perception of the population regarding the quality of the act of justice, the quality of the act of government as a whole. The analysis reveals major problems that need to be solved from the perspective of bringing our country closer to the community space, to join the European Union. The extensive use of the results of different sociological investigations allows the author to make a comparative and dynamic analysis of the situation in the field of justice and other fields of activity.

Keywords: *European Union, Association Agreement, european integration, european vector, community space, rule of law, quality of justice.*

Cuvinte-cheie: *Uniunea Europeană, Acord de Asociere, integrare europeană, vector european, spațiu comunitar, stat de drept, calitatea actului de justiție.*

După declararea independenței și suveranității Republicii Moldova (1991), reforma în domeniul justiției a fost declarată o prioritate permanentă a statului. Astfel, o primă reformă în domeniu a fost inițiată în iunie 1994 care stabilea separația puterilor în stat și independența justiției. În acest scop a fost creată și o nouă structură - Consiliul Superior al Magistraturii, care urma să fie responsabil de numirea, evaluarea și promovarea magistraților în funcții, care erau propuși spre aprobare șefului statului. Identificând vulnerabilitățile existente în sistemul justiției, concepția reformei își propunea eliminarea pârgghiilor

administrative, influenței asupra celor care făceau ancheta, adică asupra procurorilor și ofițerilor. Însă, dat fiind faptul că între membrii consiliului de experți nu exista o unitate de opinii asupra reformei, dar nici politicienii aflați pe atunci la putere nu erau motivați să susțină o asemenea reformă, în cele din urmă aceasta nu a avut finalitate. În consecință, către anii 2000, când cazurile de corupție, crimă organizată, trafic de persoane, de arme sau de spălare de bani ajunseseră în atenția experților internaționali care încercau să încurajeze și să asiste avansarea pe calea reformelor, justiția a ajuns cu bugetul înjumătățit, cu retribuții salariale derizorii pentru cei din domeniu, iar circa 40% din hotărârile pronunțate nu erau puse în aplicare cu anii, iar o mulțime de dosare erau trimise la rejudecare, cotă mult peste normele acceptate în practica internațională.¹

În anul 2007, a fost adoptată o altă strategie de reformare a sectorului justiției care prevedea mai multe elemente de reformă, evidențiind în mod special principiul distribuirii aleatorii a dosarelor și asigurarea imparțialității actului de justiție, eliminarea suspiciunilor de corupție. Testarea documentului a început doi ani mai târziu, iar între timp, în perioada 2007-2009, Republica Moldova a beneficiat de support financiar considerabil (sute de milioane de dolari) pentru dezvoltarea infrastructurii și a tehnologiilor moderne (computere și echipament nou, soft pentru gestionarea dosarelor și echipament de înregistrare audio). La fel, Strategia mai prevedea majorarea salariilor și reducerea volumului de muncă a judecătorilor, respectarea Codului de etică al judecătorului. Totodată, în anul 2009 apare și prima promoție a absolvenților Institutului Național de Justiție, care fusese creat în anul 2006 cu scopul de a asigura o pregătire mai bună a cadrelor din sistemul judecătoresc și de a îmbunătăți situația în domeniu.

O nouă Strategie de reformare a justiției vizează perioada 2011 -2016, iar ulterior extinsă până în anul 2017. Obiectivele principale ale Strategiei erau orientate spre modernizarea și actualizarea a șapte piloni: sistemul justiției; justiția penală; accesul la justiție și executarea hotărârilor judecătorești; integritatea actorilor din sectorul justiției; rolul justiției în dezvoltarea economică; respectarea drepturilor omului în sectorul justiției; și un sector al justiției bine coordonat, bine gestionat și responsabil.² În această perioadă, au fost lichidate instanțele economice care erau calificate ca cele mai corupte; a fost comasat managementul mai multor instanțe; magistrații au fost lipsiți de imunitate în cazurile de corupție, au fost majorate substanțial salariile judecătorilor și procurorilor etc.

¹ <https://moldova.europalibera.org/a/reforme-justitiei-lupta-cu-marea-corupcie-30-de-ani-de-independenta-83/31474414.html>

² *Strategia Națională de Dezvoltare: 7 soluții pentru creșterea economică și reducerea sărăciei*. particip.gov.md/public/files/Moldova_2020_ENG1.pdf/

Pe parcursul anilor 2017-2019, reformarea sectorului justiției, deasemenea a constituit una din prioritățile constante ale autorităților statului, acordându-i tot mai multă atenție, atât la nivelul conducerii țării, cât și societății civile, partenerilor de dezvoltare. Prin eforturile întreprinse s-a urmărit consolidarea independenței justiției, combaterea corupției în sistemul judecătoresc, îmbunătățirea calității actului de justiție și, în cele din urmă, restabilirea încrederii publice față de sistemul justiției.³

Apoi a urmat o altă strategie „Strategia pentru asigurarea independenței și integrității în sectorul justiției pentru anii 2021-2024 și Planul de acțiuni pentru implementarea acesteia”.

Deși strategia fusese votată în Parlament la finele Ianului 2020, documentul nu a fost promulgat de Președinta Republicii Moldova Maia Sandu, care în februarie 2021 l-a remis Legislativului spre re-examinare. Șefa statului insista ca proiectul să prevadă un mecanism de evaluare externă a judecătorilor, dar și o reformă a sistemului anti-corupție. *„Este necesară și asigurarea verificării efective a declarațiilor de avere și interese ale judecătorilor și procurorilor, ca și o lege care să permită confiscarea averilor ilicite ale funcționarilor publici și demnitarilor”*, a mai spus șefa statului. *„Nu ne mai permitem să aprobăm Strategii care arată bine pe hârtie, dar nu aduc schimbări reale în justiție”*, a subliniat președinta țării Maia Sandu.⁴

Astfel, la 6 decembrie 2021, Parlamentul Republicii Moldova a adoptat strategia într-o nouă lectură în care a fost inclusă și așa-numita evaluare externă sau procedura de pre-vetting al judecătorilor și procurorilor, care presupune ca toți judecătorii și procurorii să fie trecuți printr-un filtru atât de integritate, cât și de profesionalism.

De menționat că în scopul realizării priorităților stabilite în strategiile de reformare a sectorului de justiție, din bugetul de stat, precum și din sprijinul financiar substanțial acordat de Uniunea Europeană, pentru justiție au fost alocate tot mai multe resurse. Potrivit estimărilor Centrului de Resurse Juridice din Moldova (CRJM), în anul 2016 Republica Moldova era printre primele 10 țări din Europa cu cea mai mare pondere alocată justiției din bugetul de stat care depășea cu mult media Consiliului Europei (CoE). Tendința de majorare a resurselor alo-

³ Raport privind realizarea Planului Național de Acțiuni pentru implementarea Acordului de Asocieri RM – UE în anii 2017-2019, pag.17, Chișinău 2020 (<https://www.justitietransparenta.md/strategia-privind-asigurarea-independentei-si-integritatii-sectorului-justitiei-2021-2024-quo-vadis/>)

⁴ Gribincea Vladislav, Virschi Victoria. Justiția din Republica Moldova în cifre – o privire comparativă. Document analitic, Centrul de Resurse Juridice din Moldova (CRJM), octombrie 2019, p.6

cate pentru justiție a fost una constantă, astfel încât bugetul alocat justiției în perioada 2004 – 2018 a crescut de peste 8 ori.⁵ Cheltuielile considerabile pentru justiție erau cauzate în mare parte de majorările substanțiale ale salariilor judecătorilor și procurorilor. În 2018, salariul judecătorilor și procurorilor începători din Republica Moldova, raportat la salariul mediu pe economie, era de circa 2,7 și respectiv 2,8 ori mai mare decât salariul mediu pe economie și era peste media Consiliului European, care era de 2,5 și respectiv 1,9 ori mai mare.

Eforturi susținute s-au depus și la capitolul asigurării cu cadre a instituțiilor judecătorești. Actualmente, după numărul efectiv al judecătorilor pe cap de locuitor, Republica Moldova se află deasupra medianei țărilor membre ale CoE. În țară există 17.2 judecători activi la 100,000 de locuitori, iar mediana țărilor membre ale CoE este de 16.

În ceea ce privește numărul procurorilor din Republica Moldova raportat la populație este de două ori mai mare decât mediana țărilor CoE. La acest capitol, Republica Moldova se află printre țările cu cel mai mare număr de procurori pe cap de locuitor. Numărul funcțiilor de procuror din Republica Moldova (720) este cu 43% mai mare decât numărul funcțiilor de judecător (504), ceea ce este atipic. În țările cu o democrație avansată numărul judecătorilor este mereu mai mare decât numărul procurorilor.⁶

Totuși, în pofida alocațiilor financiare crescânde și a atenției permanente acordate instituțiilor de drept, justiția rămâne a fi unul dintre pilonii fragili ai societății moldovenești, fapt constatat și de diverse sondaje de opinie. Astfel, în cadrul unui studiu sociologic realizat în anul 2020 la întrebarea *În ce măsură sunteți siguri că, dacă Dvs. sau cineva din rudele DVS ar ajunge în judecată, judecătorii vor adopta o hotărâre legală?*, doar însăși judecătorii au fost mai optimiști spre deosebire de cetățenii chestionați și avocații care au menirea de a le proteja drepturile lor (vezi Tabelul 1).

După cum denotă datele studiului, doar 5% dintre cetățeni și 9% dintre avocați sunt absolut siguri că instanța va adopta o decizie corectă, obiectivă, în timp ce 37 la sută dintre judecători sunt întru totul siguri, iar 48% mai degrabă sunt siguri de corectitudinea hotărârilor adoptate de ei și de colegii săi. Totodată, peste 2/3 sau 67% din populație și fiecare al doilea avocat participant la sondaj nu sunt siguri de corectitudinea hotărârilor instanțelor judecătorești.

⁵ Norris Pippa. *The Growth of Critical Citizens?* New York: Oxford, University Press, 1999.

⁶ Notă analitică. Încrederea în justiția din Republica Moldova 2001 - 2018. Evoluții și determinante. <https://crjm.org/wp-content/uploads/2019/02/2018.12-Increderea-in-justitie.-Evolutii.pdf>

Tabelul 1. Percepția populației, judecătorilor, procurorilor și avocaților privind corectitudinea deciziilor adoptate în cazul în care ar ajunge în judecată

	Întru totul sigur	Mai curând sunt sigur	Mai curând nu sunt sigur	Deloc nu sunt sigur	NȘ/NR
Populația	5%	14%	36%	31%	14%
Judecătorii	37%	48%	11%	1%	3%
Procurorii	14%	58%	18%	3%	7%
Avocații	9%	38%	29%	21%	3%

Sursa: Centrul de Resurse Jiridice din Moldova, sondaj, decembrie 2020

Același studiu mai denotă și faptul că deciziile judecătorilor sunt luate în majoritatea cazurilor în mod conștiincios, fără careva presiuni din afară. Așa, la întrebarea *În ce măsură sunteți de acord cu afirmația că soluțiile judecătorilor sunt echitabile și adoptate fără influențe din exterior*, majoritatea lor au confirmat această afirmație (vezi Tabelul 2).

Tabelul 2. Măsura în care judecătorii sunt de acord cu afirmația că soluțiile lor sunt echitabile și adoptate fără influențe din exterior

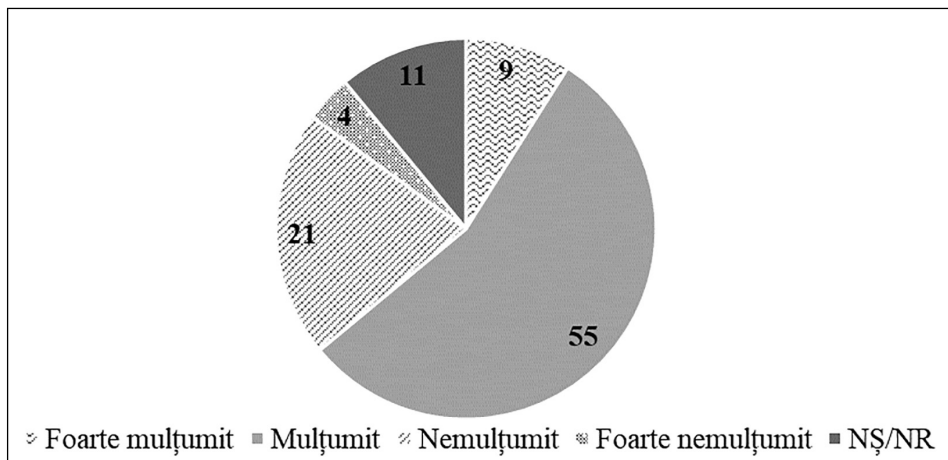
	Întru totul de acord	Mai curând sunt de acord	Mai curând nu sunt de acord	Deloc nu sunt de acord	NȘ/NR
Judecători	40%	43%	13%	1%	3%
Procurori	8%	53%	32%	4%	3%
Avocați	5%	21%	59%	14%	1%

Sursa: Centrul de Resurse Jiridice din Moldova, sondaj, decembrie 2020

Nivelul înalt de apreciere a calității actului de justiție din țara noastră de către judecători și procurori îl relevă și rezultatele unui alt studiu intitulat *Calitatea actului de justiție din Republica Moldova*, realizat de către Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice în cadrul Proiectului **20.80009.1606.05** „*Calitatea actului de justiție și respectarea drepturilor persoanei în Republica Moldova: cercetări interdisciplinare în contextul implementării acordului de asociere Republica Moldova - Uniunea Europeană*” (coordinator de proiect dr. hab., prof. univ. Valeriu Cușnir). La întrebarea *Cât de mulțumit sunteți de calitatea actului de justiție în procesele judiciare în care ați participat?*, circa 2/3 sau 64% dintre subiecții chestionați s-au declarat foarte mulțumiți (9%) sau mulțumiți (55%) de deciziile judecătorești și numai fiecare al patrulea sau 25 la sută dintre ei sunt nemulțumiți (21%) sau chiar foarte nemulțumiti (4%) de calitatea actului de justiție din țara noastră (vezi Figura 1).

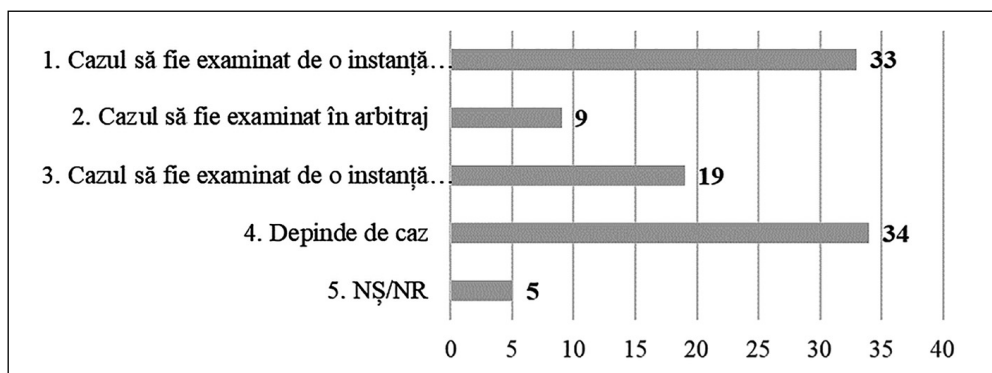
Figura 1. Nivelul de mulțumire al judecătorilor, procurorilor și avocaților privind calitatea actului de justiție din Republica Moldova (%)

Sursa: Studiul sociologic *Calitatea actului de justiție din Republica Moldova* realizat de către Centrul Cercetări Juridice al Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice în perioada mai - iunie 2022.

Astfel, din analiza investigațiilor sociologice rezultă că majoritatea reprezentanților instanțelor judecătorești sunt mulțumiți de calitatea actului de justiție, că deciziile judecătorilor sunt echitabile și adoptate fără influențe din exterior. Și totuși, percepția populației privind calitatea actului de justiție, încrederea în justiție e ceva mai diferită, deaceia o mare parte dintre cetățeni, în cazul necesității instrumentării unui eventual caz de judecată, mai curând ar fi de acord ca procesul de judecată să se desfășoare într-o instanță de judecată din afara țării. Astfel, în cadrul studiului **Încrederea populației în actul de justiție din Republica Moldova**, la întrebarea *Dacă ați avea posibilitatea de a alege instanța de judecată care să instrumenteze un eventual/ presupus caz de al dvs. sau a unei rude apropiate, ce ați prefera: cazul să fie examinat de o instanță de judecată din țară sau în arbitraj ori cazul să fie examinat de o instanță de peste hotare?*, circa 20 la sută dintre respondenți au indicat că mai curând ar prefera o instanță de peste hotare, iar fiecare al treilea consideră că depinde de caz (vezi Figura 2). Oricum, aproximativ 40 la sută dintre subiecții chestionați ar prefera ca cazul să fie examinat de o instanță de judecată din țară (33%) sau cazul să fie examinat în arbitraj (9%). În acest context, credem că am putea presupune că numărul celor care ar pleda pentru o instanță de judecată de peste hotare ar putea fi mai mare, dar factorul lingvistic (cunoașterea unei limbi străine) nu le oferă o astfel de oportunitate.

Figura 2. Preferințele respondenților în cazul în care ar avea posibilitatea de a alege instanța de judecată care să instrumenteze un eventual/presupus caz de judecată (%)

Sursa: Studiul sociologic *Încrederea populației în actul de justiție din Republica Moldova* realizat de către Centrul Cercetări Juridice al Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice în perioada mai - iunie 2022.

Astfel, potrivit studiilor sociologice, nivelul de încredere a populației în justiție rămâne și astăzi unul destul de scăzut - doar 18 la sută dintre cetățeni au o oarecare încredere în justiție, dintre care numai 1% are foarte multă încredere, în timp ce 75% din populație nu prea are încredere (32%) sau chiar deloc nu are încredere în justiția din Republica Moldova (43%).

În așa fel, constatăm, că *Strategia Națională de Dezvoltare a Republicii Moldova „Moldova 2020”, care și-a propus de rând cu alți indicatori cum ar fi sporirea accesului la justiție și executarea hotărârilor judecătorești; integritatea actorilor din sectorul justiției; rolul justiției în dezvoltarea economică; respectarea drepturilor omului în sectorul justiției; și un sector al justiției bine coordonat, bine gestionat și responsabil, puțin ce a corelat cu creșterea nivelului de încredere a populației în justiție. În aceste condiții și nivelul de încredere a populației în principalele instituții ale statului este destul de redus (vezi Tabelul 3), ceea ce rezultă, că și așteptările cetățenilor de la aceste instituții sunt minime.*

Tabelul 3. Nivelul de încredere al populației în principalele instituții ale statului

	Nu am deloc încredere	Nu prea am încredere	Oarecare încredere	Foarte multă încredere
Justiție	43%	32%	18%	1%
Guvern	44%	31%	18%	1%
Parlament	50%	33%	14%	1%

Sursa: Barometrul Opiniei Publice, iunie 2021.

În acest context sunt de menționat afirmațiile lui Pippa Norris, potrivit căruia în multe țări, în decursul ultimilor ani, susținerea politică pentru instituțiile guvernamentale s-a erodat în mod consistent. „Există o tensiune în creștere între idealuri și realitate. Aceasta a condus la producerea unor *cetățeni mai critici* sau a unor *democrați decepționați* . Erodarea susținerii pentru instituțiile guvernării reprezentative e îngrijorătoare, deoarece ea poate să *submineze credința în valorile democratice* ”.⁷ De menționat, că încrederea în justiție este determinată de un set foarte complex de factori, care pot fi sistematizați într-un mod generalist în câteva grupuri. Primul grup de factori ține de interdependența încrederii în justiție și încrederea în alte instituții ale statului. În mod particular vedem corelarea foarte strânsă între încrederea în justiție și celelalte instituții ale statului (*vezi Tabelul 3*). Astfel, dincolo de performanțele de factor ale sistemului justiției, dacă scade încrederea populației în tot ce înseamnă stat, se va reduce inevitabil și încrederea în justiție. Un alt grup de factori ține de fonul mediatic în jurul justiției. Măsura și volumul în care anumite evenimente legate de justiție sunt mediatizate la fel modelează pe termen scurt percepția publicului, iar dacă acestea abundă pe perioade mai îndelungate, se fac resimțite și efectele pe termen lung. Și al treilea set de factori ține de experiența proprie sau a cercului social restrâns al cetățeanului.

Este evident că experiența de a fi parte la o cauză aflată pe rolul instanțelor de judecată influențează puternic opinia persoanei despre justiție.⁸

Autorii raportului de evaluare mai menționează că nu au fost realizate și alte obiective ale Strategiei. Dacă facem referință la un raport intitulat „Raport de evaluare intermediară”, elaborat în luna septembrie 2017 în baza unor indicatori concreți, autorii constată că implementarea obiectivelor specifice prevăzute în prioritatea „Justiție responsabilă și incoruptibilă” nu a fost asigurată la unii indicatori foarte importanți. Din cei 7 indicatori de monitorizare a progresului realizării obiectivelor specifice, menționează raportorii, doar indicatorul ce vizează transparența instanțelor judecătorești a fost îndeplinit, în timp ce alți 4 indicatori au înregistrat chiar o înrăutățire a situației în comparație cu anul 2010. Alți doi indicatori ce vizează numărul de victime ale corupției și ponderea litigiilor soluționate pe cale alternativă nu a fost posibil de evaluat din lipsă de date statistice care ar permite măsurarea progresului.⁹

⁷ Raport de evaluare intermediară a Strategiei Naționale de Dezvoltare (SND) „Moldova 2020”. raport_evaluare_md_2020_rom.pdf p.98. Disponibil: https://www.expert-grup.org/media/k2/attachments/Raport_evaluare_MD2020_ROM.pdf [Accessat: 01.01.2020].

⁸ Gribincea Vladislav, Golnice Daniel, Popșoi Ecaterina. Notă analitică, 31 ianuarie 2020 Republica Moldova la Curtea Europeană a Drepturilor Omului în anul 2019. Disponibil: <https://crjm.org/wp-content/uploads/2020/01/Nota-analitica-CtEDO-2019.pdf> [Accessat: 31.12.2020].

⁹ Raport de evaluare intermediară a Strategiei Naționale de Dezvoltare (SND) „Moldova 2020”. raport_evaluare_md_2020_rom.pdf p.98. Disponibil: https://www.expert-grup.org/media/k2/attachments/Raport_evaluare_MD2020_ROM.pdf [Accessat: 01.01.2020].

În așa fel, autorii raportului concluzionează în baza analizei indicatorilor de progres, că Strategia Națională de Dezvoltare „Moldova 2020” a avut un impact nesemnificativ asupra reformei justiției, desi pentru realizarea obiectivelor de reformare a sectorului justiției, în programele bugetare au fost planificate resurse financiare, care s-au bazat preponderent pe suportul Uniunii Europene, ce urma să fie acordat din cadrul Programului de suport bugetar pentru reforma sectorului justiției, în valoare de 60 milioane de euro, se menționează în raport. Din cauza crizei politice din anul 2015 și a fraudelor bancare, cheltuielile planificate în bugetul de stat pentru reformarea și dezvoltarea sectorului justiției a fost imposibil de acoperit, iar Uniunea Europeană, ca urmare a celor întâmplate, și-a suspendat ajutorul financiar promis. În consecință, prioritatea „Justiție: responsabilă și incoruptibilă” a rămas în mare parte pe hârtie, iar programul de implementare – nerealizat, concluzionează autorii raportului.

Cu aceste constatări ale autorilor raportului de evaluare intermediară, o mare parte dintre actorii sistemului de justiție nu tocmai sunt de acord sau deloc nu sunt de acord, considerând că reformarea justiției, începută în anul 2011, a avut un impact pozitiv pentru sistemul judecătoresc. Opiniile în cauză au fost exprimate în cadrul unui sondaj sociologic intitulat „Percepția judecătorilor, procurorilor și avocaților privind reforma în justiție și combaterea corupției”, realizat în perioada octombrie-decembrie 2020 la solicitarea Centrului de Resurse Jiridice din Moldova.¹⁰ Astfel, la întrebarea: *În ce măsură sunteți de acord cu afirmația că reformarea sistemului judecătoresc începută în anul 2011 a avut un impact pozitiv pentru sistemul judecătoresc?*, cei mai mulți judecători – 67% sau peste 2/3 dintre ei, și mai mult de jumătate dintre procurori – 54%, consideră că reforma demarată a avut un impact pozitiv asupra sistemului justiției, iar resursele alocate au meritat (vezi Tabelul 5).

Tabelul 5. Percepția judecătorilor, procurorilor și avocaților privind impactul reformei inițiate în anul 2011 asupra sistemului judecătoresc

	Întru totul de acord	Mai curând sunt de acord	Mai curând nu sunt de acord	Deloc nu sunt de acord	NȘ/NR
Judecatorii	20%	47%	27%	4%	2%
Procurorii	10%	44%	31%	13%	2%
Avocații	4%	42%	34%	20%	1%

Sursa: Centrul de Resurse Jiridice din Moldova, sondaj, decembrie 2020

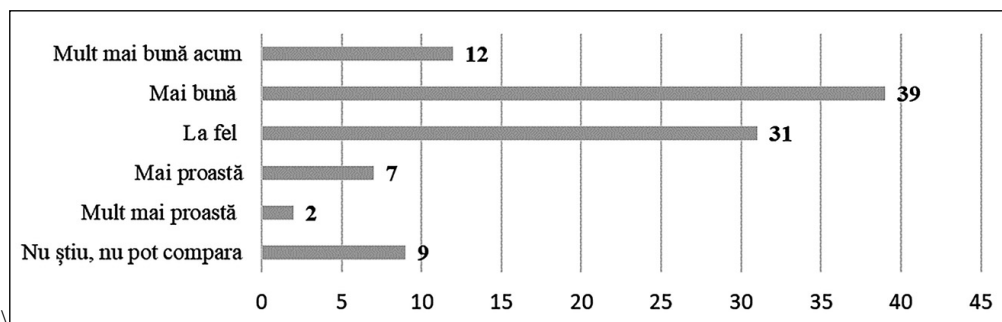
¹⁰ Transparency International Lansează *Indicele Percepției Corupției 2019* Disponibil: http://www.transparency.md/2020/01/23/transparency-international-lanseaza-indicele-perceptiei-corupției-2019/#_ftn1 [Accessat: 23.01.2020].

Mai puțin de acord cu această opinie sunt avocații (54%), care consideră că reformarea sistemului judecătoresc are încă multe lacune, iar impactul nu este tocmai cel așteptat.

Pentru a implementa viziunea strategică la capitolul *Justiție responsabilă și incoruptibilă*, conchid autorii raportului de evaluare intermediară, este necesară corelarea obiectivelor specifice, indicatorilor de monitorizare și a viziunii, ținându-se cont de toate părțile vizate de sectorul justiției. Totodată, este necesară și asigurarea durabilității financiare și asigurării unei sinergii dintre Strategia Națională de Dezvoltare, strategiile sectoriale și programele bugetare, astfel încât să existe o corelare directă între ceea ce se planifică și ceea ce este realizat în condițiile bugetare prognozate.

În opinia beneficiarilor actului de justiție, actualmente, se întrevăd unele schimbări pozitive în ceea ce privește atitudinea, corectitudinea instanțelor judecătorești față de cetățenii care se adresează în aceste instanțe. În cadrul studiului *Satisfacția beneficiarilor actului de justiție* la întrebarea *Dacă ar fi să comparați activitatea/corectitudinea instanțelor de judecată de astăzi cu cea de acum 3-5 ani, aveți o părere mai bună, mai proastă sau la fel față de instanțele de judecată din țara noastră?*, mai mult de jumătate dintre respondenți au menționat că există anumite tendințe pozitive, circa o treime dintre beneficiari nu constată careva schimbări, iar 2% dintre respondenți consideră că acum lucrurile stau și mai prost. Aproximativ fiecare al zecelea respondent nu a avut anterior o astfel de experiență și din aceste considerente i-a fost dificil să facă o astfel de comparație (vezi Figura 3).

Figura 3. Aprecierea beneficiarilor actului de justiție privind activitatea/corectitudinea instanțelor de judecată de astăzi cu cea de acum 3-5 ani (%)

Sursa: Studiul sociologic Satisfacția beneficiarilor actului de justiție realizat de către Centrul Cercetări Juridice al Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice în perioada mai - iunie 2022.

Astfel, din analiza de mai sus rezultă că se impune o abordare mult mai complexă, multidimensională a situației în domeniu, căci după cum ne convinge realitatea, doar majorarea salariilor judecătorilor și procurorilor nu este suficientă pentru a realiza obiective concrete și de durată, iar în cele din urmă să avem și o justiție de calitate. Or, după cum arată analiza efectuată, în pofida creșterii vertiginose a salariilor judecătorilor și procurorilor, creștea în mod considerabil și numărul de cereri și condamnări la Curtea Europeană pentru Drepturile Omului (CtEDO), astfel încât, în anul 2021, Republica Moldova s-a aflat în topul țărilor cu cele mai multe condamnări la CEDO. În anul de referință, moldovenii s-au adresat la CtEDO de trei ori mai des decât media europeană. Cele mai multe hotărâri pronunțate se referă la un singur articol – Articolul 6 (Dreptul la un proces echitabil). De la ratificarea CEDO, în anul 1997 și până la 31 decembrie 2021, CtEDO a pronunțat 541 de hotărâri judecătorești în cauzele Republicii Moldova. În 461 dintre acestea fost constatată cel puțin o violare comisă de statul nostru. La acest capitol, devansăm cu mult așa țări ca Marea Britanie, Germania, Portugalia, Spania sau Olanda, țări care au aderat la CEDO cu mult înaintea Moldovei și care au o populație mult mai numeroasă. În baza tuturor hotărârilor și deciziilor pronunțate până la 31 decembrie 2021, Republica Moldova a fost obligată să plătească 21.903.749 euro, dintre care 2.639.956 euro doar în anul 2021 – se arată în analiza experților de la Centrul de Resurse Juridice din Moldova.

Această constatare a experților Centrului în urma analizei Raportului de activitate al CtEDO pentru anul precedent, denotă că alocațiile substanțiale pentru justiție au depășit cu mult rezultatele muncii depuse de procurori și judecători. Mai mult, corupția în diverse domenii de activitate nu numai că nu s-a diminuat, ci dimpotrivă, a luat o amploare și mai mare, afectând vădit capacitatea de funcționalitate a instituțiilor statului, nivelul de trai și calitatea vieții cetățenilor. Astfel, în 2019, Republica Moldova a înregistrat un scor al Indicelui Percepției Corupției (IPC) de 32 puncte, plasându-se pe locul 120 din 180 țări (în 2018, Republica Moldova avea un scor de 33 puncte și s-a plasat pe locul 117 din 180 țări). Pentru comparație, în 2019 Georgia se afla pe locul 44, România – 70, Armenia – 77, Ucraina – 126, Rusia – 137, Uzbekistan – 153, Turkmenistan – 165. În context, menționăm că Indicele este calculat la o scară de la 0 până la 100, unde „0” semnifică corupție totală, iar „100” – lipsă totală de corupție. Peste 2/3 din țările incluse în clasamentul IPC 2019 au un scor sub 50 puncte, scorul mediu fiind de doar 43 puncte. În fruntea clasamentului IPC 2019 sunt Danemarca și Noua Zeelandă (ambele cu un scor de 87 puncte) și

Finlanda (86 puncte), la polul opus – Siria, Sudanul de Sud și Somalia, respectiv, cu un scor de 13, 12 și 9 puncte.¹¹

Lipsa de progrese reale în lupta contra corupției în majoritatea țărilor este dezamăgitoare și are efecte negative profunde asupra cetățenilor din întreaga lume”, a declarat Patricia Moreira, director general al Transparency International. „Pentru a avea șansa de a contracara corupția și a îmbunătăți viața oamenilor, trebuie de abordat relația dintre politică și *banii mari*. Interesele tuturor cetățenilor trebuie să fie reprezentate în procesul decizional”. Țările cu procese consultative mai ample și transparente au o medie a IPC de 61 puncte și dimpotrivă, în țările în care nu există sau sunt puține consultări, scorul mediu al indicelui este de doar 32 puncte.¹² Credem că afirmațiile de mai sus caracterizează pe deplin situația din Republica Moldova.

Analiza de mai sus denotă că pentru o justiție calitativă, pentru sporirea încrederii în instituțiile statului și susținerii masive a parcursului european al Republicii Moldova sunt necesare eforturi susținute și cu impact concret în diverse domenii ale vieții, care să fie percepute și apreciate pozitiv de către cetățeni, iar pentru aceasta este nevoie de o politică coerentă și clară a statului, de o guvernare responsabilă. Or, după cum am menționat anterior, vectorul european trebuie să devină o prioritate a statului nu numai în politica externă, dar mai întâi de toate, în cea internă.

De asemenea, sunt necesare eforturi conjugate și din partea actorilor politici, unii dintre aceștea fiind și astăzi promotori activi ai aderării Republicii Moldova la Uniunea Euroasiatică, chiar dacă sunt conștienți de faptul, că datorită semnării Acordului de Asociere cu Uniunea Europeană, țara noastră are cu mult mai multe avantaje. De remarcat în acest context, că semnarea Acordului de Parteneriat și Cooperare (1994), a Planului de Acțiuni Uniunea Europeană - Republica Moldova (2005), a Acordului de Liber Schimb, Aprofundat și Cuprinzător (ZLSAC sau DCFTA) cu UE, au adus doar beneficii: creșterea suplimentară a PIB-ului Moldovei de până la 5,4%, liberalizarea regimului de vize (2014), care a facilitat până în prezent accesul a peste 2,6 milioane de cetățeni moldoveni în țările-membre ale Uniunii Europene, majoritatea obiectelor de infrastructură socială care în ultimii ani erau într-o stare deplorabilă au fost și

¹¹ Percepția judecătorilor, procurorilor și avocaților privind reforma în justiție și combaterea corupției. Disponibil: <https://crjm.org/wp-content/uploads/2020/12/CRJM-Perceptia-judecatorilor-procurorilor-si-avocailor-2020-web.pdf> [Accessat: 01.12.2020].

¹² Raportul Național de Dezvoltare Umană. Aspirațiile Europene și Dezvoltarea Umană a Republicii Moldova. Disponibil: http://hdr.undp.org/sites/default/files/moldova_2012_nhdr_romanian_version.pdf [Accessat: 20.12.2012].

sunt finanțate din fonduri europene, iar exportul de produse și mărfuri pe piața europeană actualmente depășește cifra de 2/3 sau circa 67 la sută din volumul total al exporturilor.

Formarea, consolidarea și perpetuarea unui euroscepticism vădit și de durată de către unii reprezentanți ai formațiunilor politice aflate chiar și în prezent la guvernare, în scopul menținerii unui segment impunător de electorat cu ajutorul căruia să acceadă în Legislativ, contribuie în mod substanțial la dispersarea societății. Din aceste considerente și viitorul Republicii Moldova nu are o certitudine clară de dezvoltare, oscilând permanent între Est și Vest, fără a ne preocupa, în speță clasa politică, de creșterea nivelului de trai și calității vieții cetățenilor. De circa trei decenii, la acest indicator suntem cotați ca cea mai săracă țară din Europa. În consecință, avem un exod masiv al populației, în special, al forței economice active, al potențialului uman și intelectual. Astfel, pentru o susținere puternică a vectorului european avem nevoie de coeziune socială, de conștientizare a faptului, că apropierea și integrarea Republicii Moldova în spațiul comunitar constituie o perspectivă clară de dezvoltare a țării noastre, de asigurare a unui nivel de trai decent și o calitate mai bună a vieții oamenilor. Doar în așa fel vom deveni o țară cu valori și standarde europene.

Referințe bibliografice:

1. <https://moldova.europalibera.org/a/reforme-justitiei-lupta-cu-marea-corupcie-30-de-ani-de-independen%C8%9B-%C3%AEn-cei-30-de-ani-de-independen%C8%9B-%C4%83/31474414.html>
2. Strategia Națională de Dezvoltare: 7 soluții pentru creșterea economică și reducerea sărăciei. particip.gov.md/public/files/Moldova_2020_ENG1.pdf
3. Raport privind realizarea Planului Național de Acțiuni pentru implementarea Acordului de Asociere RM – UE în anii 2017-2019, pag.17, Chișinău 2020
4. (<https://www.justitietransparenta.md/strategia-privind-asigurarea-independentei-si-integratii-sectorului-justitiei-2021-2024-quo-vadis/>)
5. Gribincea Vladislav, Virschi Victoria. Justiția din Republica Moldova în cifre – o privire comparativă. Document analitic, Centrul de Resurse Juridice din Moldova (CRJM), octombrie 2019, p.6
6. Norris Pippa. The Growth of Critical Citizens? New York: Oxford, University Press, 1999.
7. Notă analitică. Încrederea în justiția din Republica Moldova 2001 - 2018. Evoluții și determinante. <https://crjm.org/wp-content/uploads/2019/02/2018.12-Increderea-in-justitie.-Evolutii.pdf>

8. Raport de evaluare intermediară a Strategiei Naționale de Dezvoltare (SND) „Moldova 2020”. Raport_evaluare_md_2020_rom.pdf p.98. Disponibil: https://www.expert-grup.org/media/k2/attachments/Raport_evaluare_MD2020_ROM.pdf [Accessat: 01.01.2020].
9. Gribincea Vladislav, Golnice Daniel, Popșoi Ecaterina. Notă analitică, 31 ianuarie 2020 Republica Moldova la Curtea Europeană a Drepturilor Omului în anul 2019. Disponibil: <https://crjm.org/wp-content/uploads/2020/01/Nota-analitica-CtEDO-2019.pdf> [Accessat: 31.12.2020].
10. Raport de evaluare intermediară a Strategiei Naționale de Dezvoltare (SND) „Moldova 2020”. Raport_evaluare_md_2020_rom.pdf p.98. Disponibil: https://www.expert-grup.org/media/k2/attachments/Raport_evaluare_MD2020_ROM.pdf [Accessat: 01.01.2020].
11. Transparency International Lansează Indicele Percepției Corupției 2019 Disponibil: http://www.transparency.md/2020/01/23/transparency-international-lanseaza-indicele-perceptiei-coruptiei-2019/#_ftn1 [Accessat: 23.01.2020].
12. Percepția judecătorilor, procurorilor și avocaților privind reforma în justiție și combaterea corupției. Disponibil: <https://crjm.org/wp-content/uploads/2020/12/CRJM-Perceptia-judecatorilor-procurorilor-si-avocailor-2020-web.pdf> [Accessat: 01.12.2020].
13. Raportul Național de Dezvoltare Umană. Aspirațiile Europene și Dezvoltarea Umană a Republicii Moldova. Disponibil: http://hdr.undp.org/sites/default/files/moldova_2012_nhdr_romanian_version.pdf [Accessat: 20.12.2012].
14. Barometrul Opiniei Publice 2011 – 2021, IPP. Disponibil: https://ipp.md/wp-content/uploads/2020/07/BOP_06.2020_prima_parte_finale.pdf [Accessat: 01.06.2020].
15. Eurobarometru 2019 Standard 91. Disponibil: https://ec.europa.eu/romania/news/20190805_eurobarometru_primavara_ro [Accessat: 05.08.2019].

INSTRUMENTE ALE UNIUNII EUROPENE ÎN MATERIE DE SECURITATE ȘI APĂRARE: PERSPECTIVA „BUSOLEI STRATEGICE”

*Natalia ALBU, doctor în științe politice,
conferențiar universitar, cercetător științific coordonator
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice*

Summary

The idea that the EU should have a consolidated defense and security policy is not new, but there was no political consensus on the issue within the EU until 2016. The EU Global Strategy adopted in 2016 set out clearly the need for more European defense cooperation, harking on tumultuous years that saw, among other developments, a refugee and migration crises, terrorist attacks in major European capitals, and Brexit. At the same time, the war in Ukraine underlines the importance for the European Union to have effective and concrete tools to reinforce its collective capacity to foresee, decide and act for its security. It also raises the question of military missions outside the EU's borders. The European Union's Common Security and Defence Policy also aims to enable the Union to play a role as a power acting for peace and security outside its borders, since military action can also aim at peacekeeping and conflict prevention during external operations. The European Strategic Compass, which was adopted at the European Council of 24-25 March, aims to set a course for the Union's security and defence in the next decade. But the war also lays in sharp focus the demand for the EU to become a more autonomous actor in security and defense, better able to deal with a more challenging international environment. In this framework, to understand how the Republic of Moldova could capitalize on EU defense instruments, it is important to analyze the evolution of these instruments and the possible areas of collaboration.

Keywords: *European Union, EDSP, ECSP, strategic autonomy, Strategic Compass, European peace instrument.*

Cuvinte cheie: *Uniunea Europeană. PESA, PESD, autonomie strategică, Busola strategică, instrumentul european pentru pace,*

Introducere

Reprezentând o forță economică, dar și demografică, Uniunea Europeană (UE) tinde să-și dezvolte și domeniul *apărării*, care să-i permită să-și sporească rolul activ pe arena atât regională, cât și internațională, îndeosebi în ceea ce privește prevenirea crizelor și conflictelor în asigurarea păcii și stabilității. Mai mult, mediul actual de securitate impune necesitatea de a revedea politicile de

apărare atât la nivel de state, cât și de organizații. Astfel, nesiguranța provocată de invazia militară nejustificată a Federației Ruse în Ucraina, a determinat două țări nordice, Suedia și Finlanda, să renunțe la zeci de ani de neutralitate și să solicite admiterea în NATO. Iar Danemarca, singura țară din UE care nu participă la politica europeană de apărare (derogare obținută în 1992), ceea ce înseamnă că nu a participat la nici o misiune militară a UE, a decis cu o majoritate covârșitoare (aproape 67 % *pentru*) să se alăture *Politicii comune de securitate și apărare* a UE prin referendumul din 1 iunie 2022. Această decizie vine să consolideze imperativul UE și statelor sale membre de a fortifica capacitățile de apărare și capacitatea de acțiune. De fapt, *Politica de securitate și apărare comună* a UE (PSAC) este parte integrantă a *Politicii externe și de securitate comună* (PESC) a UE care stabilește cadrul UE în domeniul apărării și al gestionării crizelor, inclusiv pentru cooperarea și coordonarea dintre statele membre în domeniul apărării.

PSAC este considerată o politică în evoluție rapidă, iar pentru a da un nou impuls agendei sale de securitate și apărare, UE a lansat *Busola strategică*, care urmărește să ofere o direcție politico-strategică îmbunătățită pentru securitatea și apărarea UE și să stabilească nivelul de ambiție în acest domeniu. De asemenea, mai nou este și faptul că în martie 2021 a fost înființat *Instrumentul European pentru Pace / Facilități Europene pentru Pace* pentru a finanța toate acțiunile PESC în domeniile militar și de apărare, cu scopul de a preveni conflictele, de a menține pacea și de a consolida securitatea prin sporirea capacității statelor terțe în ceea ce privește apărarea. În acest cadru, pentru a înțelege cum Republica Moldova ar putea să valorifice instrumentele UE în materie de securitate și apărare, este important de analizat evoluția acestor instrumente și ariile posibile de colaborare.

Politici ale Uniunii Europene în domeniul securității și apărării: premise de consolidare

Instabilitatea mediului de securitate, specific ultimului deceniu, a dus la o adaptare și o transformare continue deopotrivă la nivel local, regional și global. Respectiv, UE și-a intensificat eforturile de a-și consolida și dezvolta politica de securitate și apărare, în special în urma lansării în 2016 a *Strategiei globale* a UE. Strategia respectivă reflectă preocupările cu privire la starea lumii, documentând amenințările existențiale la adresa securității UE, cum ar fi: încălcarea ordinii europene de securitate în est, intensificarea terorismului și a violenței în Africa de Nord și Orientul Mijlociu - propagându-se chiar și

în Europa, escaladarea tensiunilor în materie de securitate din Asia, precum și perturbările cauzate de schimbările climatice¹.

În același timp, crizele necontrolate care se transformă în conflicte au, de obicei, consecințe multiple, cu implicații pentru comunitățile locale, pentru țările învecinate și pentru restul lumii. Impactul insecurității și al conflictului asupra cetățenilor poate avea fațete multiple, de la crizele umanitare la infracțiuni violente, declin economic, sărăcie și terorism și nu numai. Mai mult, peisajul de securitate dificil este determinat și de faptul că unii actori de putere și-au mărit tot mai mult cheltuielile pentru apărare și și-au modernizat capacitățile militare, iar unii chiar au pornit un război nejustificat, cum ar fi invazia militară a Federației Ruse în Ucraina.

În acest context, necesitatea unei UE mai puternice și mai capabile în materie de securitate și apărare a constituit o problemă deosebit de importantă pe agenda acesteia. Încă din decembrie 2013, Consiliul European a mandatat o serie de acțiuni pentru a consolida cooperarea în domeniul apărării, pentru a sprijini o PSAC *credibilă și eficace* și în *complementaritate deplină cu NATO*. Acțiunile s-au axat pe creșterea eficacității, a vizibilității și a impactului PSAC, precum și pe îmbunătățirea dezvoltării capacităților de apărare și pe consolidarea bazei industriale și tehnologice de apărare europene (EDTIB). Sub conducerea președintelui Juncker, Comisia a depus eforturi în permanență pentru a atinge nivelul de ambiție definit în Strategia globală a UE și pentru a obține o mai mare autonomie strategică a UE. Astfel, progresele către politică europeană de apărare au devenit o parte esențială a unei viziuni mai ample pentru o politică externă a UE mai puternică și mai eficace, vizând promovarea prosperității, a democrației, a păcii și a securității în lume. În acest mod, apărarea completează alte câteva politici ale UE, inclusiv politica de dezvoltare, politica de vecinătate și politica comercială².

Cooperarea în materie de securitate și apărare dintre statele membre ale UE a fost întotdeauna una dintre cele mai complicate probleme de pe agenda lor comună. Bazele cadrului existent pentru cooperare în materie de apărare au fost prevăzute în Tratatul de la Maastricht din 1993, prin introducerea structurii bazate pe piloni și, ulterior, în Tratatul de la Amsterdam din 1998, prin codificarea unor noi structuri și sarcini pentru politica externă și de securitate comună

---

¹ A se vedea: A global strategy on foreign and security policy for the EU. Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. Council of the European Union, Brussels, 14 noiembrie 2014. https://www.eeas.europa.eu/eeas/global-strategy-european-unions-foreign-and-security-policy_en

² Ibidem.

(PESC), inclusiv prin crearea postului de Înalt Reprezentant al Uniunii pentru afaceri externe și politica de securitate/vicepreședinte al Comisiei (ÎR/VP).

Tratatul privind Uniunea Europeană (TUE) - Tratatului de la Amsterdam – în art. 17 prevedea că „politica externă și de securitate comună include toate aspectele legate de securitatea Uniunii, inclusiv definirea treptată a unei politici de apărare comune” și a inclus în tratat misiunile de tip Petersberg. Cadrul juridic actual pentru PSAC este prevăzut la titlul V din TUE, astfel cum a fost modificat în Tratatul de la Lisabona în 2007, precum și în protocoalele nr. 10 și nr. 11 și în declarațiile 13 și 14 privind PESC. Cele mai importante modificări legate de apărare, introduse în Tratatul de la Lisabona, includ: (-) crearea unui cadru de cooperare structurată permanentă; (-) introducerea unei clauze de asistență reciprocă; (-) a unei clauze de solidaritate; (-) consolidarea cooperării; (-) extinderea misiunilor de tip Petersberg. De asemenea, tratatul prevede că Agenția Europeană de Apărare (AEA) trebuie să contribuie la o evaluare periodică a contribuțiilor statelor membre. În pofida reformei aproape permanente, cooperarea în materie de apărare rămâne exclusiv de competența individuală a statelor membre³.

De asemenea, este de menționat că articolul 42 din TUE stabilește contextul și scopul global al PSAC. Deciziile referitoare la PSAC se iau de către Consiliul Uniunii Europene prin vot în unanimitate. Cu toate acestea, există unele excepții, de exemplu atunci când Consiliul adoptă anumite decizii de punere în aplicare a unei decizii a UE sau referitoare la AEA și PESCO, în cazul în care deciziile sunt luate cu majoritate calificată. ÎR/VP este responsabil pentru propunerea și punerea în aplicare a deciziilor în materie de PSAC. În pofida cadrului juridic bogat care guvernează PSAC, mai multe dintre dispozițiile legate de Tratatul de la Lisabona au fost - sau rămân - neutilizate sau insuficient utilizate. Încă din 2013, s-a înregistrat o creștere a frecvenței și a conținutului apelurilor adresate de Consiliul Uniunii Europene și de Parlamentul European cu privire la punerea în aplicare a potențialului deplin al Tratatului de la Lisabona în domeniul securității și al apărării. Deși PSAC rămâne în sfera interguvernamentală, de la lansarea Strategiei Globale în iunie 2016, s-a realizat un număr tot mai mare de inițiative care vizează întărirea cooperării UE în domeniul securității și al apărării și care duc treptat la o politică de apărare comună și - eventual - la o uniune europeană a apărării. De asemenea, Strategia Globală a oferit împuterniciri Politicii de Securitate și Apărare Comună să promoveze o nouă formulă de cooperare

³ Lazarou E., Dobрева A. Securitatea și apărarea. Politicile UE - rezultate pentru cetățeni. Serviciul de Cercetare al Parlamentului European, iunie, 2019, p. 4.

și să dezvolte capacitățile țărilor partenere. Republica Moldova, de asemenea, angajată de ceva timp într-un proces comprehensiv de reformă a sectorului de securitate, își propune să aprofundeze parteneriatele strategice, să dezvolte noi politici de securitate și să îmbunătățească capacitățile de management al crizelor. Aceste premise constituie o fereastră de oportunitate pentru a consolida și a extinde parteneriatul Republica Moldova – UE pe dimensiunea PSAC.

Cele menționate mai sus au permis UE să înregistreze următoarele realizări în domeniul apărării: (-) activarea PESCO; (-) înființarea Capacității militare de planificare și conducere (MPCC); (-) un proces anual coordonat de revizuire privind apărarea (CARD); (-) Acțiunea pregătitoare a Uniunii privind cercetarea în materie de apărare; (-) Programul european de dezvoltare industrială în domeniul apărării (EDIDP); (-) noul pact privind PSAC civilă și planurile în curs pentru mobilitate militară; și (-) includerea unui Fond european de apărare specific în următorul cadru financiar multianual (CFM). De asemenea, UE și-a întărit cooperarea cu NATO prin două declarații comune în 2016 și în 2018 și printr-o listă cuprinzătoare de domenii de cooperare⁴. Iar în decembrie 2019, la începutul mandatului său, VP/ÎR Josep Borrell a plasat aprofundarea PSAC în centrul activității UE, continuând și consolidând inițiativele lansate anterior de dna Mogherini.

În perioada 2019-2020, a avut loc primul ciclu CARD complet, AEA asigurând activitatea de redactare. Raportul final al CARD le-a fost prezentat miniștrilor apărării în noiembrie 2020. Acesta identifică 55 de oportunități de colaborare la nivelul întregului spectru de capabilități. Astfel, a UE a înființat un Fond european de apărare (FED) în același an pentru a sprijini cercetarea și dezvoltarea colaborativă în domeniul apărării. În decembrie 2020, Consiliul a ajuns la un acord politic provizoriu cu reprezentanții Parlamentului cu privire la un regulament de instituire a FED, în contextul cadrului financiar multianual (CFM) pentru perioada 2021-2027. Cu un buget FED de 8 miliarde EUR pe 7 ani, UE va deveni unul dintre primii trei investitori în cercetarea în domeniul apărării din Europa⁵. Completând și amplificând eforturile statelor membre, fondul promovează, în UE, **cooperarea dintre întreprinderi și actorii din domeniul cercetării, indiferent de dimensiunile și de originea geografică a acestora**, în

⁴ Ibidem, p. 5.

⁵ A se vedea: PSAC: o politică în evoluție rapidă [https://www.europarl.europa.eu/factsheets/ro/sheet/159/politica-de-securitate-si-aparare-comuna-Regulation-\(EU\)-2021/697-of-the-European-Parliament-and-of-the-Council-of-29-April-2021,-the-European-Defense-Fund-and-repealing-Regulation-\(EU\)-2018/1092,-EUR-Lex,-https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2021/697/oj](https://www.europarl.europa.eu/factsheets/ro/sheet/159/politica-de-securitate-si-aparare-comuna-Regulation-(EU)-2021/697-of-the-European-Parliament-and-of-the-Council-of-29-April-2021,-the-European-Defense-Fund-and-repealing-Regulation-(EU)-2018/1092,-EUR-Lex,-https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2021/697/oj)

privința **cercetării și dezvoltării** și în privința tehnologiilor și echipamentelor de apărare interoperabile. Fondul sprijină **proiecte competitive și colaborative** pe parcursul întregului ciclu de cercetare și dezvoltare pentru un impact mai mare asupra capacității de apărare europene și a peisajului industrial european.

Unul dintre cele mai recente instrumente ale PSAC este **Facilități Europene pentru Pace** (*European Peace Facility*). UE va finanța costurile comune ale misiunilor și operațiunilor militare ale PSAC, îmbunătățind astfel solidaritatea și repartizarea sarcinilor între statele membre. Consolidând capacitățile operațiunilor de sprijinire a păcii, precum și capacitățile țărilor terțe și ale organizațiilor partenere în chestiuni militare și de apărare, *Instrumentul European pentru Pace* își propune să contribuie la creșterea eficacității Acțiunii Externe a UE.

În acest context de ambiție crescândă în securitate și apărare, UE lansează procesul Busola strategică în timpul președinției germane a Consiliului UE în 2020 și, la 24 martie 2022, la o lună după începutul războiului Rusiei împotriva Ucrainei, liderii UE adoptă un document de implementare a acțiunilor în materie de apărare⁶.

Busola strategică pentru securitatea și apărarea Uniunii Europene

Prima schiță a *Busolei strategice* a UE / *Strategic Compass* a fost prezentată cu câteva luni înainte de invazia militară în Ucraina, prezentând, cum susține HR/VP Josep Borrell, *o trezire geopolitică a Europei într-o nouă lume de amenințări*⁷.

Procesul de elaborare a documentului numit *Busola strategică* a fost rezultatul a două direcții: una națională și o alta europeană. Pe de o parte, nivelul național sau statal – principalii actori implicați în introducerea acestui subiect pe agenda de discuții au fost statele membre ale Uniunii Europene. Acestea au decis în iunie 2020, la Consiliul privind securitatea și apărarea⁸, începerea procesului de reflecție asupra *Busolei strategice*, care urmează a fost aprobată în luna martie 2022 de către Consiliul European⁹. Documentul adoptat în vara anului

⁶ Will the Strategic Compass be a game-changer for EU security and defense? European Policy Center, Round-Up, 5 April 2022, <https://epc.eu/en/publications/Will-the-Strategic-Compass-be-a-game-changer-for-EU-security-and-defen-479820>

⁷ A Strategic Compass to make Europe a security provider. European Union External Action. https://www.eeas.europa.eu/eeas/strategic-compass-make-europe-security-provider-foreword-hrvp-josep-borrell_en

⁸ Consiliul Uniunii Europene, Bruxelles, (17.06.2020), 8910/20, <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-8910-2020-INIT/ro/pdf>

⁹ The European Union's 'Strategic Compass' process, https://www.europarl.europa.eu/EPRS/graphs/EPRS_Strategic_Compass_final.pdf

2020 preciza, în linii largi, care era situația de atunci a mediului de securitate și de ce este necesară o astfel de abordare din partea Uniunii Europene¹⁰. De asemenea s-a menționat că *UE se confruntă cu un mediu internațional deja dificil, în care pandemia de COVID-19 fără precedent riscă să amplifice fragilitatea și tensiunile existente la nivel mondial. (...) UE își menține angajamentul de a-și spori capacitatea de a acționa în calitate de furnizor de securitate prin implicarea sa operațională, în special prin misiunile și operațiile PSAC, de a-și consolida reziliența și nivelul de pregătire pentru a aborda în mod eficace toate amenințările și provocările în materie de securitate, precum și de a intensifica dezvoltarea capabilităților necesare. În acest sens, UE își va spori *autonomia strategică* și capacitatea de a coopera cu partenerii pentru a-și proteja valorile și interesele.*¹¹

Când inițiativa Busola strategică a fost lansată la jumătatea anului 2020, Europa a fost angajată într-o dezbatere adesea instabilă asupra definiției a ceea ce Franța a numit inițial autonomie strategică. În centrul acestei debateri au fost întrebări fundamentale cu privire la gradul de independență geostrategică pe care ar trebui să-l aibă Europa caută vis-a-vis de Statele Unite (și prin extensie NATO) și de caracterul practic pe care acest nivel de ambiție ar presupune în ceea ce privește necesitatea de a-și spori substanțial propriile capacități de apărare. Provocați de deciziile și declarațiile dezbinătoare ale președintelui Donald Trump legate de forța sau lipsa angajamentului SUA față de NATO, unii din Europa au cerut o UE capabilă să apere Europa în mod independent împotriva întregii game de posibile amenințări. Aceasta a inclus prevederea desfășurării de forțe capabile să opereze pe întregul spectru de crize (de intensitate scăzută și mare), și nu doar intervenții de menținere a păcii și misiuni de instruire.

De asemenea, legat de nivelul național sau statal, merită de evidențiat efortul comun al Trioului de Președinții început de Germania în iulie 2020, continuat de Portugalia în prima parte a anului 2021 și finalizat de Slovenia în decembrie 2021. Una dintre prioritățile acestui Trio a fost să asigure *autonomia strategică a UE prin intermediul unei politici industriale dinamice*¹².

De remarcat că sintagma *autonomia strategică*, în cadrul schiței primului document, a fost utilizat și ca obiectiv spre care tinde Uniunea Europeană¹³.

¹⁰ Pădureanu M-A. Motivația inițierii procesului de elaborare a Busolei strategice și evoluția negocierilor. În: Busola strategică a Uniunii Europene. Un răspuns la provocările globale. Working paper nr. 43, Institutul European din România, București, 2022, p. 5-7.

¹¹ Consiliul Uniunii Europene, Bruxelles, (17.06.2020), 8910/20, <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-8910-2020-INIT/ro/pdf>

¹² Pădureanu M-A. Op. cit., p. 6.

¹³ A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy, https://eeas.europa.eu/sites/default/files/eugs_review_web_0.pdf.

Plus, un alt document european care a contribuit la elaborarea *Busolei strategice* a fost Strategia UE privind uniunea securității¹⁴. Aceasta ne permite să evidențiem, pe de altă parte, nivelul european al Busolei – din această perspectivă documentul reprezintă continuarea inițiativelor începute în anul 2016 prin Strategia Globală a UE. În comunicarea din iunie 2020, Consiliul se referă la această strategie și la necesitatea continuării activităților lansate atunci.

Cu toate acestea, în cadrul UE încă există discuții privind înțelegerea semnificației *autonomiei strategice*, căci mai este utilizat și termenul *suveranitatea europeană*, mai ales de elitele politice franceze. Un studiu recent elaborat de Institutul European de Studii de Securitate propune trei viziuni conceptuale distincte asupra *autonomiei strategice* – autonomia ca responsabilitate, autonomia ca nevoie de asigurare (*hedging*) și autonomia ca emancipare. Fiecare în parte are implicații directe pentru inițiativele recente ale Uniunii în domeniul apărării, nivelul de ambiție al UE pe dimensiunile de securitate și apărare și, în final, asupra relației transatlantice și a procesului de asumare echitabilă a responsabilităților (*burden sharing*)¹⁵.

Astfel, cadrul Summit-ului Consiliului European din 24-25 martie 2022 au fost adoptate concluzii privind agresiunea militară rusă împotriva Ucrainei, securitate și apărare, energie, aspecte economice, pandemia de COVID-19 și relații externe. Cu privire la securitate și apărare, Consiliul European a desfășurat o dezbateră strategică pe baza *Declarației de la Versailles* (10-11 martie 2022) și ținând seama de noua conjunctură de securitate din Europa. Declarația respectivă a fost adoptată de liderii UE cu privire la agresiunea Rusiei împotriva Ucrainei, precum și întărirea capacităților de apărare, reducerea dependențelor energetice și construirea unei baze economice mai solide. În cadrul Summit-ului respectiv, Consiliul European a aprobat *Busola strategică*, care oferă orientări strategice pentru următorul deceniu și definește un set coerent de acțiuni care vor contribui la apărarea intereselor UE și la protejarea cetățenilor europeni prin faptul că:

- permite UE să acționeze mai rapid și decisiv atunci când se confruntă cu crize;

¹⁴ A Strategic Compass for Security and Defence - For a European Union that protects its citizens, values and interests and contributes to international peace and security. Council of the European Union, 21.03.2022. <https://www.strategic-compass-european-union.com/>

¹⁵ Fiott D. *Strategic autonomy : towards “European sovereignty” in defence?*, European Union Institute for Security Studies (EUISS) European Union Institute for Security Studies (EUISS), November 2018, https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/Brief%2012__Strategic%20Autonomy.pdf

- consolidează capacitatea de anticipare și atenuare a amenințărilor;
- stimulează investițiile și inovarea pentru a dezvolta capabilitățile și tehnologiile;
- aprofundează cooperarea cu partenerii pentru a îndeplini obiective comune.

Busola oferă Uniunii Europene un **plan de acțiune ambițios pentru consolidarea politicii sale de securitate și apărare** până în 2030, având obiectivul de a furniza mai multă securitate în măsură să își protejeze cetățenii și să contribuie la pacea și securitatea internaționale. De asemenea, Busola strategică va consolida *autonomia strategică* a UE și capacitatea sa de a colabora cu partenerii pentru a-și proteja valorile și interesele. Valoros este și faptul că Busola strategică oferă o evaluare comună a mediului strategic în care UE își desfășoară acțiunile și a amenințărilor și provocărilor cu care se confruntă Uniunea. Documentul prezintă propuneri concrete și realizabile, cu un calendar foarte precis de punere în aplicare, pentru a îmbunătăți capacitatea UE de a acționa în mod decisiv în situații de criză și de a-și apăra securitatea și cetățenii.

Voința politică și eficiența operațională reprezintă instrumente esențiale pentru a atinge obiectivele asumate în contextul Busolei Strategice, consolidând astfel credibilitatea Uniunii Europene la nivel intern și global. Documentul reprezintă un mijloc concret de gestionare a contestării crescute din mediul strategic al UE. Evaluarea amenințărilor a relevat o reîntoarcere la politica de putere și la conflictele de sumă nulă, precum și o creștere a competiției interstatale, inclusiv prin utilizarea puterii blânde și a interdependențelor ca pârgăhii politice. Înalțul Reprezentant pentru Afaceri Externe și Politică de Securitate, Josep Borell, a subliniat că *Busola strategică reprezintă un ghid de acțiune pentru ca Uniunea Europeană să devină un furnizor de securitate, prin construirea unei culturi strategice europene*¹⁶.

Busola acoperă toate aspectele politicii de securitate și apărare și este structurată în jurul a patru piloni care corespund cu cele patru acțiuni menționate anterior: (I) acțiune, (II) securitate, (III) investiții și (IV) parteneriate.

Primul pilon asigură capabilitatea de acțiune rapidă și fermă ori de câte ori izbucnește o criză, alături de parteneri dacă este posibil și pe cont propriu atunci când este necesar, UE: (-) va institui o Capacitate de desfășurare rapidă a UE solidă, de până la 5 000 de militari, pentru diferite tipuri de crize; (-) va fi pregătită să desfășoare o misiune PSAC formată din 200 de experți pe deplin echipați în termen de 30 de zile, inclusiv în medii complexe; (-) va desfășura exerciții reale

¹⁶ Anghelescu A. Principalele elemente ale Busolei strategice și poziția României. În: Busola strategică a Uniunii Europene. Un răspuns la provocările globale, p.12.

periodice pe uscat și pe mare; (-) va spori mobilitatea militară; (-) va consolida misiunile și operațiile PSAC (politica de securitate și apărare comună) civile și militare ale UE promovând un proces decizional rapid și mai flexibil, acționând într-un mod mai solid și asigurând o solidaritate financiară sporită; (-) va utiliza pe deplin *Instrumentul european pentru pace* pentru a sprijini partenerii.

În cadrul **pilonului doi** pentru a-și consolida capacitatea de a anticipa, de a descuraja și de a oferi un răspuns la amenințările și provocările actuale și emergente cu evoluție rapidă, UE: (-) își va consolida capacitățile de analiză a informațiilor; (-) va dezvolta un set de instrumente pentru contracararea amenințărilor hibride și echipe de răspuns în caz de amenințări hibride care să aducă laolaltă diferite instrumente al căror rol va fi să detecteze o gamă largă de amenințări hibride și să răspundă acestora; (-) va dezvolta în continuare setul de instrumente pentru diplomația cibernetică și va institui o politică de apărare cibernetică a UE, pentru a spori nivelul de pregătire și a răspunde la atacurile cibernetice ș.a.

La nivel de investiții, statele membre s-au angajat să își majoreze în mod substanțial cheltuielile pentru apărare pentru a răspunde ambiției colective de a reduce deficiențele critice în materie de capabilități militare și civile și pentru a ne consolida baza industrială și tehnologică de apărare europeană. Un element cheie, în aceste sens, va fi impulsivitatea inovării tehnologice în domeniul apărării pentru a elimina lacunele strategice și a reduce dependențele tehnologice și industriale.

Pentru a aborda amenințările și provocările comune, UE în **cadru pilonului patru – parteneriatele**, va consolida cooperarea cu parteneri strategici, inclusiv prin sporirea dialogului și a cooperării, promovarea participării la misiunile și operațiile PSAC și sprijinirea consolidării capacităților¹⁷.

Fișele rezumative (infografici) de la sfârșitul fiecărei secțiuni mărturisesc efortul depus pentru a face Busola accesibilă publicului larg, mișcare oarecum rară pentru acest tip de document, evidențind cât de important este acest document pentru UE și cetățenii săi. O serie de idei sunt stabilite pentru implementarea viitoare, în așteptarea unor noi decizii, într-un interval de timp relativ scurt, între 2022 și 2025. În fine, dincolo de faptul că Busola strategică este o foaie de parcurs pentru acțiunile sale în materie de securitate, UE se angajează să elaboreze o nouă analiză a amenințărilor o dată la trei ani, care, potrivit lui Antinozzi, este cheia cre-

¹⁷ O Busolă strategică pentru consolidarea securității și apărării UE în următorul deceniu, <https://www.consilium.europa.eu/ro/press/press-releases/2022/03/21/a-strategic-compass-for-a-stronger-eu-security-and-defence-in-the-next-decade/>

ării unei culturi strategice europene care, la rândul său, poate asigura o politică externă, de securitate și apărare a UE mai coerentă¹⁸. Iar ca răspuns la invazia militară în Ucraina, UE poate fi un actor de politică externă capabil și asertiv – retorică ambițioasă dezvoltată, în special, în cadrul Busolei strategice.

Cooperarea Republicii Moldova cu Uniunea Europeană în materie de securitate și apărare

Dimensiunea PSAC este un subiect pe agenda de cooperare a Republicii Moldova cu UE de mai mult timp, însă această cooperare s-a intensificat numai începând cu anul 2013. La 13 decembrie 2012 a fost semnat *Acordul Cadru de Participare a RM la misiunile UE de Gestionare a Crizelor* care extinde orizontul cooperării cu UE pe dimensiunea politică și de securitate. Acordul a intrat în vigoare la 1 iulie 2013 și stabilește condițiile pentru participarea R. Moldova la operațiunile și misiunile UE de gestionare a crizelor.

Realmente, prioritățile care au fost identificate în cadrul Consiliului din 20 decembrie 2013 s-au reflectat în acțiuni care au avut impact și pentru Republica Moldova. Consiliul a extins posibilitatea de participare în misiunile PSAC pentru țările partenere *care împărtășesc valorile și principiile europene și sunt dornice și capabile să sprijine eforturile UE de management al crizelor internaționale*¹⁹. Acest fapt a contribuit pozitiv la încheierea mai multor Acorduri-Cadru de Cooperare (de exemplu, *Framework Cooperation Agreement*) cu țările partenere²⁰. În același timp, sub egida Parteneriatului Estic, a fost instituit panelul PSAC în cadrul Platformei 1 *Democrație, Bună Guvernare și Stabilitate*. Panelul a oferit posibilitatea de a desfășura întâlniri și consultări pe domeniul securității între statele UE și țările partenere din vecinătatea estică. Iar pentru va facilita avansarea dialogului RM-UE în domeniul PSAC pe diferite segmente de colaborare, la 30 martie 2017 a fost semnat *Acordul RM-UE privind procedurile de securitate pentru schimbul de informații clasificate* (intrat în vigoare la 1 ianuarie 2018). Scopul Acordului este de a oferi un mecanism de protecție pentru schimbul de informații clasificate, astfel fiind facilitată avansarea dialogului RM-UE în domeniul PSAC.

¹⁸ Tidey A. What is the 'strategic compass' and what does it mean for EU defence? 23/03/2022. <https://www.euronews.com/my-europe/2022/03/23/what-is-the-strategic-compass-and-what-does-it-mean-for-eu-defence>

¹⁹ Council Conclusions on CSDP, Draft, 16531/13. Brussels, 22 November 2013, <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-16531-2013-INIT/en/pdf>

²⁰ A se vedea: Bogusławska H. CSDP and partners. In: Handbook on CSDP missions and operations: The Common Security and Defence Policy of the European Union, Jochen Rehl and Galia Glume (eds.), European Security and Defence College, 2016.

Mai mult, ca urmare celor convenite în cadrul Consiliului de Asociere UE și R. Moldova (28 octombrie 2021), a fost agreată lansarea *Dialogului de nivel înalt în domeniul politic și de securitate*, a cărui primă reuniune a avut loc la 18 martie 2022. Această platformă de discuții ridică nivelul de cooperare bilaterală UE - R. Moldova pe dimensiunile PSAC, reflectând angajamentul și interesul reciproc de a consolida reziliența țării, inclusiv pe dimensiunea securității cibernetice, combaterea dezinformării, precum și combaterea amenințărilor hibride.

De asemenea, cooperarea în domeniul PSAC oferă Republicii Moldova posibilitatea de a se manifesta ca un furnizor de securitate și de a-și spori credibilitatea în fața partenerilor de dezvoltare. Acest fapt este util, îndeosebi, pentru aprofunda relațiile instituționale și politice cu UE și pentru a-și îmbunătăți profilul ca un potențial stat candidat euro-integrare. În plus, participând în misiunile PSAC, Republica Moldova obține experiență operațională, se familiarizează cu procedurile și mecanismele de lucru ale UE și dezvoltă interoperabilitate cu statele-membre. În mai 2021 erau în curs 17 misiuni și operațiuni PSAC, dintre care 11 civile și 6 militare, implicând aproximativ 5 000 de membri ai personalului militar și civil al UE desfășurate în străinătate. În decursul ultimilor ani, Republica Moldova a fost invitată să participe la diverse misiuni ale UE, printre care EUCAP (Somalia), EUBAM (Libia), EUMAM RCA, EUCAP (Sahel Mali) și EUTM (Mali). R. Moldova a detașat experți în misiunile EUTM Mali (2014; 2016; 2018-până în prezent) și EUMAM în Republica Centrafricană (2015-2016). În perioada 2014 – 2021, au fost detașați 9 experți naționali în cadrul misiunilor UE de gestionare a crizelor²¹.

Cum am menționat anterior, în 2021 a fost lansat instrumentul *Facilități Europene pentru Pace* (EPF), care prevede acordarea asistenței concrete țărilor partenere în domeniile securității și apărării. Astfel, pentru anul 2021, Consiliul a aprobat măsurile de asistență pentru Republica Moldova (7 mln Euro), acestea urmând să fie direcționate spre consolidarea capacităților medicale ale Armatei Naționale și creșterea capacităților genștilor. Iar în contextul invaziei militare în Ucraina, Consiliul a adoptat în iunie 2022 o măsură de asistență în cadrul **Instrumentului European pentru Pace în valoare de 40 de milioane de euro în beneficiul Forțelor Armate ale Republicii Moldova**. Măsura de asistență va contribui la **consolidarea capacităților unităților de logistică, mobilitate, comandă și control, apărare cibernetică, recunoaștere aeriană fără pilot și comunicații tactice** ale Forțelor Armate ale Moldovei prin furnizarea de echipamente neletale, provizii și servicii relevante, inclusiv instruire legată de echipament.

²¹ Politica de Securitate și Apărare Comună, <https://mfa.gov.md/ro/content/politica-europeana-de-aparare-si-securitate-comuna>

În fine, nu putem neglija faptul că aspectele ce țin de cooperarea Republicii Moldova -cu UE în materie de securitate se regăsește și-n *Busola strategică*. Având în vedere amenințarea la adresa suveranității, stabilității, integrității teritoriale și guvernantei partenerilor estici ai UE, aceasta va spori cooperarea în domeniul securității și apărării cu scopul consolidării rezilienței acestora. În special se atrage atenția asupra provocărilor cu care se confruntă Georgia și Republica Moldova, inclusiv ingerința ostilă a Rusiei și utilizarea pe scară largă a instrumentelor militare și a tacticilor hibride, care compromit stabilitatea acestor țări și procesele lor democratice și au implicații directe pentru securitatea UE. Prin urmare, UE confirmă continuarea cooperării îndeaproape cu aceste țări și să ne reafirmăm sprijinul ferm și angajamentul față de suveranitatea și integritatea lor teritorială. În calitate de parteneri apropiați ai UE, Ucraina, Georgia și Republica Moldova vor beneficia de dialoguri specifice și de o cooperare consolidate, în special în domeniul precum contracararea amenințărilor hibride, dezinformarea și securitatea cibernetică. De asemenea, UE apreciază contribuțiile acestora la misiunile și operațiile noastre din cadrul PSAC²².

Concluzii

Repercusiunile războiului din Ucraina au impus o viziune mai ambițioasă la nivelul UE pentru Politica de Securitate și Apărare Comună lăsând deoparte unele dispute privind politica de apărare pentru a afirma unitatea strategică a UE și a-și dezvolta eforturile colective de securitate și apărare. Uniunea Europeană, ca actor internațional, a decis să-și asume un rol mult mai activ în materie de apărare și securitate, hotărând că trebuie să fie capabilă să acționeze autonom în gestionarea crizelor nu numai prin creșterea gradului de pregătire a forțelor UE prin exerciții live regulate (nu s-au mai făcut până acum la nivelul UE), dar și prin consolidarea aranjamentelor de comandă și de control, precum și prin promovarea luării deciziilor mai rapide și mai flexibile. În acest sens, Busola strategică oferă instrumente de a extinde capacitatea de a aborda amenințările dintr-o perspectivă comprehensivă dincolo de UE, în speranța că acest lucru va face din UE un furnizor de securitate mai capabil pentru cetățenii săi, dar și un partener global mai puternic care lucrează pentru pacea și securitatea internațională.

Deși Parteneriatul Uniunea Europeană – Republica Moldova se axează preponderent pe aspecte de dezvoltare, totuși, Republica Moldova a avansat lent în cooperarea cu Uniunea Europeană în domeniul securității și apărării.

²² O Busolă strategică pentru securitate și apărare – Pentru o Uniune Europeană care își protejează cetățenii, valorile și interesele și contribuie la pacea și securitatea internaționale. Consiliul Uniunii Europene, Bruxelles, 21 martie 2022 (OR. en), 7371/22, p. 42.

Actualmente, această cooperare mai comportă destul de multe oportunități neexplorate. Pe de o parte, Republica Moldova poate solicita să participe la proiecte ce țin de domeniile de interes, precum securitatea cibernetică, intelligence sau mecanismele de răspuns rapid în context de criză. În acest sens, o fereastră de oportunitate poate ține de antrenarea Republicii Moldova în proiectele de Cooperare Structurată Permanentă, deschise pentru țările din afara UE începând cu luna noiembrie 2020. Desemnarea, Republica Moldova poate îmbunătăți parteneriatul în domeniul PSAC prin inițierea consultărilor cu *Agenția Europeană de Apărare*, pentru negocierea unui Acord-cadru Administrativ care ar oferi țării noastre posibilitatea de a participa în proiecte de cercetare și de a importa noi tehnologii de apărare. Pe de altă parte, formatul de colaborare deja existent poate contribui la reformarea și dezvoltarea sectorului de apărare a țării, căci așa cum susțin experții PSAC este un instrument menit să proiecteze stabilitate și să cultive valori și principii europene în țările ce au aderat la ea. De asemenea, PSAC este o modalitate de a angaja statele partenere în securitatea cooperativă, prin participarea lor în misiunile umane și de management al crizelor. Totodată prin intermediul PSAC, Uniunea Europeană poate utiliza resursele și expertiza țărilor partenere, suplinind astfel golurile proprii de capacități în misiunile de management al crizelor.

Referințe bibliografice:

1. A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy,
2. A global strategy on foreign and security policy for the EU. Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. Council of the European Union, Brussels, 14 noiembrie 2014. https://www.eeas.europa.eu/eeas/global-strategy-european-unions-foreign-and-security-policy_en
3. A Strategic Compass for Security and Defence - For a European Union that protects its citizens, values and interests and contributes to international peace and security. Council of the European Union, 21.03.2022. <https://www.strategic-compass-european-union.com/>
4. A Strategic Compass to make Europe a security provider. European Union External Action. https://www.eeas.europa.eu/eeas/strategic-compass-make-europe-security-provider-foreword-hrvp-josep-borrell_en
5. Angheliescu A.A.-M. Principalele elemente ale Busolei strategice și poziția României. În: *Busola strategică a Uniunii Europene. Un răspuns la provocările globale*, p. 12-17.
6. Bogusławska H. CSDP and partners. In: *Handbook on CSDP missions and operations: The Common Security and Defence Policy of the European Union*, Jochen Rehr and Galia Glume (eds.), European Security and Defence College, 2016.

7. Busolă strategică pentru consolidarea securității și apărării UE în următorul deceniu, <https://www.consilium.europa.eu/ro/press/press-releases/2022/03/21/a-strategic-compass-for-a-stronger-eu-security-and-defence-in-the-next-decade/>
8. Busolă strategică pentru securitate și apărare – Pentru o Uniune Europeană care își protejează cetățenii, valorile și interesele și contribuie la pacea și securitatea internațională. Consiliul Uniunii Europene, Bruxelles, 21 martie 2022 (OR. en), 7371/22.
9. Consiliul Uniunii Europene, Bruxelles, (17.06.2020), 8910/20, <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-8910-2020-INIT/ro/pdf>
10. Consiliul Uniunii Europene, Bruxelles, (17.06.2020), 8910/20, <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-8910-2020-INIT/ro/pdf>
11. Council Conclusions on CSDP, Draft, 16531/13. Brussels, 22 November 2013, <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-16531-2013-INIT/en/pdf>
12. Fiott D. *Strategic autonomy : towards “European sovereignty” in defence?*, European Union Institute for Security Studies (EUISS) European Union Institute for Security Studies (EUISS), November 2018, https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/Brief%2012__Strategic%20Autonomy.pdf
https://eeas.europa.eu/sites/default/files/eugs_review_web_0.pdf
13. Lazarou E., Dobрева A. Securitatea și apărarea. Politicile UE - rezultate pentru cetățeni. Serviciul de Cercetare al Parlamentului European, iunie, 2019, 9 p.
14. Pădureanu M-A. Motivația inițierii procesului de elaborare a Busolei strategice și evoluția negocierilor. În: Busola strategică a Uniunii Europene. Un răspuns la provocările globale. Working paper nr. 43, Institutul European din România, București, 2022, p. 5-11.
15. Politica de Securitate și Apărare Comună. <https://mfa.gov.md/ro/content/politica-europeana-de-aparare-si-securitate-comuna>
16. PSAC: o politică în evoluție rapidă, <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/ro/sheet/159/politica-de-securitate-si-aparare-comuna>
17. Regulation (EU) 2021/697 of the European Parliament and of the Council of 29 April 2021, the European Defense Fund and repealing Regulation (EU) 2018/1092, EUR-Lex, <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2021/697/oj>
18. The European Union’s ‘Strategic Compass’ process, https://www.europarl.europa.eu/EPRS/graphs/EPRS_Strategic_Compass_final.pdf
19. Tidey A. What is the ‘strategic compass’ and what does it mean for EU defence? 23/03/2022. <https://www.euronews.com/my-europe/2022/03/23/what-is-the-strategic-compass-and-what-does-it-mean-for-eu-defence>
20. Will the Strategic Compass be a game-changer for EU security and defense? European Policy Center, Round-Up, 5 April 2022, <https://epc.eu/en/publications/Will-the-Strategic-Compass-be-a-game-changer-for-EU-security-and-defen~479820>

DIASPORA NETWORKS AND KNOWLEDGE TRANSFER

Diana CUCOȘ,
doctor în drept, cercetător științific coordonator,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

Summary

This article addresses the topic of diaspora knowledge networks and their contribution to the development of home countries as a major potential brain gain. It is increasingly recognized that highly skilled migrants may contribute to the benefits of the migration circle: they open new businesses and generate new jobs and wealth by creating new social and professional networks that bridge the host and home countries. As a result of the development of information and communication technology, a new generation of “connected migrants” has emerged.

Keywords: *diasporas, diaspora knowledge networks, brain gain, brain circulation, development, migration.*

Adnotare

Rețelele diasporei și transferul de cunoștințe. Articolul abordează subiectul rețelelor de cunoștințe ale diasporei și contribuția acestora la dezvoltarea țărilor de origine ca un potențial major de brain gain. Este recunoscut faptul că migrația lucrătorilor calificați poate contribui la beneficiile cercului migrațional: ei deschid noi afaceri și generează locuri de muncă și creștere economică, prin crearea de noi rețele sociale și profesionale care conectează țara gazdă și țara de origine. Ca rezultat al dezvoltării tehnologiei informaționale și comunicațiilor, a apărut o nouă generație de „migranți conectați”.

Cuvinte cheie: *brain circulation (circulația creierelor), brain gain (câștig de creieri), dezvoltare, diasporă, migrație, rețele de cunoștințe ale diasporei.*

Introduction

The existence of diaspora knowledge networks, composed of highly skilled expatriates, has gradually become a more familiar feature in the 2000s. Many national and international organizations have recognized their contribution to the development of their home countries as a major potential brain gain.¹ Several intergovernmental agencies, as UNESCO, UNDP, International Organization for Migration, the Asian Development Bank and the World Bank, have committed themselves to study and promote the diaspora organizations.

---

¹ LECLERC, E. & MEYER, J.-B., Knowledge Diasporas for Development // *Asian Population Studies*, Vol. 3, No. 2, 2007, p. 153.

Diaspora knowledge networks or “international knowledge networks” represent “a system of coordinated research, study, results dissemination and publication, intellectual exchange, and financing across national boundaries”.² The actors in such networks may incorporate professional bodies, academic research groups and scientific communities that organise around a special subject matter or issue, with the objective to create and advance knowledge as well as to share, spread and, in some cases, use that knowledge to inform policy and apply to practice.³ Visualizing the world in this way is in line with the “transnational” basis of globalization theories, which affirm that globalization is not only manifested by the rise of transnational corporations and entities, but also by that of transnational communities and, consequently, transnational geographies.⁴ In their field-defining publication, Basch, Glick Schiller and Szanton-Blanc define transnationalism as “the process by which immigrants forge and sustain multi-stranded social relations that link together their societies of origin and settlement. (...) An essential element of transnationalism is the multiplicity of involvements that transmigrants sustain in both home and host societies”.⁵ Such involvements help to transform the home and host locations into transnational and global spaces.

Today, the existence of numerous highly skilled diaspora networks is fully established and veritable. Their existence can no longer be minimized and they appear as a powerful development force.

Brain circulation and diaspora knowledge networks

In the continuous changing and fast moving world, countries and regions face a challenge to innovate and diversify in order to maintain their competitive advantages. Accessing external knowledge and actively engaging in international innovation networks becomes essential and necessary. Recently, large developing and emerging countries like Turkey, Malaysia,

---

² PYKA, A., KUŞTEPELI, Y., BALKIR, C., HARTMANN, D., Introduction // PYKA, A., KUŞTEPELI, Y., HARTMANN, D. (ed.), *International Innovation Networks and Knowledge Migration. The German–Turkish nexus*, Routledge, 2016, p. 13.

³ STONE, D., Knowledge Networks And Global Policy, CEEISA/ISA conference, Central European University, Budapest, Hungary, 28 June 2003, https://www2.warwick.ac.uk/fac/soc/pais/research/researchcentres/csgr/research/keytopic/other/ris_network.pdf, p. 9.

⁴ MAHROUM, S. & De GUCHTENEIRE, P., Editorial // *International Journal on Multicultural Societies*, Vol. 8, No.1, 2006, p. 1.

⁵ BASCH, L., GLICK SCHILLER, N., Szanton-Blanc C., *Nations Unbound: Transnational Projects, Postcolonial Predicaments, and Deterritorialized Nation-States*, Langhorne, Pa.: Gordon and Breach, 1994, p. 7.

Brazil, India and China have been able to diversify their economies and initiate a technological catch-up process in which international investment, migrant diasporas and innovation networks have played an important role.⁶

Today, diaspora knowledge networks have deeply changed the way in which highly skilled mobility is looked at. Saxenian⁷, the dean of University of California in Berkley, argues that what was once a “brain drain,” has now become “brain circulation” — a powerful economic force that is sparking changes in the economy. The “brain gain” skills circulation has been used to describe this circular movement of skilled labor across nations and its positive economic consequences.

High-skilled immigration increasingly benefits both countries by the process of brain circulation. Highly skilled workers open new businesses and generate new jobs and wealth by creating new social and professional networks that bridge the host and home countries. Teferra⁸ supplements this idea and states that brain circulation is an emerging global phenomenon of significant proportion, as it affects the socio-economic and socio-cultural progress of a nation and the world. It can be concluded that brain circulation represents the free movement of skilled individuals between home country, destination and other countries, which is a vital process that fosters countries competitiveness and world's economy growth in knowledge-based economy.⁹ Today, a person does not have to return to the home country in order to contribute to the creation of wealth in one's home country,¹⁰ especially if it can be accomplished via networks enabled by advances information technology.

⁶ PYKA, A., KUŞTEPELI, Y., BALKIR, C., HARTMANN, D., *Introduction* // PYKA, A., KUŞTEPELI, Y., HARTMANN, D. (ed.), *International Innovation Networks and Knowledge Migration. The German-Turkish nexus*, Routledge, 2016, p. 1-12.

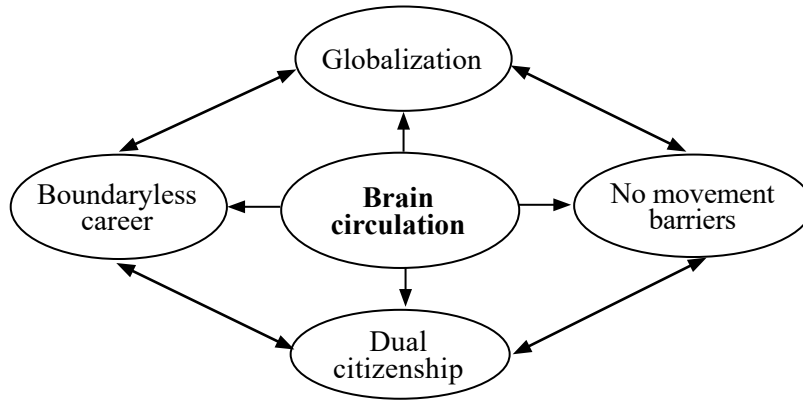
⁷ SAXENIAN, A., *Brain Circulation: How High Skill Immigration Makes Everyone Better Off* // *The Brookings Review* 20, No. 1, 2002, pp. 28-31. SAXENIAN, A., *The New Argonauts: Regional Advantages In A Global Economy*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 2006.

⁸ TEFERRA, D., *Brain Circulation: Unparalleled Opportunities, Underlying Challenges, and Outmoded Presumptions* // *Journal of Studies in International Education*, Vol. 9, Issue 3, 2005, pp. 229-250.

⁹ DAUGELIENE, R. & MARCINKEVICIENE, R., *Brain Circulation: Theoretical Considerations* // *Inzinerine Ekonomika-Engineering Economics*, Vol. 3, 2009, p. 51.

¹⁰ LARNER, W., *Expatriate Experts And Globalizing Governmentalities: The New Zealand Diaspora Strategy* // *Transactions of the Institute of British Geographers*, Vol. 32, Issue 3, 2007, pp. 331-345. MEYER, J. B., & BROWN, M., *Scientific Diasporas: A New Approach To The Brain Drain*, Paris: UNESCO-MOST, *Discussion Paper No. 41*, 1991, www.unesco.org/most/meyer.htm.

Tung analyses brain circulation phenomenon and points out that brain circulation is generated and stimulated by several important factors:

The first factor is globalization. Economic globalization is linking regions around the world. National economies become increasingly integrated and inter-connected through global trade than at any other previous time in history. Second, the reduction of migration barriers to the movement of people have made it easier for people to relocate across countries. Third, the growing number of developed countries permit dual citizenship, thus facilitating this mobility across countries. Last, the emergence of the concept of boundaryless careers, where highly qualified people are increasingly willing to change jobs across international boundaries in search of more satisfying careers.¹¹

Discussions about brain circulation also involves less tangible networking mechanisms that enable knowledge flows transcending national borders.¹² The nature of information and communications technology has created new mechanisms of knowledge transfer among members of the diaspora and individuals in the home country. Terms such as *intellectual diaspora networks*, *diaspora knowledge networks*, *knowledge transfer networks*, *e-diaspora* and *knowledge networks abroad* have been coined to describe this emerging mode of knowledge transfer.¹³

¹¹ TUNG, R. L., Brain Circulation, Diaspora and International Competitiveness // *European Management Journal*, Vol.26, Issue 5, 2008, pp. 298 – 304.

¹² GROSSMAN, M., Diaspora Knowledge Flows in the Global Economy, E-Leader Budapest 2010, <https://www.g-casa.com/conferences/budapest/papers/Grossman.pdf>.

¹³ Ibidem.

Brain circulation - challenges for small countries

Small countries face a big challenge to compete with countries which are more developed, and thus can offer more attractive research opportunities and better living conditions for researchers. It is important to highlight that small countries (like Lithuania, Moldova) should target their policies to brain circulation, rather than brain gain, because they could encounter difficulties while trying to hold the researchers inside the country.¹⁴ To implement a successful brain circulation policy, the country's science policy should allow not only to retrieve researchers working abroad but also to attract foreign scientists.¹⁵ Some actions that could stimulate the brain circulation in small countries include: stimulation of the country's attractiveness for researchers, adoption of a beneficial legislation system for researchers, maintaining the link with national researchers working abroad, creation of favorable domestic conditions for returnees, encouragement of academic mobility in order to improve professional skills and avoiding brain drain, promotion of active collaboration between universities, business and industry, etc.

Information and communication technology (ICT) and diaspora knowledge flows

The great development of ICT allowed diaspora the possibility to be more influential on political, social, cultural and economic foundations in their home countries than ever before. The availability of Internet and such tools as email and social networking platforms has made geographic location no longer an obstacle. A new generation of "connected migrants" has emerged.¹⁶

Over the last decade, several international development agencies (UNESCO, USAID) have promoted the ICT-based "social-informatics" approach as a possible remedy for brain drain. One of the most notable is the UNESCO Programme on International Migration, having as objective the strengthening of capacity, sustainability and effectiveness of diaspora networks to promote brain gain through the use of ICT. The agency's page states that "With the use of information and communication technologies (ICT), this trend can be reversed to brain gain - considering the expatriate skilled population as a

¹⁴ DAUGELIENE, R. & MARCINKEVICIENE, R., Brain Circulation: Theoretical Considerations // *Inzinerine Ekonomika-Engineering Economics*, Vol. 3, 2009, p. 55.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ DIMINESCU, D., The Connected Migrant: An Epistemological Manifesto // *Social Science Information*, 47 (4), 2008, pp. 565-579.

potential asset. By facilitating information exchange, technology transfer and business expansion migration can bring new development dynamism and link the country of origin to the global economic system”.¹⁷ This has the strategy to: (1) contribute to the promotion of brain gain through the use of ICT; (2) develop mechanisms and effective tools to improve co-operation links and knowledge sharing; (3) strengthen Diaspora networks; (4) improve access to ICT for Diaspora population.¹⁸

Conclusions

This century, which is called as knowledge society, is marked by the migration of highly qualified persons. The emergence of a new phenomenon – brain circulation – has replaced the concept of “brain drain”. Through transnational networks, that link highly skilled migrants with individuals in the home country, the transfer and exchange of information from abroad can foster innovation, technological development and economic growth in the home country. The diaspora knowledge networks phenomenon is growing and consistent, with many such networks being powerful agents of change that are increasingly configuring many regions around the world.

Bibliography

1. BASCH, L., GLICK SCHILLER, N., Szanton-Blanc C., *Nations Unbound: Transnational Projects, Postcolonial Predicaments, and Deterritorialized Nation-States*, Langhorne, Pa.: Gordon and Breach, 1994.
2. DAUGELIENE, R. & MARCINKEVICIENE, R., Brain Circulation: Theoretical Considerations // *Inzinerine Ekonomika-Engineering Economics*, Vol. 3, 2009, pp. 49-57.
3. DIMINESCU, D., The Connected Migrant: An Epistemological Manifesto // *Social Science Information*, 47 (4), 2008, pp. 565-579.
4. GROSSMAN, M., Diaspora Knowledge Flows in the Global Economy, E-Leader Budapest 2010, <https://www.g-casa.com/conferences/budapest/papers/Grossman.pdf>.
5. LARNER, W., Expatriate Experts And Globalizing Governmentalities: The New Zealand Diaspora Strategy // *Transactions of the Institute of British Geographers*, Vol. 32, Issue 3, 2007, pp. 331–345.

---

¹⁷ The UNESCO Programme on International Migration, http://www.unesco.org/fileadmin/MULTIMEDIA/FIELD/Moscow/pdf/MIGRATION_PROGRAMME_ENG.pdf.

¹⁸ Ibidem.

6. LECLERC, E. & MEYER, J.-B., Knowledge Diasporas for Development // *Asian Population Studies*, Vol. 3, No. 2, 2007, pp. 153-168.
7. MAHROUM, S. & De GUCHTENEIRE, P., Editorial // *International Journal on Multicultural Societies*, Vol. 8, No.1, 2006, pp. 1-3.
8. MEYER, J. B., & BROWN, M., Scientific Diasporas: A New Approach To The Brain Drain, Paris: UNESCO-MOST, Discussion Paper No. 41, 1991, www.unesco.org/most/meyer.htm.
9. PARMAR, I., American Foundations And The Development Of International Knowledge Networks // *Global Networks*. Vol. 2, Issue 1, 2002, pp. 13-30.
10. PYKA, A., KUŞTEPELI, Y., BALKIR, C., HARTMANN, D., Introduction // PYKA, A., KUŞTEPELI, Y., HARTMANN, D. (ed.), *International Innovation Networks and Knowledge Migration. The German–Turkish nexus*, Routledge, 2016, p. 1-12.
11. SAXENIAN, A., Brain Circulation: How High Skill Immigration Makes Everyone Better Off // *The Brookings Review* 20, No. 1, 2002, pp. 28-31.
12. SAXENIAN, A., *The New Argonauts: Regional Advantages In A Global Economy*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 2006.
13. STONE, D., Knowledge Networks And Global Policy, CEEISA/ISA conference, Central European University, Budapest, Hungary, 28 June 2003, https://www2.warwick.ac.uk/fac/soc/pais/research/researchcentres/csgr/research/keytopic/other/ris_network.pdf.
14. TEFERRA, D., Brain Circulation: Unparalleled Opportunities, Underlying Challenges, and Outmoded Presumptions // *Journal of Studies in International Education*, Vol. 9, Issue 3, 2005, pp. 229-250.
15. The UNESCO Programme on International Migration, http://www.unesco.org/fileadmin/MULTIMEDIA/FIELD/Moscow/pdf/MIGRATION_PROGRAMME_ENG.pdf.
16. TUNG, R. L., Brain Circulation, Diaspora and International Competitiveness // *European Management Journal*, Vol.26, Issue 5, 2008, pp. 298 – 304.

CAPITOLUL II. DREPT CONSTITUȚIONAL

LIBERTATEA DE EXPRIMARE VERSUS ACȚIUNILE INTENȚIONATE ÎNDREPTATE SPRE AȚĂȚAREA VRAJBEI, DIFERENȚIERII SAU DEZBINĂRII NAȚIONALE, ETNICE, RASIALE SAU RELIGIOASE

**Valeriu CUȘNIR, doctor habilitat în drept, profesor universitar
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice**
**Viorel BERLIBA, doctor habilitat în drept, conferențiar universitar
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice**
**Natalia CHIPER, doctor în drept, conferențiar universitar
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice**

Summary

Freedom of expression versus intentional actions aimed at inciting national, ethnic, racial or religious hatred, differentiation or division. The Universal Declaration of Human Rights stipulates: „Every individual has the right to freedom of opinion and expression, which implies the right not to be disturbed for his opinions and to seek, receive and disseminate, without regard to frontiers, information and ideas by any means of communication. expression”, (art. 19). European Convention on Human Rights (art.10), Constitution of the Republic of Moldova (art.32) and Law of the Republic of Moldova on freedom of expression (art.9) consecrate that private individuals enjoy a broad right to criticize political leaders, officials, governments and state institutions, and they can be punished civilly or criminally if their criticisms are factually false or excessively offensive. At the same time, the jurisprudence of the European Court of Human Rights admits the freedom of opinions expressed in exaggerated language and the recourse to a certain amount of exaggeration, even provocation. Also, the European Court of Human Rights held that freedom of expression covers not only information and ideas received favorably or with indifference, or considered harmless, but also those that offend, shock or disturb. In this context, the criticism voiced by the unknown perpetrator and exposed in the form of a video on the social media network Tik-Tok do not meet the signs of the offense provided for in art. 346 Penal Code. of the Republic of Moldova for intentional actions - 1) manifested through public calls, including through the mass media, written and electronic; 2) aimed at: a) inciting enmity, differentiation or national, ethnic, racial or religious division of citizens; b) to degrade the national honor and dignity of citizens; c) to limit, directly or indirectly, the rights

of citizens or to establish direct or indirect advantages for citizens depending on their national, ethnic, racial or religious affiliation. From the perspective of the reality of criminal liability, the act, as it became known from the interpellation of the criminal investigation body, does not present a degree of intensity and prejudiciality that would generally justify criminal liability, and, as a result, does not fall within the limits of the stipulated criminal regulations to art. 346 C. pen. of the Republic of Moldova (both in the editorial office until and after June 3, 2022).

Keywords: *human rights, right to opinion, freedom of expression, enmity, national division, discrimination, criminal liability*

Cuvinte cheie: *drepturile omului, dreptul la opinie, libertatea de exprimare, ațâțarea vrajbei, dezbinare națională, discriminare, răspundere penală.*

I. Preliminarii. 1. Potrivit Codului penal al Republicii Moldova¹ (art. 346 - **Acțiunile intenționate îndreptate spre ațâțarea vrajbei, diferențierii sau dezbinării naționale, etnice, rasiale sau religioase**), *acțiunile intenționate, îndemnurile publice, inclusiv prin intermediul mass-media, scrise și electronice, îndreptate spre ațâțarea vrajbei, diferențierii sau dezbinării naționale, etnice, rasiale sau religioase, spre înjosirea onoarei și demnității naționale, precum și limitarea, directă sau indirectă, a drepturilor ori stabilirea de avantaje, directe sau indirecte, cetățenilor în funcție de apartenența lor națională, etnică, rasială sau religioasă, se pedepsesc cu amendă în mărime de pînă la 600 unități convenționale sau cu muncă neremunerată în folosul comunității de la 180 la 240 de ore, sau cu închisoare de pînă la 3 ani.* 2. Prin Legea nr.111 din 21 aprilie 2022 pentru modificarea unor acte normative² textul normativ stipulat la art.346 C.pen. al RM a fost modificat radical, inclusiv și denumirea marginală, promovându-se o nouă incriminare, cu o nouă denumire - **instigarea la acțiuni violente pe motive de prejudecată** – prin care se incriminează *faptele de instigare la ură sau violență, manifestată prin îndemnuri publice, diseminare de informații sau alte forme de informare a publicului, inclusiv prin intermediul mass-mediei, în formă scrisă, desen sau imagine, sau prin intermediul unui sistem informatic, împotriva unei categorii de persoane pe motive de prejudecată, care se pedepsesc cu amendă în mărime de pînă la 600 unități convenționale sau cu muncă neremunerată în folosul comunității de la*

¹ Codul penal al Republicii Moldova. Republicat în temeiul art. III lit. c) al Legii RM nr. 277-XVI din 18.12.2008, M.Of.al RM, 2009, nr. 41-44, art. 120. Cu ultimile modificări: - Legea Parlamentului nr.249/2022 din 29.07.2022, M. Of. al RM, nr. 251-256 art. 511. În vigoare 10.09.2022.

² Legea nr. 111 din 21 aprilie 2022 pentru modificarea unor acte normative//M.Of. al RM Nr. 164-169 din 03 iunie 2022.

180 la 240 de ore, sau cu închisoare de la 1 an la 3 ani. 3. Speța³ ce urmează a fi supusă cercetării (în baza demersului PCCOCS) din perspectiva prezenței bănuiei rezonabile privind săvârșirea infracțiunii prevăzute la *art.346 C.pen. al RM - Acțiunile intenționate îndreptate spre ațitarea vrajbei, diferențierii sau dezbinării naționale, etnice, rasiale sau religioase* constă în următoarele: pe rețeaua socială „Tik-Tok” este plasat un video potrivit căruia o persoană de genul feminin, neidentificată, vocifera: „Uitați-vă ce face sflocea asta de Maia Sandu, ea vrea chiar cu totu să intre în evrosoiuz, să fim noi în evrosoiuz. Da ce se gândește bambula, prostolanca cu capu? Ca să intrăm în evrosoiuz cu ci zarplată, cu ci zarplată la noi...și prețuri la noi...mm?! Lume dragă, uitați-vă, ea pe noi cu tătu o să ne mântuie. Trebuie să ne sculăm și să ne ridicăm tăți, că asta nu-i treabă, așa sfoloci trebuie soțnzurată de primul copac, ușisă. Drept Dodona a zis, nu ...da cum a fost Dodon, e niș la cișioarile lui nu-i și mă adresez și lui dl Dodon, fașeți ceva, gândiți-vă ceva, numai nu ne lăsați pe mâinele la prostalanca asta de Maia Sandu, că pe dânsa trebuie deghinată, sflocea...aș...m-am inervat”. Prin interpelarea PCCOCS se solicită *in concreto*, de clarificat, dacă expresia „...**trebuie să ne sculăm și să ne ridicăm tăți, că asta nu-i treabă, așa sfoloci trebuie blin spânzurată de primul copac, ușisă, ..., numai nu ne lăsați pe mâinile lui prostălanca asta de Maia Sandu, că pe dânsa trebuie dizghinată, sfolăcea asta...**”, ce vizează Președintele Republicii Moldova, Maia Sandu, care potrivit art.77 alin.(2) din Constituția Republicii Moldova, reprezintă statul și este garantul suveranității, independenței naționale, al unității și integrității teritoriale a țării, **constituie?** - acțiuni intenționate de îndemnare publică a urmăritorilor de pe platforma de socializare web- spre ațătarea vrajbei și dezbinării naționale, inclusiv îndreptate spre înjosirea onoarei și demnității naționale, instigă la nesupunerea civică, precum și la schimbarea orânduiri de dezvoltare a statului, în special vizând instigarea la atentarea la viața și sănătatea actualului Președinte al Republicii Moldova.

II. De drept privind libertatea de opinie și de exprimare. Declarația Universală a Drepturilor Omului stipulează: „Orice individ are dreptul la libertatea de opinie și de exprimare, ceea ce implică dreptul de a nu fi tulburat pentru opiniile sale și acela de a căuta, de a primi și de a răspândi, fără considerații de frontieră, informații și idei prin orice mijloc de exprimare”, (art. 19).

³ Cauza penală nr.2022670089 din 14.05.2022, PCCOCS.

Convenția Europeană⁴ (art.10), Constituția RM⁵ (art.32) și Legea Republicii Moldova cu privire la libertatea de exprimare (art.9) consacră că persoanele particulare **se bucură de un drept larg de a critica liderii politici**, oficialitățile, guvernele și instituțiile statale și ele pot fi pedepsite în ordin civil sau penal în cazul în care criticile lor sunt false din punct de vedere faptologic sau sunt excesiv de ofensatoare.

Conform Dicționarului explicativ al limbii române, prin „libertate” se înțelege posibilitatea de a acționa după propria voință sau dorință⁶.

„A exprima” înseamnă a expune, a formula, a manifesta, prin cuvinte sau prin gesturi, păreri, idei, sentimente, impresii etc.⁷.

Limitele criticii acceptabile în adresa personalităților publice sau a organismelor guvernamentale sunt mai largi decât ale celei în adresa persoanelor particulare⁸.

De altfel, și jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului admite libertatea opiniilor exprimate într-un limbaj exagerat și recurgerea la o anumită doză de exagerare, chiar de provocare. De asemenea, Curtea Europeană pentru Drepturile Omului a reținut că libertatea de exprimare acoperă nu numai informațiile și ideile primare favorabil sau cu indiferență, ori considerate inofensive, dar și acelea care offensează, șochează sau deranjează.

Articolul 10 din Convenție se aplică nu doar în cazul „informațiilor” sau „ideilor” inofensive, care sunt percepute favorabil sau care atrag indiferență, ci și în cazul informațiilor și ideilor care șochează, deranjează sau offensează statul sau o parte din populație. Acestea sunt cerințele pluralismului, ale toleranței și ale gândirii libere, fără de care nu poate exista o „societate democratică”. Aceasta înseamnă că orice „formalitate”, „condiție”, „restricție” sau „penalitate” impusă în această privință trebuie să fie proporțională cu scopul

⁴ Orice persoană are dreptul la libertate de exprimare. Acest drept include libertatea de opinie și libertatea de a primi sau a comunica informații ori idei fără amestecul autorităților publice și fără a ține seama de frontiere. Prezentul articol nu împiedică Statele să supună societățile de radiodifuziune, cinematografie sau televiziune unui regim de autorizare.

⁵ art. 32 alin. (1) al Constituției RM ar putea fi formulat în modul următor: „Oricărui cetățean îi este garantată libertatea de exprimare a gândurilor, a opiniilor sau a credințelor prin viu grai, prin scris, prin imagini, prin sunete sau prin alte mijloace posibile.

⁶ Dicționarul explicativ al limbii române, București, Ed. Univers Enciclopedic, 1998, 1192 p., p. 570

⁷ Dicționarul explicativ al limbii române, București, Ed. Univers Enciclopedic, 1998, 1192 p., p. 360

⁸ Hotărîrea Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova *Cu privire la practica aplicării de către instanțele de judecată a unor prevederi ale Legii cu privire la libertatea de exprimare nr. 7 din 24.12.2012*, Buletinul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova, 2013, nr.3, pag.4. Modificată de: Hotărîrea Plenumului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova nr.24 din 16.10.2017. http://jurisprudenta.csj.md/search_hot_expl.php?id=277 (consultat la 24.06.2022).

legitim urmărit (cauza Handyside v. Regatul Unit, hotărârea din 7/12/1976, § 49). În cauza Sokolowski v. Polonia, hotărârea din 29/03/2005, § 44, Curtea a subliniat că fiecare persoană decide modalitatea în care își exprimă gândurile⁹.

Legea cu privire la libertatea de exprimare nr. 64 din 23.04.2010¹⁰ la art. 2 prevede noțiunea de discurs care incită la ură ca fiind orice formă de exprimare care provoacă, propagă, promovează sau justifică ura rasială, xenofobia, antisemitismul sau alte forme de ură fondate pe intoleranță; defăimare – răspândire a informației false care lezează onoarea, demnitatea și/sau reputația profesională a persoanei; conform art. 3 alin. (1) orice persoană are dreptul la libertatea de exprimare. Acest drept cuprinde libertatea de a căuta, de a primi și de a comunica fapte și idei; alin. (2) Libertatea de exprimare protejează atât conținutul, cât și forma informației exprimate, inclusiv a informației care ofensează, șochează sau deranjează; alin. (3) exercitarea libertății de exprimare poate fi supusă unor restrângeri prevăzute de lege, necesare într-o societate democratică pentru securitatea națională, integritatea teritorială sau siguranța publică, pentru a apăra ordinea și a preveni infracțiunile, pentru a proteja sănătatea și morala, reputația sau drepturile altora, pentru a împiedica divulgarea de informații confidențiale sau pentru a garanta autoritatea și imparțialitatea puterii judecătorești; alin. (5) garanțiile privind libertatea de exprimare nu se extind asupra discursurilor care incită la ură sau la violență; art. 7 alin. (1) orice persoană are dreptul la apărarea onoarei, demnității și reputației sale profesionale lezate prin răspândirea relatărilor false cu privire la fapte, a judecăților de valoare fără substrat factologic suficient sau prin injurie; art. 8 **nu poate fi intentată o acțiune cu privire la defăimare pentru declarația făcută: a) de către Președintele Republicii Moldova și deputații în Parlament în exercitarea mandatului.**

Legea cu privire la statutul persoanelor cu funcții de demnitate publică nr. 199 din 16.07.2010 la art. 4 prevede că exercitarea funcției de demnitate publică se bazează pe principiile legalității, liberului consimțământ, transparenței, exemplului personal, responsabilității și al loialității¹¹.

Convenția Europeană pentru Drepturile Omului la art. 9 prevede că orice persoană are dreptul la libertatea de gândire, de conștiință și de religie; acest

⁹ https://jc.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/6ac604a8-4028-47c2-b8d1-96c63c5a8e3f. Dosarul nr.2-11715/19.

¹⁰ Legea Republicii Moldova Nr. 64 din 23-04-2010 cu privire la libertatea de exprimare//M.Of. al RM Nr. 117-118, art. 355, din 09-07-2010.

¹¹ Legea Nr. 199 din 16-07-2010 cu privire la statutul persoanelor cu funcții de demnitate publică// M.Of. al RM Nr. 194-196, art. 637, din 05-10-2010.

drept include libertatea de a-și schimba religia sau convingerile, precum și libertatea de a-și manifesta religia sau convingerea în mod individual sau colectiv, în public sau în particular, prin cult, învățământ, practici și îndeplinirea ritualurilor. Libertatea de a-și manifesta religia sau convingerile nu poate face obiectul altor restrângeri decât cele prevăzute de lege care, într-o societate democratică, constituie măsuri necesare pentru siguranța publică, protecția ordinii, a sănătății, a moralei publice, a drepturilor și a libertăților altora; cum am indicat mai sus, art. 10 se menționează că orice persoană are dreptul la libertatea de exprimare. Acest drept include libertatea de opinie și libertatea de a primi sau a comunica informații ori idei fără amestecul autorităților publice și fără a ține seama de frontiere. Prezentul articol nu împiedică Statele să supună societățile de radiodifuziune, cinematografie sau televiziune unui regim de autorizare. Exercițarea acestor libertăți ce comportă îndatoriri și responsabilități poate fi supusă unor formalități, condiții, restrângeri sau sancțiuni prevăzute de lege care, într-o societate democratică, constituie măsuri necesare pentru securitatea națională, integritatea teritorială sau siguranța publică, apărarea ordinii și prevenirea infracțiunilor, protecția sănătății, a moralei, a reputației sau a drepturilor altora, pentru a împiedica divulgarea informațiilor confidențiale sau pentru a garanta autoritatea și imparțialitatea puterii judecătorești; art. 14 prevede că exercitarea drepturilor și libertăților recunoscute de prezenta convenție trebuie să fie asigurată fără nici o deosebire bazată, în special, pe sex, rasă, culoare, limbă, religie, opinii politice sau orice alte opinii, origine națională și socială, apartenență la o minoritate națională, avere, naștere sau orice altă situație; art. 17 nici o dispoziție din prezenta Convenție nu poate fi interpretată ca autorizând unui stat, unui grup sau unui individ, un drept oarecare de a desfășura o activitate sau de a îndeplini un act ce urmărește distrugerea drepturilor sau libertăților recunoscute de prezenta Convenție, sau de a aduce limitări acestor drepturi și libertăți, decât cele prevăzute de această Convenție.

Jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului, cauza Urechean și Pavlicenco vs. Republica Moldova din 02.11.2014¹², CtEDO a constatat de altfel că imunitatea Președintelui nu este nelimitată. CtEDO a subliniat, în mod repetat, că libertatea de exprimare are o importanță specială pentru politicieni sau persoanele alese ca reprezentanții unui electorat, care trebuie să-și atragă atenția asupra preocupărilor lor.

¹² <http://agent.gov.md/wp-content/uploads/2015/03/Urechean-si-Pavlicenco-Ro.pdf>

Jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului, cauza *Incal vs. Turcia* din 09.06.1998¹³, unde CtEDO a statuat că libertatea discursului politic nu este absolută prin natura sa și Statele pot introduce restricții și sancțiuni, CtEDO având rolul final de a analiza compatibilitatea acestor măsuri cu libertatea de exprimare. Statutul public, rolul de personalitate politică al politicianilor este considerat de Curte a fi important în cazul în care personalitățile cu un grad mare de vizibilitate incită la discriminare

Jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului, cauza *Erbakan vs. Turkey* din 59405/00 din 06.10.2006¹⁴, unde reclamantul s-a plâns pe faptul că organele de drept l-au condamnat la un an de închisoare pentru declarațiile de incitare la ură pe care le-a făcut în timpul unei campanii electorale. CtEDO a găsit violarea art. 10 (libertatea de exprimare) și a subliniat faptul că lupta împotriva tuturor formelor de intoleranță și discursurilor de ură sunt parte integrantă a protecției drepturilor omului și că era extrem de important ca politicienii să evite să facă comentarii în discursurile lor susceptibile de a favoriza intoleranță.

Declarația Universală a Drepturilor Omului la art. 19 prevede că orice om are dreptul la libertatea opiniilor și exprimării; acest drept include libertatea de a avea opinii fără imixtiune din afară, precum și libertatea de a căuta, de a primi și de a răspândi informații și idei prin orice mijloace și independent de frontierele de stat.

Pactul Internațional cu privire la Drepturile Civile și Politice la art. 19 alin. (1) vizează că nimeni nu trebuie să aibă de suferit din cauza opiniilor sale; alin. (2) orice persoană are dreptul la libertatea de exprimare; acest drept cuprinde libertatea de a căuta, de a primi și de a răspândi informații și idei de orice fel, indiferent de frontiere, sub formă orală, scrisă, tipărită ori artistică, sau prin orice alt mijloc, la alegerea sa; alin. (3) exercitarea libertăților prevăzute la paragraful 2 al prezentului articol comportă obligații și răspunderi speciale. În consecință, ea poate fi supusă anumitor limitări care trebuie însă stabilite în mod expres prin lege și care sunt necesare: a) respectării drepturilor sau reputației altora; b) apărării securității naționale, ordinii publice, sănătății sau moralității publice; art. 20 alin. (2) orice îndemn la ură națională, rasială sau religioasă care constituie o incitare la discriminare, la ostilitate sau la violență este interzis prin lege; art. 26 toate persoanele sunt egale în fața legii și au, fără discriminare, dreptul la o ocrotire egală din partea legii. În această

¹³ <https://globalfreedomofexpression.columbia.edu/wp-content/uploads/2021/09/CASE-OF-IN-CAL-v.-TURKEY.pdf>

¹⁴ <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-76232%22%5D%7D>

privință legea trebuie să interzică orice discriminare și să garanteze tuturor persoanelor o ocrotire egală și eficace contra oricărei discriminări, în special, de rasă, culoare, sex, limbă, religie, opinie politică sau orice altă opinie, origine națională sau socială, avere, naștere sau întemeiată pe orice altă împrejurare.

Comentariul General nr. 20 al Comitetului ONU pentru drepturile economice, sociale și culturale la pct. 7 stipulează că non-discriminarea este o obligație imediată și transversală în Convenție; art. 2 alin. 2 cere statelor părți să garanteze nediscriminarea în exercitarea fiecăreia dintre drepturile economice, sociale și culturale consacrate în Convenție și pot fi aplicate numai în combinație cu aceste drepturi. Trebuie remarcat faptul că discriminarea constituie orice deosebire, excludere, restricție sau preferință sau alt tratament diferențiat, care se bazează în mod direct sau indirect, pe motiv de discriminare interzise și care are intenția sau efectul de a distruge sau compromite recunoașterea, beneficiul sau exercitarea, pe picior de egalitate, a drepturilor Convenției. Discriminarea include, de asemenea, incitarea la discriminare și hărțuire¹⁵.

II. De drept penal. Referindu-ne la fondul cauzei, precizăm că existența infracțiunii prevăzute la art.346 C. pen. al RM (în redacția de până la 3 iunie 2022) este condiționată de săvârșirea:

acțiunilor intenționate - 1) manifestate prin îndemnuri publice, inclusiv prin intermediul mass-media, scrise și electronice 2) îndreptate: a) spre ațîțarea vrajbei, diferențierii sau dezbinării naționale, etnice, rasiale sau religioase a cetățenilor b) spre înjosirea onoarei și demnității naționale a cetățenilor c) spre limitarea, directă sau indirectă, a drepturilor cetățenilor ori spre stabilirea de avantaje, directe sau indirecte cetățenilor în funcție de apartenența lor națională, etnică, rasială sau religioasă.

Analiza elementului material (latura obiectivă) al faptei incriminate la art. 346 C.pen. al RM pune în evidență următoarele modalități normative alternative de comitere:

1. Săvârșirea acțiunilor intenționate costând în îndemnuri publice, inclusiv prin intermediul mass-media, scrise și electronice îndreptate spre ațîțarea vrajbei, diferențierii sau dezbinării naționale, etnice, rasiale sau religioase a cetățenilor;

2. Săvârșirea acțiunilor intenționate costând în îndemnuri publice, inclusiv prin intermediul mass-media, scrise și electronice îndreptate spre înjosirea onoarei și demnității *naționale* a cetățenilor;

¹⁵ http://egalitate.md/wp-content/uploads/2016/04/Decizie_constatare_73_17.pdf

3. Săvârșirea acțiunilor intenționate costând în *limitarea*, directă sau indirectă, *a drepturilor cetățenilor* în funcție de apartenența lor națională, etnică, rasială sau religioasă;

4. Săvârșirea acțiunilor intenționate costând în *stabilirea de avantaje*, directe sau indirecte *cetățenilor* în funcție de apartenența lor națională, etnică, rasială sau religioasă.

Astfel, criteriul definitoriu (semne care marchează infracțiunea în cauză) **al incriminării prevăzute la art.346 C. pen. al RM, care urmează a fi luat în considerație la încadrarea faptei în tiparul normei penale, constă în faptul că fiecare dintre acțiunile alternative ale infracțiunii este comisă pe motiv de tratament diferențiat după apartenența națională, etnică, rasială sau religioasă a cetățenilor.**

Săvârșirea vreuneia dintre aceste 4 acțiuni alternative (și făptuitorul întrunește condițiile răspunderii penale) este suficientă pentru existența infracțiunii stipulate la art. 346 C.pen. al RM.

Precizăm, că în doctrina de specialitate s-a arătat unanim că obiectul juridic special al infracțiunii stipulate la art. 346 C.pen. al RM îl constituie *relațiile sociale cu privire la coexistența pașnică a tuturor cetățenilor*.¹⁶

Pentru încadrarea juridică a faptei este importantă înțelegerea și aprecierea adecvată a acțiunilor făptuitorului. În acest sens în doctrina de specialitate, în raport cu modalitățile normative alternative de comitere a infracțiunii prevăzute la art.346 C.pen. al RM **s-a explicat:**

1. Îndemnul, în contextul incriminării date, se realizează prin răspândirea diferitor aprecieri discriminatorii, idei care să trezească sentimentul de ură, vrajbă, dușmănie, ostilitate față de persoanele de altă naționalitate, de altă rasă, sau care împărtășesc altă religie, sau față de modul de viață, de obiceiuri și cultura acestora¹⁷. Îndemnul public înseamnă săvârșirea faptelor în locuri permanent accesibile publicului sau care se află la dispoziția acestuia și unde este prezent un cerc larg de persoane, în situații când se țin discursuri verbale. Săvârșirea infracțiunii prin intermediul mas-media are loc atunci când

¹⁶ *Codul penal comentat și adnotat* / Alexei Barbâneagră, Viorel Berliba, Constantin Gurschi ș.a. - Ch.: Cartier, 2005, pag. 556; *Drept penal* / Sergiu Brânză, Xenofon Ulianovschi, Vitalie Stati,... Ed. a 2-a - Ch.: Cartier, 2005, pag.701; *Codul penal al Republicii Moldova. Comentariu*. Alexei Barbâneagră, Gheorghe Alecu, Viorel Berliba, Vitalie Budeci, Trofim Carpov, Valeriu Cușnir, Radion Cojocaru, Alexandru Mariș, Tudor Popovici, Gheorghe Ulianovschi, Xenofon Ulianovschi, Nicolae Ursu, Victor Volcinschi. - Ch.: Editura Sarmis, 2009, pag.521-523.

¹⁷ *Codul penal comentat și adnotat* / Alexei Barbâneagră, Viorel Berliba, Constantin Gurschi ș.a. - Ch.: Cartier, 2005, pag. 556;

acțiunile de ațâțare a vrajbei, a dezbinărilor naționale, rasiale, religioase se răspândesc prin presă (ziare, reviste, editarea diferitelor programe, foi volante ș.a.), sau prin folosirea emisiunilor audiovizualului (radio, televiziune), precum și a Internetului¹⁸.

2. Prin **ațâțarea vrajbei sau dezbinării naționale, rasiale sau religioase**¹⁹ se înțelege tentativa de a crea conflicte între cetățeni în funcție de apartenența lor națională, rasială sau religioasă, care poate fi însoțită de răfuiala fizică sau amenințarea cu o asemenea răfuială, limitarea drepturilor sau insulte și alte fapte ce înjosesc cinstea și demnitatea omului. Aceste fapte au următoarele semne specifice, obligatorii: ele trebuie să fie săvârșite în public, inclusiv prin intermediul mass-media, precum și în formă scrisă sau electronică, și să fie îndreptate spre ațâțarea vrajbei sau dezbinării naționale, rasiale sau religioase, spre înjosirea onoarei și demnității naționale. În cazul absenței acestor semne, nu vom fi în prezența unei asemenea componente de infracțiune.

3. Înjosirea demnității naționale constă în exprimarea unei atitudini discriminatorii față de o anumită naționalitate în formă batjocoritoare. Aceasta se poate realiza prin răspândirea unor insinuații, informații tendențioase despre cultura, istoria, obiceiurile, formatul și starea psihologică, credință sau idei etc., care înjosesc un grup etnic sau confesional ori pe reprezentanții unor asemenea grupuri, și se exprimă prin batjocorirea și disprețuirea lor.²⁰

4. Prin **limitarea, directă sau indirectă, a drepturilor cetățenilor în funcție de apartenența lor națională, rasială sau religioasă** se înțelege îngrădirea exercitării drepturilor fundamentale, constituționale ale cetățenilor RM în funcție de apartenența lor națională, rasială sau religioasă (spre exemplu, refuzul de angajare la serviciu în funcție de apartenența națională, rasială sau religioasă a persoanei; interzicerea, pe același temei, a accesului în localurile publice, mijloace de transport public etc.)²¹.

5. Prin **stabilirea de avantaje, directe sau indirecte, cetățenilor în funcție de apartenența lor națională, rasială sau religioasă** se înțelege diferențierea persoanelor în exercitarea drepturilor lor în funcție de apartenența

¹⁸ Ibidem, pag.556;

¹⁹ *Drept penal* / Sergiu Brânză, Xenofon Ulianovschi, Vitalie Stati,... Ed. a 2-a – Ch.: Cartier, 2005, pag.702; *Codul penal al Republicii Moldova. Comentariu*. Alexei Barbăneagră, Gheorghe Alecu, Viorel Berliba, Vitalie Budeci, Trofim Carpov, Valeriu Cușnir, Radion Cojocaru, Alexandru Mariș, Tudor Popovici, Gheorghe Ulianovschi, Xenofon Ulianovschi, Nicolae Ursu, Victor Volcinschi. – Ch.: Editura Sarmis, 2009, pag.521-523;

²⁰ Ibidem, pag.702;

²¹ Ibidem, pag.702;

lor națională, rasială sau religioasă, acordarea de avantaje unor cetățeni de o anumită apartenență națională, rasială sau religioasă și dezavantajarea altor categorii de cetățeni din motivele indicate (spre exemplu, acordarea de premii unor categorii de cetățeni și micșorarea salariului altor categorii de cetățeni, faptă săvârșită de șeful unei întreprinderi în funcție de apartenența națională, rasială sau religioasă a persoanei etc.).²²

Întorcându-ne la fondul cauzei (cauza penală nr.2022670089 pornită la 14.05.2022) pe faptul bănuielii rezonabile privind săvârșirea infracțiunii prevăzute de art. 346 C.pen. al RM este firesc să ne întrebăm dacă **acest criteriu definitoriu**, care marchează infracțiunea în cauză, poate fi reținut în fapta persoanei neidentificate, de genul feminin, care vocifera: „...trebuie să ne sculăm și să ne rădicăm tăți, că asta nu-i treabă, așa sfoloci trebuie blin spânzurată de primul copac, ușișă, ..., numai nu ne lăsați pe mâinile lui prostălanca asta de Maia Sandu, că pe dânsa trebuie dizghinată, sfolăcea asta...”.

Analiza textuală și interpretarea logico-sensuală a celor vociferate de persoana neidentificată pune în evidență atitudinea autorului față de Președintele Republicii Moldova Maia Sandu, față de cursul de asociere la Uniunea Europeană promovat, față de salariile avute, față de prețuri etc. făptuitorul determinând ca persoană responsabilă de toate greutățile social-economice pe Președintele Republicii Moldova Maia Sandu, aducându-i învinuiri inclusiv prin utilizarea unor expresii care „ofensează, șochează sau deranjează”, însă **criteriul definitoriu** – acțiunile intenționate, îndemnurile publice să fie comise **pe motiv de tratament diferențiat după apartenența națională, etnică, rasială sau religioasă a cetățenilor** și exprimate prin: a) ațâțarea vrajbei, diferențierii sau dezbinării naționale, etnice, rasiale sau religioase a cetățenilor b) prin înjosirea onoarei și demnității naționale a cetățenilor c) prin limitarea, directă sau indirectă, a drepturilor cetățenilor ori spre stabilirea de avantaje, directe sau indirecte cetățenilor în funcție de apartenența lor națională, etnică, rasială sau religioasă – **nu poate fi reținut, fapt care atestă lipsa semnelor specifice, cerute de lege, pentru existența infracțiunii prevăzute la art. 346 C. pen. al RM.** Or prin incriminarea prevăzută la art. 346 C. pen. al RM se asigură protecția juridico-penală a relațiilor sociale privind coexistența pașnică a tuturor cetățenilor țării noastre indiferent de apartenența națională, rasială sau religioasă (obiectul juridic special al infracțiunii)²³ și nu cuprinde „instigările

²² Ibidem, pag.702;

²³ Barbăneagră A., Alecu Gh., Berliba V., Budeci V., Carpov T., Cușnir V. ș.a. CODUL PENAL AL REPUBLICII MOLDOVA. Comentariu. Editura Sarmis, Ch. 2009; Brinză S., Ulianovschi X., Stati V., Grosu V., Țurcanu I., DREPT PENAL. PARTEA SPECIALĂ. TRATAT. USM, Ediția II, Vol. 2, Ch. 2005.

la nesupunerea civică, precum și la schimbarea orânduiri de dezvoltare a statului, în special vizând instigarea la atentarea la viața și sănătatea actualului Președinte al Republicii Moldova” (subl. din textul interpelării).

IV. Cu referire la modificarea legii penale privind fapta incriminată. Cauza penală nr.2022670089 pornită la 14.05.2022, pe faptul bănuielii rezonabile privind săvârșirea infracțiunii prevăzute de art. 346 C. pen. al RM, **este susceptibilă de o reevaluare juridică** și din perspectiva adoptării și intrării în vigoare la data de 3 iunie 2022 (Legea Republicii Moldova pentru modificarea unor acte normative Nr. 111 din 21 aprilie 2022, Monitorul Oficial Nr. 164-169 din 03 iunie 2022) **a unei noi redacții a art. 346 din Codul penal al Republicii Moldova.**

În această nouă ordine de idei o primă problemă intervine pe baza faptului - în ce măsură și dacă poate fi aplicată norma art. 346 C. pen. al RM sau careva reglementări din conținutul acestei norme în redacția sa veche (până la 3 iunie 2022).

Cu referire la art. 73 alin. (3)-(5) din Legea nr. 100/2017, actul normativ produce efecte doar cât este în vigoare și, de regulă, nu poate fi retroactiv sau ultraactiv. Au efect retroactiv doar actele normative prin care se stabilesc sancțiuni mai blânde. Actele normative pot ultraactiva, în mod excepțional, dacă acest lucru este prevăzut expres de noul act normativ.

Potrivit art. 10 C. pen. al RM, *legea penală care înlătură caracterul infracțional al faptei, care ușurează pedeapsa ori, în alt mod, ameliorează situația persoanei ce a comis infracțiunea are efect retroactiv, adică se extinde asupra persoanelor care au săvârșit faptele respective până la intrarea în vigoare a acestei legi, inclusiv asupra persoanelor care execută pedeapsa ori care au executat pedeapsa, dar au antecedente penale. Legea penală care înăsprește pedeapsa sau înrăutățește situația persoanei vinovate de săvârșirea unei infracțiuni nu are efect retroactiv.*

Respectiv, dacă norma penală în redacția din 3 iunie 2022 a decriminalizat anumite fapte anterior considerate infracțiuni prin prisma art. 346 C. pen. al RM (redacția de până la 3 iunie 2022), această normă (în redacția din 3 iunie 2022) va fi aplicabilă, iar în cazul în care norma penală, în redacția din 3 iunie 2022 a criminalizat anumite fapte noi, aceasta nu va avea efect retroactiv asupra faptelor incidente normei penale vechi (redacția de până la 3 iunie 2022). În cazul în care s-au păstrat anumite elemente, în egală măsură, atât în textul normei noi, cât și fiind prevăzute de textul normei vechi, se va opera cu textul normei noi, cu aplicare tuturor condițiilor favorabile admise de ambele legi (*principiul lex mitior, statuat la art. 7 din CEDO*).

Deci, contextul primei probleme trebuie soluționat prin raportare la alegerea normei, dar și a condițiilor mai favorabile aplicabile. Respectiv, după cum am consemnat anterior, din perspectiva decriminalizării unor fapte din norma veche a art. 346 C. pen. al RM, prin redacția nouă a acestui text de lege, aceasta nu-și va produce efecte juridice. Aici și intervine răspunsul nostru, precum că o apreciere a situației de fapt, prin prisma normei art. 346 C. pen. al RM, fără a identifica legătura acțiunii în timp și efectul principiului *lex mitior* a normei art. 346 C. pen. al RM în cele două redacții (până și după 3 iunie 2022) ar fi incorect.

Deși nu a fost formulată întrebarea privind corelația acestor două norme de referință (adică dintre varianta veche și redacția nouă a art. 346 C. pen. al RM), prin prisma efectului legii mai favorabile (*lex mitior*), este cert că această normă a art. 346 C. pen. al RM în redacția veche, de până la 3 iunie 2022, nu este aplicabilă (doar condițiile mai favorabile pot fi preluate în contextul aplicării principiului *lex mitior*).

Potrivit art. 3 alin. (1), C. pen. al RM, *nimeni nu poate fi declarat vinovat de săvârșirea unei infracțiuni nici supus unei pedepse penale, decât în baza unei hotărâri a instanței de judecată și în strictă conformitate cu legea penală.*

În baza art. 51 alin. (1) și art. 52 C. pen. al RM, *temeiul real al răspunderii penale îl constituie fapta prejudiciabilă săvârșită, iar componenta infracțiunii, stipulată în legea penală, reprezintă **temeiul juridic al răspunderii penale.*** Răspunderii penale este supusă numai persoana vinovată de săvârșirea infracțiunii prevăzute de legea penală. Componenta infracțiunii reprezintă totalitatea semnelor obiective și subiective, stabilite de legea penală, ce califică o faptă prejudiciabilă drept infracțiune concretă. Componenta infracțiunii reprezintă baza juridică pentru calificarea infracțiunii potrivit unui articol concret din C. pen. al RM.

În același sens, Curtea Constituțională reține că, din perspectiva principiului „*ultima ratio*” în materie penală, nu este suficient să se constate că faptele incriminate aduc atingere valorii sociale ocrotite, **ci această atingere trebuie să prezinte un anumit grad de intensitate, de gravitate, care să justifice răspunderea și sancțiunea penală** (*Hotărârea Curții Constituționale nr. 12 din 28 martie 2017, pct. 85*).

Rezumate și concluzii. 1. În conformitate cu prevederile art. 16 din Constituția Republicii Moldova, respectarea și ocrotirea persoanei constituie o îndatorire primordială a statului. Toți cetățenii Republicii Moldova sunt egali în fața legii și a autorităților publice, fără deosebire de rasă, naționalitate,

origine etnică, limbă, religie, sex, opinie, apartenență politică, avere sau origine socială. 2. Analiza textuală și interpretarea logico-sensuală a celor vociferate de persoana neidentificată pune în evidență atitudinea autorului față de Președintele Republicii Moldova Maia Sandu, față de cursul de asociere la Uniunea Europeană promovat, față de salariile avute, față de prețuri etc., făptuitorul, determinând ca persoană responsabilă pe Președinte Maia Sandu, aducându-i învinuiri inclusiv prin utilizarea unor expresii care „ofensează, șochează sau deranjează”, or prin incriminarea prevăzută la art. 346 C. pen. al RM se asigură protecția juridico-penală a relațiilor sociale privind coexistența pașnică a tuturor cetățenilor țării noastre indiferent de apartenența națională, rasială sau religioasă (obiectul juridic special al infracțiunii)²⁴. 3. În doctrină²⁵ s-a arătat că prin „ațâțarea vrajbei sau dezbinării naționale, rasiale sau religioase” se înțelege tentativa de a crea conflicte între cetățeni în funcție de apartenența lor națională, rasială sau religioasă, care poate fi însoțită de răfuiala fizică sau amenințarea cu o asemenea răfuială, limitarea drepturilor sau insulte și alte fapte ce înjosesc cinstea și demnitatea omului, iar prin „înjosirea demnității naționale” este de înțeles exprimarea unei atitudini discriminatorii față de o anumită naționalitate, în formă batjocoritoare; aceasta se poate realiza prin răspândirea unor insinuații, informații tendențioase despre cultura, istoria, obiceiurile, formatul și starea psihologică, credință sau idei etc. Prin „limitarea, directă sau indirectă, a drepturilor cetățenilor în funcție de apartenența lor națională, rasială sau religioasă” se înțelege îngrădirea exercitării drepturilor fundamentale, constituționale ale cetățenilor RM în funcție de apartenența lor națională, rasială sau religioasă (spre exemplu, refuzul de angajare la serviciu în funcție de apartenența națională, rasială sau religioasă a persoanei; interzicerea, pe același temei, a accesului în localurile publice, mijloace de transport public etc.). 4. Cele vociferate de făptuitorul necunoscut și expuse în formă de video pe rețeaua social-media *Tik-Tok nu întrunesc semnele infracțiunii* prevăzute la art.346 C. pen. al RM de acțiuni intenționate – 1) manifestate prin îndemnuri publice, inclusiv prin intermediul mass-media, scrise și electronice 2) îndreptate: a) spre ațâțarea vrajbei, diferențierii sau dezbinării naționale, etnice, rasiale sau religioase a cetățenilor b) spre înjosirea onoarei și demnității naționale a cetățenilor

²⁴ Barbăneagră A., Alecu Gh., Berliba V., Budeci V., Carпов T., Cușnir V. ș.a. CODUL PENAL AL REPUBLICII MOLDOVA. Comentariu. Editura Sarmis, Ch. 2009; Brînză S., Ulianovschi X., Stati V., Grosu V., Țurcanu I., DREPT PENAL. PARTEA SPECIAL. TRATAT. USM, Ediția II, Vol. 2, Ch. 2005;

²⁵ Ibidem

c) spre limitarea, directă sau indirectă, a drepturilor cetățenilor ori spre stabilirea de avantaje, directe sau indirecte cetățenilor în funcție de apartenența lor națională, etnică, rasială sau religioasă. 5. Prin prisma realității răspunderii penale, fapta (bănuiala rezonabilă privind săvârșirea infracțiunii prevăzute de art. 346 C. pen. al RM, în baza căreia a fost pornită la 14.05.2022, cauza penală nr.2022670089), așa cum a devenit cunoscută din interpelarea PCCOCS, nu prezintă un grad de intensitate și de prejudiciabilitate care să justifice în genere răspunderea penală, iar, ca efect, nu se încadrează în limitele normativului penal stipulat la art. 346 C. pen. al RM (atât în redacția de până, cât și după 3 iunie 2022).

Referințe bibliografice:

1. Declarația Universală a Drepturilor Omului din 10.12.1948, aderat la Declarație prin Hotărârea Parlamentului R. Moldova nr.217-XII din 28.07.1990. În: Drepturile Omului, Acte legislative internaționale și regionale. Chișinău: Ed. Epigraf, 2005;
2. Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice din 16.12.1966, ratificat prin Hotărârea Parlamentului nr. 217-XII din 28.07.1990. În: Drepturile Omului. Acte legislative internaționale și regionale. Chișinău: Ed. Epigraf, 2005;
3. Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, ratificată prin Hot. Parl. nr. 1298-XIII din 24.07.1997;
4. Constituția Republicii Moldova. Publicată: 29-03-2016 în Monitorul Oficial Nr. 78 art. 140;
5. Constituția Republicii Moldova: Comentariu. Chișinău: Arc, 2012.
6. Codul penal al Republicii Moldova. Republicat în temeiul art. III lit. c) al Legii RM nr. 277-XVI din 18.12.2008, M.Of.al RM, 2009, nr. 41-44, art. 120. Cu ultimile modificări: - Legea Parlamentului nr.249/2022 din 29.07.2022, M. Of. al RM, nr. 251-256 art. 511. În vigoare 10.09.2022;
7. Legea Republicii Moldova nr. 111 din 21 aprilie 2022 pentru modificarea unor acte normative//M.Of. al RM Nr. 164-169 din 03 iunie 2022.
8. Legea Republicii Moldova Nr. 64 din 23-04-2010 cu privire la libertatea de exprimare//M.Of. al RM Nr. 117-118 din 09-07-2010;
9. Legea Nr. 199 din 16-07-2010 cu privire la statutul persoanelor cu funcții de demnitate publică// M.Of. al RM Nr. 194-196, art. 637, din 05-10-2010.
10. Codul penal comentat și adnotat/ Alexei Barbâneagră, Viorel Berliba, Constantin Gurschi ș.a. -Ch.: Cartier, 2005;

11. Drept penal / Sergiu Brânză, Xenofon Ulianovschi, Vitalie Stati,... Ed. a 2-a – Ch.: Cartier, 2005; Brînză S., Ulianovschi X., Stati V., Grosu V., Țurcanu I., DREPT PENAL. PARTEA SPECIALĂ. TRATAT. USM, Ediția II, Vol. 2, Ch. 2005;
12. Codul penal al Republicii Moldova. Comentariu. Alexei Barbăneagră, Gheorghe Alecu, Viorel Berliba, Vitalie Budeci, Trofim Carpov, Valeriu Cușnir, Radion Cojocar, Alexandru Mariș, Tudor Popovici, Gheorghe Ulianovschi, Xenofon Ulianovschi, Nicolae Ursu, Victor Volcinski. – Ch.: Editura Sarmis, 2009;
13. Hotărîrea Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova Cu privire la practica aplicării de către instanțele de judecată a unor prevederi ale Legii cu privire la libertatea de exprimare nr. 7 din 24.12.2012, Buletinul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova, 2013, nr.3, pag.4. Modificată de: Hotărîrea Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova nr.24 din 16.10.2017; http://jurisprudenta.csj.md/search_hot_expl.php?id=277// Consultat la 24.06.2022;
14. Dicționarul explicativ al limbii române, București, Ed. Univers Enciclopedic, 1998;
15. Cauza penală nr.2022670089 din 14.05.2022, PCCOCS;
16. https://jc.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/6ac604a8-4028-47c2-b8d1-96c63c5a8e3f. Dosarul nr.2-11715/19//Consultat la 24.11.2022;
17. <http://agent.gov.md/wp-content/uploads/2015/03/Urechean-si-Pavlicenco-Ro.pdf//>Consultat la 03.11.2022;
18. <https://globalfreedomofexpression.columbia.edu/wp-content/uploads/2021/09/CASE-OF-INCAL-v.-TURKEY.pdf//> Consultat la 27.11.2022;
19. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-76232%22%5D%7D//> Consultat la 09.10.2022;
20. http://egalitate.md/wp-content/uploads/2016/04/Decizie_constatare_73_17.pdf// Consultat la 14.09.2022.

CAPITOLUL III. DREPT INTERNAȚIONAL ȘI EUROPEAN

STANDARDE INTERNAȚIONALE ANTICORUPȚIE INTERNATIONAL ANTI-CORRUPTION STANDARDS

Ludmila GUȘTIUC, *master în drept, cercetător științific
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice*

Summary

The Republic of Moldova remains in the top of the most corrupted countries in the European Union and in the world. Amid the COVID-19 pandemic, the phenomenon of corruption weakens health system and contributes to the decline of democracy. Leading countries invest more in the health system and are much better able to provide universal health services to citizens, and therefore are much less likely to violate the rules and institutions of democracy and the rule of law. In the last years, the fight against corruption has become one of the main areas of concern of international organizations, including the United Nations.

Key-words: *rule of law, prevention and fight against corruption, international anticorruption standards, the United Nations Organization, the Republic of Moldova.*

Cuvine-cheie: *stat de drept, prevenirea și lupta împotriva corupției, standarde internaționale anticorupție, Organizația Națiunilor Unite, Republica Moldova.*

Considerații introductive:

Republica Moldova rămâne în topul celor mai corupte țări din Uniunea Europeană și din lume. Pe fondul pandemiei de COVID-19, fenomenul corupției a slăbit sistemul de sănătate și a contribuit la regresul democrației. În prezent, corupția constituie pericolul sporit de stagnare a evoluției societății, împiedicând consolidarea și edificarea Republicii Moldova, precum și promovarea valorilor specifice unei educații juridice.

O putere coruptă prezintă un grav pericol pentru drepturile și libertățile publice. Într-o comunitate în care puterea este coruptă:

- a. oamenii își văd drepturile încălcate;
- b. abuzurile și ilegalitățile proliferază;
- c. imoralitatea ia proporții nemaîntâlnite¹.

---

¹ Mazilu D. Drepturile omului. Concept, exigențe și realități contemporane. București: Lumina Lex, 2008. p. 21.

Conceperea la nivel național a unei politici anticorupție trebuie să aibă în vedere cerințele europene și internaționale, care în era globalizării capătă o relevanță tot mai mare².

În ultimele decenii, combaterea corupției a devenit una din direcțiile prioritare de preocupare ale multiplelor organisme internaționale, inclusiv ale Consiliului Europei și Organizației Națiunilor Unite, fapt confirmat de adoptarea unor instrumente regionale și universale de domeniu. Comunitatea internațională, a conștientizat faptul, că corupția reprezintă o amenințare gravă asupra principiilor și valorilor fundamentale ale dreptului omului, că ea aduce atingere supremației dreptului, pune în pericol progresul social și economic. Totodată, s-a ajuns la concluzia, că combaterea corupției, nu poate fi realizată doar prin elaborarea unor instrumente regionale sau universale de contracarare și luptă cu corupția, deoarece doar abordarea teoretică a problemei devine insuficientă.

Organizația Națiunilor Unite (ONU) a fost înființată în 1945 și numără în prezent 192 de țări membre. Conform Cartei, ONU are patru obiective majore: să mențină pacea și securitatea internațională, să dezvolte relații de prietenie între națiuni; să coopereze în rezolvarea problemelor internaționale și în promovarea respectului pentru drepturile omului; și să fie un centru pentru armonizarea acțiunilor tuturor statelor³. Republica Moldova a devenit membru ONU pe data de 2 martie 1992, odată cu adoptarea de către Adunarea Generală ONU a Rezoluției A/RES/46/223⁴. Actualmente, activitatea ONU în Republica Moldova se desfășoară în conformitate cu Cadrul de Parteneriat ONU – Republica Moldova pentru Dezvoltare Durabilă 2018-2022 semnat la data de 16 mai 2017 de către Prim-ministru Republicii Moldova, Coordonatorul Rezident ONU și reprezentanță ai organizațiilor din sistemul ONU în Republica Moldova.

Organizația este dedicată unui număr de probleme fundamentale, printre care și domeniul prevenirii și combaterii corupției. Potrivit ONU, corupția este un fenomen social, politic și economic complex, care afectează toate țările. Aceasta subminează instituțiile democratice, încetinește dezvoltarea economică și contribuie la instabilitatea guvernamentală.

² Guștiuc L. Implementarea standardelor anticorupție ale Consiliului Europei în Republica Moldova. În: Studii și cercetări juridice. Culegere de lucrări științifice de specialitate. Partea 3/2021. Chișinău: Tipografia Centrală, 2021. p. 138.

³ Danileț C. Corupția și anticorupția în sistemul juridic. București: C.H.Beck, 2009. p. 60

⁴ Republica Moldova în cadrul ONU. <https://mfa.gov.md/ro/content/republica-moldova-si-onu> (vizitat 25.04.2022).

De la momentul înființării și până în prezent ONU a reușit să elaboreze un adevărat „arsenal” de instrumente de prevenire și combatere a fenomenului corupției⁵:

a) Codul de conduită pentru persoanele oficiale însărcinate cu asigurarea aplicării legii

Codul de conduită pentru persoanele oficiale însărcinate cu asigurarea aplicării legii a fost adoptat prin Rezoluția 34/169 din 17 decembrie 1979 a Adunării Generale a Națiunilor Unite și reprezintă un set de standarde aplicabile oficialilor și anume:

- îndeplinirea permanentă a îndatoririlor impuse prin lege;
- respectarea și protejarea demnității umane, apărarea drepturilor omului în exercitarea obligațiilor;
- limitarea folosirii forței de către oficiali doar în situații în care aceasta este strict necesară;
- confidențialitatea informațiilor deținute;
- interzicerea torturii sau a altor pedepse sau tratamente cu cruzime, inumane sau degradante;
- protejarea sănătății persoanelor private de libertate și acordarea îngrijirilor medicale la necesitate;
- interzicerea comiterii vreunui act de corupție și obligarea de a se opune și de a combate în mod riguros orice acte de acest fel.

b) Codul internațional de conduită a agenților publici (1996)

Prin Codul internațional de conduită a agenților publici, ONU declara corupția drept o problemă ce afectează stabilitatea și securitatea cetățenilor, care dăunează democrației și moralității și care împiedică dezvoltarea economică, socială și politică. Fenomenul devine unul cu implicații internaționale și are legătură cu infracțiunile de crimă organizată și cele economice. Se recomandă utilizarea Codului în calitate de instrument în lupta statelor contra corupției.

Astfel, acesta:

- stabilește principiile generale prin care agenții publici trebuie: să acționeze doar în interes public; să își îndeplinească atribuțiile efectiv, eficient și cu integritate; să administreze eficient resursele publice; să fie atenți, dreți și imparțiali în lucrul cu publicul;
- reglementează conflictul de interese și incompatibilitățile: agenții publici nu pot să se folosească de funcția lor pentru a obține avantaje inadecvate

⁵ Studiu privind instrumentele de prevenire a corupției în sectorul justiției. <https://www.capc.md/studii/studiul-instrumente-de-prevenire-coruptiei-sectorul-justitiei/> (vizitat 29.04.2022).

în interesul personal sau financiar al lor sau al familiilor lor, nici măcar după părăsirea funcției; nu se pot implica în relații comerciale, financiare sau de alta natură incompatibile cu funcția lor; ei trebuie să declare astfel de interese sau relații și să ia măsuri de eliminare sau reducere a unor asemenea conflicte de interese; ei nu pot folosi banul public, bunuri publice sau informații obținute în exercitarea funcției, în activități care nu au legătură cu acestea;

– reglementează obligațiile și interdicțiile pentru agenții publici: obligația de a-și declara averea și datoriile; interdicția de a solicita sau primi, direct sau indirect, daruri sau alte foloase care le pot influența exercitarea funcției, performanța sau capacitatea de decizie; obligația de a păstra confidențialitatea informațiilor, inclusiv după părăsirea funcției; atenționarea că exercitarea activităților politice sau a altor activități publice nu trebuie să slăbească încrederea publicului în exercitarea imparțială a funcției.

c) Convenția Organizației Națiunilor Unite împotriva corupției

Convenția Organizației Națiunilor Unite împotriva corupției (numită și Convenția de la Merida) a fost adoptată prin rezoluția Adunării Generale nr. 58/4 din 31 octombrie 2003 și a intrat în vigoare în 14 decembrie 2005. Convenția are următoarele scopuri: promovarea și consolidarea măsurilor pentru sporirea eficacității și a eficienței prevenirii și combaterii corupției; promovarea, facilitarea și sprijinirea cooperării internaționale și a asistenței tehnice; promovarea integrității, a responsabilității și a gestionării adecvate a afacerilor publice și a proprietății publice.

Conținutul Convenției împotriva corupției vizează prevenirea, investigarea și urmărirea penală a actelor de corupție, precum și înghețarea, sechestrarea, confiscarea și returnarea produselor infracțiunilor. Totodată, Convenția enumeră în detaliu măsurile de prevenire a corupției, inclusiv aplicarea politicilor și a practicilor de prevenție, instituirea unor organisme în acest scop, aplicarea codurilor de conduită pentru funcționarii publici și a criteriilor obiective pentru recrutarea și evoluția profesională a acestora, precum și pentru achizițiile publice; recomandă promovarea transparenței și a responsabilității în gestionarea finanțelor publice și în sectorul privat, în condițiile unor standarde mai stricte privind contabilitatea și auditul; prevede măsuri de prevenire a spălării banilor, precum și măsuri de asigurare a independenței sistemului judiciar.

În ceea ce privește incriminarea, identificarea și reprimarea, Convenția recomandă statelor semnatare să adopte măsurile legislative și de altă natură, care sunt necesare pentru definirea unei serii întregi de infracțiuni: coruperea funcționarilor publici naționali sau străini și a funcționarilor din cadrul organizațiilor publice internaționale; delapidarea, însușirea pe nedrept sau alte tipuri

de deturnare a vreunui bun public sau privat de către un funcționar public; traficul de influență; abuzul de funcții și îmbogățirea ilicită.

În toate privințele, Convenția consideră drept acte de corupție oferirea sau acceptarea de avantaje necuvenite pentru propria persoană sau pentru o altă persoană sau entitate.

Statelor semnatare li se recomandă să adopte măsurile necesare pentru:

- a prevedea răspunderea persoanelor juridice;
- a permite înghețarea, sechestrarea și confiscarea;
- a proteja martorii, experții și victimele;
- a proteja persoanele care înaintează rapoarte;
- a aborda consecințele actelor de corupție;
- a asigura dreptul entităților sau al persoanelor care au suferit daune ca urmare a unui act de corupție de a iniția demersuri juridice pentru obținerea de despăgubiri;
- a institui unul sau mai multe organisme sau a numi persoane specializate în combaterea corupției prin impunerea legii;
- a încuraja cooperarea cu autoritățile de impunere a legii;
- a încuraja cooperarea dintre autoritățile naționale și cooperarea cu sectorul privat;
- a depăși obstacolele care pot decurge din aplicarea legilor privind secretul bancar;
- a ține cont, în scopul procedurilor penale, de condamnările anterioare ale unui presupus infractor într-un alt stat;
- a-și defini competența jurisdicțională cu privire la infracțiunile comise pe teritoriul lor sau împotriva lor sau de către un resortisant al lor etc.

Statele semnatare trebuie, de asemenea, să adopte măsurile necesare privind procedurile și sancțiunile împotriva funcționarilor publici pentru a ajunge la un echilibru între imunitatea de care beneficiază aceștia și infracțiunile pe care le-au comis, inclusiv consecințele respectivelor infracțiuni.

Aplicarea Convenției este întregită de un Ghid Legislativ pentru Implementarea Convenției ONU împotriva corupției (2006), menit să ofere asistență legislativului și celor care întocmesc politicile publice din țările ce doresc ratificarea și implementarea în propria legislație a dispozițiilor Convenției. Semnarea Convenției este susținută de Asociația Internațională a Autorităților Anticorupție, inițiată la Merida în 2003 și constituită efectiv în 2006 de către reprezentanți ai autorităților naționale cu atribuții contra corupției și organizații de profil⁶.

⁶ Danileț C. Mecanisme de corupție și politici anticorupție în sistemul juridic. București: C.H. Beck, 2008, p. 65.

Așadar, această Convenție reprezintă un consens internațional cu privire la ceea ce membrii ar trebui să facă în domeniul prevenirii și incriminării corupției, precum și în ceea ce privește cooperarea internațională și recuperarea bunurilor infracțiunii. Se recunoaște caracterul comun și complexitatea problemei de către toate națiunile și responsabilitățile împărtășite în cazul activităților de combatere a corupției transfrontaliere. Ca structură generală Convenția este împărțită în opt capitole la rândul lor divizate în 71 de articole: dispoziții generale, măsuri preventive, incriminarea și aplicarea legii, cooperarea internațională, recuperarea bunurilor infracțiunii, asistență tehnică și schimbul de informații, mecanisme de implementare, dispoziții finale. Sectoarele vizate de convenție sunt corupția în sectorul public și privat.

Principalele măsuri prevăzute se referă la: prevenire, incriminare și măsuri de cooperare internațională, precum și asistență tehnică, sancțiuni penale și civile. În ceea ce privește obligativitatea, Convenția este un amestec de prevederi obligatorii și discreționare. Monitorizarea nu este prevăzută în textul de Convenției în sine. Mai degrabă, responsabilitatea pentru evaluarea punerii în aplicare a Convenției revine Conferinței Statelor Părți. În acest sens Conferința a pus în funcțiune mecanisme de monitorizare formale pentru a evalua măsurile luate de către statele părți (și a dificultăților întâlnite) pentru punerea în aplicare a Convenției.

În ceea ce privește evaluarea eficienței prevederilor Convenției considerăm că principalele beneficii sunt următoarele:

- este un acord internațional ce reliefează importanța abordării fenomenului corupției, cu un cadru cuprinzător ce stabilește standarde comune la nivel mondial.
- furnizează un cadru legal privind recuperarea bunurilor elaborat pentru prima dată la nivel global.
- prevede un cadru îmbunătățit de cooperare internațională acoperind asistența reciprocă în domeniul aplicării legii, în special în ceea ce privește extrădarea și investigațiile transnaționale.
- acoperire extensivă a modalităților, mijloacelor și standardelor privind măsurile de prevenire pentru sectoarele public și privat.

Ca o serie de beneficii suplimentare menționăm:

- recunoașterea rolului sectorului privat și a corupției din sectorul privat („corupția de la privat – la privat”) ca parte a problemei.
- cerințe de a prevede pedepse eficiente, proporționale și descurajatoare, administrative sau penale pentru sectorul privat.

- recunoașterea rolului societății civile în lupta împotriva corupției și nevoia de acces la informații.
- obligația răspunderii persoanelor juridice.
- recunoașterea necesității de a proteja martorii, avertizorii și victimele corupției.

Totuși considerăm că există și o serie de puncte slabe importante ale Convenției:

- nu există dispoziții concrete privind un mecanism de monitorizare.
- lipsa actuală a resurselor pentru punerea în aplicare.
- implementarea multor prevederi nu este obligatorie, ceea ce creează risc de eșec pentru a dezvolta standarde comune.
- lipsa cerințelor obligatorii în ceea ce privește competența juridică.
- acoperirea foarte limitată în ceea ce privește funcționarii din cadrul organizațiilor internaționale.

Principalul mecanism de monitorizare al Convenției este Conferința statelor părți, care a fost creată pentru îmbunătățirea capacității și a cooperării între statele părți pentru a atinge obiectivele stabilite în Convenție. Până în acest moment au avut loc trei Conferințe a Statelor Părți la Convenția ONU împotriva corupției în 2006, 2008 și 2009. La ultima reuniune s-a decis prin Rezoluția nr. 3/1, crearea unui mecanism de monitorizare care va include un chestionar de evaluare și chiar vizite în țări, cu acordul statelor monitorizate. Primul ciclu de evaluare se va concentra pe capitolele III (Incriminări) și IV (cooperarea internațională), iar pentru cel de-al doilea, capitolele II (măsurile preventive) și V (recuperarea bunurilor) din Convenție. Fără îndoială Rezoluția privind crearea unui mecanism concret de monitorizare a implementării reprezintă rezultatul unei negocieri între statele părți, fapt care în opinia noastră a avut un oarecare impact negativ asupra atingerii dezideratelor ambițioase propuse inițial. În special aspectele legate de caracterul opțional al vizitelor de evaluare, faptul că rapoartele nu vor conține recomandări și nu vor fi publice în integralitate, poate reduce drastic eficiența practică a mecanismului. Însă, trebuie să recunoaștem că acesta este un important pas înainte, iar în funcție de buna credință și seriozitatea cu care statele vor trata acest mecanism, se poate ajunge la rezultate pozitive surprinzătoare⁷.

d) Setul de instrumente anticorupție ale ONU.

Setul de instrumente anticorupție conține instrumentele specifice, destinate utilizării de către funcționarii care elaborează sau pun în aplicare elementele

---

⁷ Radu N. Corupția și politicile anticorupție. Iași: Polirom, 2010. p. 88.

unui program național anti-corupție și strategiile pentru a le încadra într-un Cadru strategic general. Totodată, acesta conține și studii de caz, stabilind exemple practice menite să ilustreze utilizarea instrumentelor individuale și combinațiile de instrumente în practică. Acest document oferă informații despre condițiile în care un anumit program va funcționa sau nu și cum diverse instrumente pot fi adaptate sau modificate pentru a se potrivi împrejurărilor în care acestea ar putea fi utilizate.

e) Ghidul tehnic pentru implementarea Convenției ONU împotriva Corupției

Ghidul tehnic pentru implementarea Convenției ONU împotriva Corupției oferă o gamă de opțiuni strategice și de politici pe care fiecare stat parte trebuie să le ia în considerare în eforturile naționale orientate spre implementarea Convenției ONU împotriva corupției. Ghidul se focusează, în principal, pe oferirea de consiliere tehnică relevantă, instrumente și exemple de bune practici pentru practicienii și autoritățile anticorupție, în scopul de a face articolele Convenției operaționale.

Ghidul tehnic se concentrează nu atât pe îndrumare în ceea ce privește modificările legislative necesare pentru încorporarea Convenției în sistemul juridic intern al statelor în cauză, cât încearcă să sublinieze problemele politice, aspectele instituționale și cadrele operaționale legate de punerea în aplicare deplină și efectivă a prevederilor Convenției.

Structura Ghidului urmează textul Convenției și părțile sale principale corespund diferitelor capitole ale instrumentului internațional. Cei patru piloni ai Convenției (prevenirea, incriminarea și aplicarea legii, cooperarea internațională și recuperarea bunurilor) sunt elementele constitutive ale unei strategii anticorupție comprehensive și multidisciplinare.

f) Programul Global împotriva Corupției (1999)

Programul este compus din două părți: o componentă de cercetare și o componentă de cooperare tehnică. Componenta de cercetare presupune efectuarea unui studiu global și comparativ al corupției și al tipurilor de măsuri anticorupție. Studiul se va axa pe trei tipuri de corupție: corupția în administrația publică și de zi cu zi, corupția în mediul de afaceri și corupția de nivel înalt de la nivelul centrelor de putere politică, administrativă și financiară. Pe baza acestui studiu se va întocmi un set de indicatori a trend-ului corupției și al eficienței măsurilor anticorupție. Se va alcătui o bază de date internațională, accesibilă și electronic, la dispoziția statelor membre și al comunității internaționale, cu privire la rezultatele studiului, bunele practici anticorupție, instrumente internaționale anticorupție. Componenta de cooperare tehnică are

ca obiectiv asistarea statelor membre în construirea sau întărirea capacității instituționale de a preveni, detecta și lupta împotriva corupției.

Măsurile sunt la nivel național, regional și internațional. În cadrul Programului Global, au fost realizate până în prezent următoarele:

- s-a organizat Grupul Internațional pentru Coordonarea Anticorupției (IGAC) menită să faciliteze coordonarea și cooperarea internațională pentru a evita duplicările și să asigure folosirea eficientă și efectivă a resurselor deja existente la nivel național și regional. IGAC oferă o platformă de schimb de viziuni, informații, experiențe și bune practici asupra activităților de anticorupție;
- a fost întocmit Manualul de măsuri practice al ONU pentru investigați și procurori (2004), care conține descrierea problemelor specifice și opțiunilor cu care se confruntă profesioniștii din justiția penală în cazurile de corupție națională și transnațională;
- s-a elaborat un Instrumentar (Toolkit) Anticorupție al ONU (2004), care conține un set de elemente specifice ce pot fi folosite atât de cei ce elaborează elemente ale unei strategii naționale anticorupție care să fie integrată într-un cadru strategic general, dar și de către cei care ulterior trebuie să dezvolte și să implementeze fiecare element specific. Instrumentarul conține și studii de caz prin care se dau exemple de folosire în practică a soluțiilor propuse;
- s-a alcătuit un Compendium de Instrumente Legale Internaționale privind Corupția (2003, reeditat în 2005), în care sunt cuprinse toate tratatele, convențiile, acordurile, rezoluțiile și alte instrumente importante, globale și regionale în acest domeniu. Sunt incluse atât documentele care implică obligații pentru state, cât și cele care cuprind standarde neobligatorii;
- s-a întocmit un Manual al ONU privind politicile anticorupție (2001), care conține aspecte generale despre natura și scopul problemelor ridicate de corupție și o descriere a principalelor politici anticorupție, pentru uzul politicianilor și al celor care alcătuiesc politicile publice⁸.

g) Ziua Internațională a Anticorupției

Convenția ONU împotriva Corupției a fost deschisă spre semnare tuturor statelor, de la 9 la 11 decembrie 2003, la Merida (Mexic) și, ulterior, la sediul Organizației Națiunilor Unite de la New York, până la 9 decembrie 2005. Prin Rezoluția nr. 58/4 din 31 octombrie 2003, Adunarea Generală a ONU a stabilit

⁸ Danileț C. Mecanisme de corupție și politici anticorupție în sistemul juridic. București: C.H.Beck, 2008. p. 62-63.

și ziua de 9 decembrie drept Ziua Internațională a Anticorupției. Această decizie a fost luată în ideea de a crește conștientizarea problemei corupției și rolul Convenției ONU împotriva corupției în combaterea și prevenirea ei.

Mai mulți analiști europeni atrag atenția că după Revoluțiile din Centrul și Estul Europei din anii 1989 și 1991 prin lansarea ideii retragerii complete a statului din economie în epoca tranziției la economia de piață s-a ajuns la liberalizarea totală a hoției și corupției⁹.

De-a lungul anilor, în Republica Moldova, corupția a devenit atotputernică. Opinia publică constată cu îngrijorare că oamenii cu răspunderi deosebite în sistemul social-economic al țării, îndeosebi cei aflați în structurile care trebuie să apere averea publică și să asigure dezvoltarea economiei comit fapte grave, fiind preocupați, în primul rând, de obținerea unor venituri cât mai mari.

Cu toate acestea, este posibil ca fenomenul corupției, care în ultimii ani s-a generalizat, să fie combătut mai eficient:

1. dacă măsurile de pedepsire se vor aplica fără discriminare, indiferent de poziția socială și politică a celui mai corupt – fie el șef de stat, șef de guvern, ministru, etc.;

2. dacă cei chemați să cerceteze faptele și actele de corupție vor fi elemente incoruptibile, persoane corecte, integre;

3. dacă pedepsele aplicate vor fi exemplare, așa încât să descurajeze pe cei care ar fi tentați să mai comită asemenea fapte.

În final, bazându-ne pe practica internațională anticorupție, întru realizarea eficace și oportună a activității de prevenire și combatere a corupției, diminuarea impactului acesteia asupra societății, se impune realizarea următoarelor măsuri:

- elaborarea unor programe de măsuri concrete întru instruirea societății civile în spiritul intoleranței față de manifestările fenomenului corupției și declarării actelor de corupție;
- îmbunătățirea cadrului legislativ și asigurarea unui sistem juridic independent și eficient care să asigure restabilirea reputației sale în percepția publică;
- educarea unei atitudini intolerante față de corupție.
- mediatizarea pe larg a cauzelor de corupție;
- asigurarea unei independențe reale a organelor de drept implicate în investigarea nemijlocită a cazurilor de corupție;

⁹ Mazilu D. Drepturile omului. Concept, exigențe și realități contemporane. București: Lumina Lex, 2008. p. 22.

- creșterea responsabilității politice prin asigurarea unui sistem mai transparent de luare a deciziilor de către funcționarii publici;
- monitorizarea eficientă a reformelor derulate în domeniul vizat;
- informarea corectă a societății despre fenomenul corupției;
- promovarea culturii juridice și a standardelor internaționale anticorupție;
- sporirea credibilității mass-media, a calității informațiilor referitoare la prevenirea și lupta cu corupția, dând dovadă de imparțialitate.

Referințe bibliografice:

1. Constituția Republicii Moldova adoptată la 29.07.1994, în: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 1.
2. Constituția Republicii Moldova: comentariu. Coord. Klaus Sollfrank. Chișinău: Editura Arc, 2012. 576 p. ISBN 978-9975-61-700-0.
3. Codul penal al Republicii Moldova, adoptat prin Legea nr.985, 18.04.2002, în: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.128-129/1012.
4. Legea nr. 1104, 06.06.2002 cu privire la Centrul Național Anticorupție, în: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 91-94.
5. Legea integrității nr. 82, 25.05.2017, în: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 229-243.
6. Legea nr. 133, 08.07.2011 cu privire la protecția datelor cu caracter personal, în: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 170-175.
7. Legea nr. 105, 26.05.2016 privind modificarea și completarea Codului penal al Republicii Moldova nr. 985 din 18.04.2002, în: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 184-192.
8. Legea nr. 428 din 30.10.2003 pentru ratificarea Convenției penale privind corupția, în: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 229.
9. Legea nr. 542 din 19.12.2003 pentru ratificarea Convenției civile privind corupția, în: Monitorul Oficial al Republicii Moldovei nr. 6.
10. Legea nr. 158 din 06.07.2007 pentru ratificarea Convenției Organizației Națiunilor Unite împotriva corupției, în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 103-106 din 20.07.2007.
11. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr.808 din 07.10.2014 cu privire la aprobarea
12. Hotărârea Guvernului nr. 420 din 30.08.2019 cu privire la aprobarea Planului de acțiuni al Guvernului pentru anii 2019-2020, în: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 281-288.
13. Hotărârea Guvernului nr.377 din 25.04.2018 cu privire la reglementarea cadrului instituțional și mecanismului de coordonare și management al asistenței externe, în: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 133-141.

14. Convenția penală privind corupția adoptată la Strasbourg la 27.01.1999.
15. Convenția civilă privind corupția adoptată la Strasbourg la 04.11.1999.
16. DANILEȚ, Crist. *Corupția și anticorupția în sistemul juridic*. București: C.H. Beck, 2009. 224 p. ISBN 978-973-115-639-2.
17. DANILEȚ, Cristi. *Mecanisme de corupție și politici anticorupție în sistemul juridic*, București: C.H.Beck, 2008.
18. GAȚCAN, Iurii. *Mecanisme europene anticorupționale*. În: Integrare prin cercetare și inovare. Științe sociale. 26-28 septembrie 2013. Chisinau: CEP USM, 2013. p. 172-174.
19. GUȘTIUC, Ludmila. *Corupția – element ce periclitează securitatea națională în Republica Moldova*. În: Protecția drepturilor omului: mecanisme naționale și internaționale. Materiale ale mesei rotunde cu participare internațională, consacrată Zilei internaționale a drepturilor omului din 8 decembrie 2016. Chișinău: ”Elan Poligraf”, 2017. p. 93-98. ISBN 978-9975-66-565-0.
20. GUȘTIUC, Ludmila. *Implementarea standardelor anticorupție ale Consiliului Europei în Republica Moldova*. În: Studii și cercetări juridice. Culegere de lucrări științifice de specialitate. Partea 3/2021. Chișinău: ”Tipografia Centrală”, 2021. p. 137-147. ISBN 978-9975-3201-7-7.
21. MAZILU, Dumitru. *Drepturile omului. Concept, exigențe și realități contemporane*. București: ”Lumina Lex”, 2008. 485 p. ISBN 978-973-758-166-2.
22. RADU, Nicolae. *Corupția și politicile anticorupție*. Iași: Polirom, 2010. 423 p. ISBN 973-46-1791-3.
23. Statutul grupului de state contra corupției (GRECO) din 05.05.1998.
24. Evaluările grupului de state contra corupției (GRECO) – <https://www.coe.int/en/web/greco/evaluations>
25. Regulile de procedură adoptate de GRECO – <https://rm.coe.int/rules-of-procedure-adopted-by-greco-at-its-1st-plenary-meeting-strasbo/168072bebd>
26. <https://www.ipn.md/>
27. <http://gopacnetwork.org/>
28. <http://csp.md/index.php/evolutii-institutionale-discutate-cu-partenerii-de-dezvoltare>
29. <https://eur-lex.europa.eu/>
30. https://europa.eu/european-union/about-eu/institutions-bodies/european-committee-regions_ro
31. <http://www.anfp.gov.ro/R/Doc/2015/Proiecte/Incheiate/Proiect%20cos%20SMIS%2032582/Materiale/Analiza4.pdf>
32. <https://mfa.gov.md/ro>

ARTICLES ON DIPLOMATIC PROTECTION REVISITED

Diana CUCOȘ,
doctor în drept, cercetător științific coordonator,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

Summary

As a branch of law with much practice and precedent, diplomatic protection was the subject most ripe and adequate for codification. The topic appeared on the International Law Commission's (ILC) agenda in 1996. The codification resulted, in 2006, in the adoption of the Draft Articles on second reading, a set of 19 articles incorporating secondary rules on diplomatic protection on behalf of natural and legal persons. Clearly, the Draft Articles codify customary international law and introduce some progressive development.

The present article tries to evaluate the Draft Articles on diplomatic protection of natural persons, underlying the achievements and failings of the Draft Articles. It will also reflect the articles accepted and those rejected. The final goal is to provide some insights into the work of the ILC with regard to diplomatic protection of nationals abroad.

Keywords: *diplomatic protection, individual, International Law Commission, nationality.*

Adnotare

Articole revizuite privind protecția diplomatică. Protecția diplomatică, bogată în practică și precedent, a reprezentat cel mai potrivit domeniu de drept necesar de a fi supus codificării. Subiectul a apărut pe agenda Comisiei de Drept Internațional (CDI) în 1996. Codificarea a avut ca rezultat adoptarea în a doua lectură, în 2006, a unui Proiect de articole - un set de 19 articole care încorporează reguli secundare privind protecția diplomatică a persoanelor fizice și juridice. În mod clar, Proiectul de articole codifică dreptul internațional cutumiar și introduce o anumită dezvoltare progresivă.

Prezentul articol încearcă să evalueze Proiectul de articole privind protecția diplomatică a persoanelor fizice, evidențiind realizările și eșecurile Proiectului. De asemenea, articolul reflectă atât articolele acceptate, cât și cele respinse. Scopul final este de a oferi careva perspective asupra activității CDI cu privire la protecția diplomatică a cetățenilor în străinătate.

Cuvinte cheie: *Comisia de Drept Internațional, protecție diplomatică, individ, naționalitate.*

Background. Diplomatic Protection¹ as a Separate Topic on the Agenda of the International Law Commission (ILC)

As a branch of law with quite settled rules and a rich history of case law, diplomatic protection “*was probably the subject most ripe for codification*

---

¹ This article will focus on diplomatic protection of individuals.

ever addressed by the International Law Commission”.² The topic of diplomatic protection appeared on the ILC’s agenda in 1996.³ In the same year, the General Assembly resolution 51/160 of 16 December 1996, invited the ILC to further examine the topic in light of the comments and observations made in the Sixth Committee and any written comments made by governments. In 1997, the ILC established a Working Group on the topic.⁴ It proposed an outline for consideration of the topic which the ILC recommended to form the basis for the submission of a preliminary report by the Special Rapporteur.⁵

Bennouna

On 11 July 1997, the ILC appointed Mohamed Bennouna of Morocco as Special Rapporteur on Diplomatic Protection.⁶ His Preliminary Report on Diplomatic Protection⁷ was presented in 1998. Bennouna recalled the negative history of diplomatic protection, when this instrument was used as a pretext for intervention in the internal affairs of certain countries, provoking, thus, the adoption of the Calvo Doctrine in Latin America. His report immediately prompted the question of the utility of diplomatic protection as a legal institution in modern international law, pointing out three significant developments in international law: the development of human rights law; the rapid multiplication of treaties protecting the rights of foreign investors; and the creation of *ad hoc* tribunals, such as the Iran-US Claims Tribunal and the UN Compensation Commission.

Against this background, Bennouna raised two questions the ILC needed to consider: first, the question of the legal character of diplomatic protection, asking whether the State was in reality enforcing its own right or the right of its injured national; secondly whether to limit the topic to the codification of secondary rules. He did not have the opportunity to answer to these questions. In 1999, when he resigned from the ILC following his election to

² John Dugard, “*Articles on Diplomatic Protection*”, United Nations Audiovisual Library of International Law, www.un.org/law/avl, at 1.

³ The International Law Commission at its 48th Session, in 1996, identified the topic of “Diplomatic Protection” as a separate topic appropriate for codification and progressive development. See *Official Records of the General Assembly*, 51st Session, Supplement No. 10 (A/51/10), para. 249, and annex II, addendum 1.

⁴ *Official Records of the General Assembly*, 51st Session, Supplement No. 1 (A/51/10), 52nd Session, Supplement No. 10 (A/52/10), chapter VIII.

⁵ *Ibid.*, paras 189-190.

⁶ (1997) II/Part2 *ILC Yearbook*...para. 190.

⁷ UN Doc. A/CN.4/ 484 (4 February 1998).

the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, John Dugard⁸ of South Africa became Special Rapporteur.

Dugard

John Dugard masterfully wrote and presented seven Reports on diplomatic protection, receiving the ILC well-deserved recognition for his effective role: “*The Commission [...] expresses to the Special Rapporteur, Mr. Christopher John Robert Dugard, its deep appreciation and warm congratulations for the outstanding contribution he has made to the preparation of the Draft Articles through his tireless efforts and devoted work, and for the results achieved in the elaboration of Draft Articles on diplomatic protection*”.⁹

Under the leadership of John Dugard, in 2004, the ILC adopted a set of Draft Articles on first reading, which were transmitted to governments for comments and observations. This process resulted, in 2006, in the adoption of a set of 19 articles on second reading, with the consideration of the secondary rules on diplomatic protection on behalf of natural and legal persons.

The two rapporteurs had notably different approaches. Bennouna approached diplomatic protection as a mechanism that had outlived much of its original utility. In contrast, Dugard saw it as a means for the protection of the human rights of individuals. He provided the ILC with more rather than fewer Draft Articles, allowing it “*to choose to discard articles that it considers unnecessary or unacceptable*”.¹⁰ In his first report to the ILC,¹¹ Dugard adopted a pragmatic approach and stressed that “*We should not dismiss an institution, like diplomatic protection, that serves a valuable purpose simply on the ground that it is premised on a fiction and cannot stand up to logical scrutiny*”.¹² Then, he drew attention to the exaggeration of the present state of international protection of human rights. He argued that only the European Convention on Human Rights offers real remedies to Europeans and those in European States. At the same time, from a regional perspective, the success and effectiveness that the European system has demonstrated remains as yet undeveloped in the newer American or African systems. Moreover, the majority of the world’s population, situated in Asia, is not covered by a regional human

---

⁸ John Dugard is with certitude one of the most qualified publicists that had an impact on doctrine and the law in general, and has contributed much to the successful conclusion of the codification project of diplomatic protection in particular.

⁹ See Report of the ILC, 58th Session, 2006, Supplement No. 10 (A/61/10), para. 47.

¹⁰ John Dugard, Diplomatic Protection and Human Rights: The Draft Articles of the International Law Commission, *Australian Year Book of International Law*, Vol. 24, 2005, at 79.

¹¹ John Dugard, *First Report on Diplomatic Protection*, UN Doc. A/CN.4/506 (7 March 2000).

¹² *Ibidem*, para. 21.

rights convention.¹³ Dugard further developed that “*The sad truth is that only a handful of individuals, in the limited number of States that accept the right of individual petition to the monitoring bodies of these conventions [sc., the regional human rights conventions and the International Covenant on Civil and Political Rights], have obtained or will obtain satisfactory remedies from these conventions. The position of aliens abroad is no better. [...] There is no multilateral convention that seeks to provide the alien with remedies for the protection of her rights outside the field of foreign investment*”.¹⁴

Dugard concluded that “*it would be a setback for human rights to abandon diplomatic protection*”¹⁵ and, stressing that inter-State claims will bear more weight than claims of individuals against (foreign) States, in particular when no effective, legally binding mechanisms exist or when possibilities of redress are limited, that “*As long as the State remains the dominant actor in international relations, the espousal of claims by States for the violation of the rights of their nationals remains the most effective remedy for the protection of human rights*”.¹⁶

The reports of the Special Rapporteur were written in the human rights language. The ILC criticized them for being too much focused on human rights.¹⁷ Dugard proposed 27 articles, of which only 19 have been approved. Most of those discarded “have had little to do with human rights”.¹⁸ An article providing for the forcible rescue of nationals as the ultimate exercise of diplomatic protection,¹⁹ two articles advocating a procedural approach to the exhaustion of local remedies rule,²⁰ an article on the burden of proof in matters relating to the exhaustion of local remedies,²¹ an article on the Calvo Clause²² and three articles on the implications of the *Reparation for Injuries Case*²³ for diplomatic protection²⁴ fall into this group.²⁵

¹³ *Ibidem*, para. 25.

¹⁴ *Ibidem*, paras 25-26.

¹⁵ *Ibidem*, para. 28.

¹⁶ *Ibidem*, para. 32.

¹⁷ International Law Commission, *Report of the 52nd Session (2000)*, UN Doc. A/55/10, para. 422.

¹⁸ John Dugard, *supra* note 10, at 79.

¹⁹ See Draft Articles on Diplomatic Protection, First Report.

²⁰ John Dugard, *Second Report on Diplomatic Protection*, ILC 53rd Session, UN Doc. A/CN.4/514 (2001).

²¹ John Dugard, *Third Report on Diplomatic Protection*, ILC 54th Session, UN Doc. A/CN.4/523 (2002).

²² John Dugard, *Third Report on Diplomatic Protection*, Addendum, ILC 52nd Session, UN Doc. A/CN.4/523/Add 1 (2002).

²³ *Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations*, ICJ Reports 1949, at 174.

²⁴ John Dugard, *Fifth Report on Diplomatic Protection*, UN GAOR, ILC 56th Session, UN Doc. A/CN.4/538 (2004).

²⁵ John Dugard, *supra* note 10, at 79.

Summary of Key Provisions

In its work, the ILC dealt with secondary rules of international law relating to diplomatic protection, and it considered the primary rules only when their clarification was essential to providing guidance for a clear formulation of a specific secondary rule. The articles do not describe the conduct of the injuring State and do not define the internationally wrongful acts that give rise to the responsibility of the foreign State for injury to an alien. Instead they are concerned with the rules governing the circumstances in which the diplomatic protection may be exercised and the preconditions that must be met before it may be exercised. Thus, the articles have at their center two questions: the nationality of claims, which focuses on the requirement of nationality that must be met by natural persons before the diplomatic protection may be exercised by their State of nationality (Articles 3-13), and the scope of the rule requiring the exhaustion of local remedies before a diplomatic protection claim may be brought by a State, and the exceptions to this rule (Articles 14-15).

Definition

Article 1 defines diplomatic protection by describing its main elements and indicating the scope of this mechanism. The definition is a departure from the traditional *Mavrommatis*²⁶ dictum and it defines that diplomatic protection consists of resort to diplomatic action or other means of peaceful settlement by a State adopting in its own right the cause of its national in respect to an injury to that national arising from an internationally wrongful act of another State. This formulation reflects the language of the International Court of Justice (ICJ) in the *Interhandel* case when it stated that the Applicant State had “*adopted the cause of its national whose rights are claimed to have been disregarded in another State in violation of international law.*”²⁷ Contemporary developments of the international law and human rights standards, which protect the individual against his own State and abroad against foreign States, cast doubt on the necessity to explain the fiction²⁸ in diplomatic protection. Therefore, the ILC left this matter open.

²⁶ *Mavrommatis Palestine Concessions* case (Greece v. United Kingdom), PCIJ, Series A, No.2 (1924).

²⁷ *Interhandel* case (*Preliminary Objections*) (Switzerland v. United States), ICJ Reports (1959), at 27.

²⁸ The fiction in diplomatic protection is the necessary means for the protection of individual rights, particularly considering the limited standing of individuals under international law. When human rights mechanisms are not available, the legal fiction is the mechanism of transition, transforming the individual’s primary right into his national State’s secondary right, resulting in the right to activate and exercise the diplomatic protection.

Article 1 makes it clear that the right to diplomatic protection belongs to the national State, and it must be exercised by lawful and peaceful means. It also retains, like several judicial decisions,²⁹ the distinction between “diplomatic action” and “judicial proceedings” when describing the means of diplomatic protection, but it goes further by submitting judicial proceedings under “other means of peaceful settlement”. The use of force, prohibited by Article 2, paragraph 4, of the Charter of the United Nations, for the purpose of the protection of nationals abroad is not a permissible method. The ILC has rejected a proposal to consider the use of force as the ultimate means of diplomatic protection, though Dugard intended “*to describe the present state of international law and to propose limits to the use of force which reflect current State practice.*”³⁰

Right or Obligation to Exercise Diplomatic Protection

Article 2 affirms that the right of diplomatic protection belongs to or vests in the State, and Article 3 stresses that it is the State of nationality that is entitled to exercise diplomatic protection. These provisions give recognition to the “Vattelian fiction” or the “Mavrommatis principle” that an injury to a national is an indirect injury to the State – a feature that remains the cornerstone of diplomatic protection.

International law imposes no obligation for the national State to grant diplomatic protection but the Constitutions of many States recognize the right of the individual to receive diplomatic protection for injuries suffered abroad. A proposal by the Special Rapporteur to acknowledge a limited duty on States to exercise diplomatic protection, particularly when the national has been subjected to treatment constituting the violation of a norm of *jus cogens*, was rejected by the ILC, as going beyond the permissible limits of progressive

---

²⁹ *Mavrommatis Palestine Concessions case, Panevezys-Saldutiskis Railway case, Nottebohm case.*

³⁰ John Dugard, First Report, para.52, at 18. Dugard’s proposal reads as follows: Article 2

The threat or use of force is prohibited as a means of diplomatic protection, except in the case of rescue of nationals where: (a) The protecting State has failed to secure the safety of its nationals by peaceful means; (b) The injuring State is unwilling or unable to secure the safety of the nationals of the protecting State; (c) The nationals of the protecting State are exposed to immediate danger to their persons; (d) The use of force is proportionate in the circumstances of the situation; (e) The use of force is terminated, and the protecting State withdraws its forces, as soon as the nationals are rescued. Nowadays, the use of force is excluded from the exercise of diplomatic protection. It is important to note that the use of force for the purpose of diplomatic protection was not prohibited in the late 19th and early 20th century. See on this point E.M. Borchard, *The Diplomatic Protection of Citizens Abroad*, New York 1919, at 448.

development of the law.³¹ Dugard calls it “missed opportunity”.³² However, as a result of the suggestions by some States in their comments on the Draft Articles accepted at first reading, a recommendation was proposed in the Draft Articles adopted at second reading, *i.e.* Article 19, that States “give due consideration to the possibility of exercising diplomatic protection, especially when a significant injury has occurred”.³³

Whereas Article 2 affirms the discretionary right of the State to grant diplomatic protection, Article 3 asserts the principle that it is the State of nationality that is entitled, but not obliged, to exercise diplomatic protection on behalf of the injured national.

State of Nationality

The emphasis in Article 3 is that by virtue of the bond of nationality that diplomatic protection can be exercised. Thus, the basic precondition is that a State is entitled only to assert a right to diplomatic protection in respect of its own nationals. Article 3 also recognizes that, under certain circumstances, diplomatic protection may be exercised in respect to non-nationals, *i.e.* in case of stateless persons and refugees.

Article 4 defines the State of nationality for the purposes of diplomatic protection of natural persons. This article has been criticized on the ground that it fails to make clear that nationality is determined by internal law, provided it is not inconsistent with international law. The ILC, though, believed that this was implicit in the formulation of the provision. Article 4 lists a non-exhaustive but illustrative list of satisfactory connecting factors that constitute good grounds for the conferment of nationality, like birth (*jus soli*), descent (*jus sanguinis*), succession of States and naturalization. Its final phrase also incorporates the requirement that nationality should be acquired in a manner “not inconsistent with international law”.

Genuine Link

As indicated in the commentary to the Draft Articles, Article 4 does not require a State to prove an effective or genuine link between itself and its national, along the lines suggested in the *Nottebohm* case,³⁴ as an additional factor for

---

³¹ John Dugard, First Report, Article 4.

³² John Dugard, *supra* note 10, at 80.

³³ Peremptory nature of fundamental human rights norms may support the development in the direction of an obligation to exercise diplomatic protection in case of violations of such norms.

³⁴ *Nottebohm* case (Second Phase) (*Liechtenstein v. Germany*), ICJ Reports 1955.

the exercise of diplomatic protection, even where the national possesses only one nationality.³⁵ The nationality criterion in the Draft Articles was applied in a less strict manner. In the view of the Special Rapporteur, the “genuine link” requirement as formulated in *Nottebohm* should be abandoned.³⁶ The ILC took the position that the genuine link-test, as used by the ICJ in *Nottebohm*, should be limited to the facts of the case in question³⁷ and abandoned it with regard to natural persons.³⁸ The ILC was also mindful of the fact that “*if the genuine link requirement proposed by Nottebohm was strictly applied it would exclude millions of persons from the benefit of diplomatic protection as in today’s world of economic globalization and migration there are millions of persons who have moved away from their State of nationality and made their lives in States whose nationality they never acquire or have acquired nationality by birth or descent from States with which they have a tenuous connection*”.³⁹

Continuous Nationality

Article 5 adds the requirement of continuous nationality. Diplomatic protection may be exercised on the condition that nationality continues from the date of the injury to the date of the official presentation of the claim. By adding the word “official”, the ILC expressly envisaged that the nationality of the Applicant State is required minimum until the first official or formal demand is made by the State (of nationality), in contrast to diplomatic enquires with regard to the case. It also added that such nationality will be presumed if it “existed at both these dates.”

The continuous nationality is not an absolute rule. Article 5 contains one exception, that loss of nationality unrelated to the bringing of the claim does not constitute an impediment for granting protection; and adds two further

³⁵ ILC Report 2006, at 32-33.

³⁶ John Dugard, First Report, at para. 117.

³⁷ The ILC took the view that there were certain factors that served to limit *Nottebohm* to the facts of the case in question, particularly the fact that the ties between Mr. Nottebohm and Liechtenstein (the Applicant State) were “extremely tenuous” compared with the close ties between Mr. Nottebohm and Guatemala (the Respondent State) for a period of over 34 years, which led the International Court of Justice to repeatedly assert that Liechtenstein was “not entitled to extend its protection to Nottebohm vis-à-vis Guatemala”. This suggests that the Court did not intend to expound a general rule applicable to all States but only a relative rule according to which a State in Liechtenstein’s position was required to show a genuine link between itself and Mr. Nottebohm in order to permit it to claim on his behalf against Guatemala with whom he had extremely close ties. See Commentary to the ILC Report 2006, at 33.

³⁸ The genuine link requirement was retained with regard to the nationality of corporations but in a different manner.

³⁹ Commentary to the ILC Report 2006, at 33.

restrictions that render the exercise of diplomatic protection inadmissible, *i.e.* the injury caused by a former State of nationality at the time the national had that nationality and the acquisition of the nationality of the respondent State.

Multiple Nationality

Dual or multiple nationality is an increasing phenomenon in the contemporary legal order. The question of the exercise of diplomatic protection by one State of nationality in respect of a dual or multiple national is covered by two articles. More exactly, Article 6 allows any State of nationality to exercise diplomatic protection in respect to dual or multiple nationals against a State of which such person is not a national, and recognizes that two or more States of nationality may jointly exercise diplomatic protection in respect of a dual or multiple national against a State of which that person is not a national. But, according to Article 7, diplomatic protection may only be exercised against a State of which such person is also a national if the nationality of the claimant State is “predominant”, both at the time of the injury and at the date of the official presentation of the claim.

Stateless Persons and Refugees

As an exercise in progressive development of the law, the ILC adopted Article 8, allowing the State of residence to exercise diplomatic protection in respect of stateless persons and refugees who were “habitually resident” in the claimant State. The ILC insisted on lawful residence and habitual residence as preconditions for the exercise of diplomatic protection. Some members of the ILC argued that these requirements set a high threshold and could lead to an ineffective protection but the majority took the view that the combination of lawful residence and habitual residence is justified in the case of an exceptional measure introduced *de lege ferenda*.

Exhaustion of Local Remedies

The second precondition for diplomatic protection is that of exhaustion of local remedies. This is codified in two provisions. Article 14 defines local remedies by describing the categories of legal remedies, *i.e.* remedies before the “judicial or administrative courts or bodies, whether ordinary or special” that must be exhausted, and makes clear that the exhaustion of local remedies is required only to cases in which the State of nationality has suffered an indirect injury (through its national). In the presence of a mixed claim, *i.e.* a claim based on both direct and indirect injury, it is only for the part of the

claim that is based on indirect injury that the exhaustion of local remedies, as well as the rule of nationality, is applicable.

There are a number of exceptional circumstances in which local remedies need not be exhausted. Article 15 provides for these exceptions as following: cases in which local remedies provide no reasonable possibility of effective redress, undue delay, and waiver. The novelty supported by the ILC in this regard is that local remedies need not be exhausted in cases when there is no relevant connection between the injured national and the respondent State. The Special Rapporteur argues that “*by widening the exceptions to the local remedies rule, the Commission had undoubtedly facilitated access to diplomatic protection*”.⁴⁰

Recommendations

Article 19 is “most interesting”⁴¹. The missed opportunity to advance the relevance of diplomatic protection in cases of violation of peremptory norms was reconciled by the provision in the Article 19, which contains a recommendation that invites States to consider the relevance of diplomatic protection in case of significant injury, to consider the views of the injured individual with regard to claims for reparation under diplomatic protection and to transfer any compensation obtained to the individual.

Conclusions

Diplomatic protection remains an important means for the protection of the rights and interests of nationals abroad. The Draft Articles on diplomatic protection “*are to complement, and not to supplant, the rules and principles governing protection of the human rights of the alien*”.⁴² The Special Rapporteur dealt with the topic of diplomatic protection “[...] *efficiently, responsively and within a decent time-frame. The result – whatever positions may be taken on individual issues – is a lucid and workable text, a real contribution to the field and to the ILC’s continuing reputation*”.⁴³ Although the codified provisions have not been translated into a treaty form, “*there is no doubt that they are today seen as the definitive statement of the rules of customary international law on this subject*”⁴⁴ and prove the very need for diplomatic protection in modern international law.

⁴⁰ John Dugard, *supra* note 10, at 89.

⁴¹ James Crawford, “The ILC’s Articles on Diplomatic Protection”, 31 *SAYIL* (2006), at 51.

⁴² John Dugard, *supra* note 10, at 91.

⁴³ James Crawford, *supra* note 41, at 51.

⁴⁴ John Dugard, *supra* note 2, at 7.

Bibliography

1. DUGARD, John. “*Articles on Diplomatic Protection*”, United Nations Audiovisual Library of International Law, www.un.org/law/avl, at 1.
2. DUGARD, John. Diplomatic Protection and Human Rights: The Draft Articles of the International Law Commission, *Australian Year Book of International Law*, Vol. 24, 2005.
3. DUGARD, John. *First Report on Diplomatic Protection*, UN Doc. A/CN.4/506 (7 March 2000).
4. DUGARD, John. *Second Report on Diplomatic Protection*, ILC 53rd Session, UN Doc. A/CN.4/514 (2001).
5. DUGARD, John. *Third Report on Diplomatic Protection*, ILC 54th Session, UN Doc. A/CN.4523 (2002).
6. DUGARD, John. *Third Report on Diplomatic Protection*, Addendum, ILC 52nd Session, UN Doc. A/CN.4/523/Add 1 (2002).
7. DUGARD, John. *Fifth Report on Diplomatic Protection*, UN GAOR, ILC 56th Session, UN Doc. A/CN.4/538 (2004).
8. *Interhandel case (Preliminary Objections)* (Switzerland v. United States), ICJ Reports (1959).
9. *Mavrommatis Palestine Concessions case* (Greece v. United Kingdom), PCIJ, Series A, No.2 (1924).
10. *Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations*, ICJ Reports 1949.

CAPITOLUL IV. DREPT PUBLIC

ASPECTE COMPARATIVE PRIVIND ESTIMAREA OBLIGAȚIEI FISCALE A CONTRIBUABILULUI PERSONĂ FIZICĂ

Mariana ODAINIC, *doctor în drept, conferențiar universitar,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice*

Natalia CHIPER, *doctor în drept, conferențiar universitar,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice*

Abstract

The correct and real estimation of the tax obligation is the essential condition for the execution of the tax obligations in accordance with the legal requirements. In order to achieve this goal, the tax administration of the states has multiple tools and methods to estimate the tax obligations of taxpayers. In the article below we overlap some aspects of the indirect estimation of the tax obligations of individuals in the Republic of Moldova, France and Canada.

Key words: *tax obligation, estimation, indirect method, taxpayer, natural person.*

Rezumat

Estimarea corectă și reală a obligației fiscale este condiția esențială de onorare a obligației fiscale în conformitate cu exigențele legislației fiscale. Pentru a ține seama respectivului obiectiv, administrația fiscală a statelor dispune de multiple instrumente și metode de estimare a obligațiilor fiscale ale contribuabililor. În articolul de mai jos suprapunem unele aspecte ale estimării indirecte a obligațiilor fiscale ale persoanelor fizice în R. Moldova, Franța și Canada.

Cuvinte-cheie: *obligație fiscală, estimare, metode indirecte, contribuabil, persoană fizică.*

Unul dintre obiectivele principale ale controlului fiscal este de a detecta inconsecvențele de raportare și de a utiliza și suprapune/contrapune informații din diferite surse pentru a putea analiza corect și exhaustiv cazul fiecărui contribuabil vizat.

În Franța, administrația fiscală dispune acum de un instrument pentru analiza datelor nestructurate (text-mining), dezvoltă utilizarea datelor culese din diverse izvoare (de exemplu, date de pe platforme de schimb, rețele sociale) sau informații achiziționate de la companii private (în conformitate cu regle-

mentările generale de protecție GDPR), inclusiv face uz de serviciile specialiștilor - cercetători din domeniul de prelucrare a datelor (IT). De menționat este și faptul că menținerea serviciilor de cercetare a informațiilor fiscale în domeniu face posibilă cumularea și analiza informațiilor colectate cu partenerii de control fiscal (serviciu judiciar, poliție, jandarmerie, organizații sociale etc.), care facilitează verificarea lor încrucișată și contribuie la identificarea mai facilă a cazurilor de evaziune fiscală¹.

Indiferent de metodele utilizate, pentru a fi și eficientă, în timp ce este disuasivă, lupta împotriva fraudei trebuie să ducă la recuperarea sumelor eludate. Iar unul dintre scopurile verificărilor fiscale este - pe lângă identificarea cazurilor de fraudă - contribuția activă la recuperarea obiectului fraudelor fiscale.

Prin urmare, colectarea ofensivă a sumelor datorate de către contribuabil bugetului de stat trebuie considerată ca parte integrantă a acțiunii de control fiscal, mențione ce se regăsește în planul francez de acțiuni de combatere a fraudei pentru anul curent (2022). Legăturile dintre serviciile de control și contabilită publici se planifică a fi consolidate, iar mijloacele juridice și tehnice trebuie să permită nu numai creșterea eficienței operațiunilor de control, dar și recuperarea efectivă a datoriilor la bugetul de stat.

SFS din Republica Moldova la fel dispune anual de un plan de acțiuni în domeniul conformării contribuabililor (a se vedea aici Planul de conformare a contribuabililor pentru anul 2022), care reflectă acțiuni continuatorii ale celor întreprinse în perioadele precedente și care au scopul de a continua creșterea nivelului de conformare fiscală la toate categoriile de contribuabili.

Astfel, la situația din 31.10.2021, Serviciul Fiscal de Stat a înregistrat încasări de peste 38 miliarde lei în Bugetul public național. Acestea au înregistrat o creștere de 17,5%, comparativ cu perioada similară a anului precedent, sau cu 5 miliarde lei. Acest fapt se datorează mai multor factori, printre care creșterea gradului de conformare fiscală și eficientizarea rezultatelor controlului fiscal. Iar acest fapt este dovedit însăși de argumentele aduse de SFS în textul planului de acțiuni nominalizat, în care se stipulează: cu certitudine se poate afirma că, pe lângă evoluțiile macroeconomice și politica fiscală aplicată, majorarea încasărilor la Bugetul public național se datorează și sensibilizării contribuabililor cu privire la conformarea voluntară a respectării obligațiilor fiscale și îmbunătățirii calității comunicării SFS cu contribuabili².

¹ LUTTE CONTRE L'ÉVASION FISCALE ET LA FRAUDE EN MATIÈRE D'IMPOSITIONS DE TOUTES NATURES ET DE OTISATIONS SOCIALES. P. 9

² <https://sfs.md/uploads/files/Docs/planuri-programe/programe-conformare/Program%20conformare%202022.pdf>

O atare creștere se poate obține doar drept urmare a unei gestiuni eficiente a riscurilor existente în domeniu, și anume a riscurilor de neconformare. Or, înainte de toate este esențială identificarea acestora.

Serviciul Fiscal de Stat operează cu opt categorii de riscuri de neconformare fiscală, care au fost înregistrate în Registrele riscurilor de neconformare fiscală și anume:

1. Riscurile generale, care sunt riscurile identificate în activitatea tuturor categoriilor de contribuabili ce desfășoară activitatea de întreprinzător în partea ce vizează aspectele generale de organizare a activității de întreprinzător, de periodicitatea activității de control a Serviciului Fiscal de Stat față de contribuabil, de aspectele generale ce caracterizează activitatea unui contribuabil.

2. Riscurile specifice, care sunt riscurile ce țin de activitatea de întreprinzător propriu-zisă a contribuabilului și vizează identificarea probabilității evitării achitării a tuturor impozitelor, taxelor și altor plăți obligatorii către Bugetul public național.

3. Riscurile aferente TVA, care sunt riscurile ce vizează activitatea desfășurată de către subiecții impunerii cu TVA și/sau contribuabilii care întrunesc criteriile necesare de înregistrare în calitate de subiect al impunerii cu TVA, precum și contribuabilii care înregistrează tranzacții economice cu subiecții impunerii cu TVA.

4. Riscuri aferente persoanelor fizice cetățeni, care sunt riscurile ce vizează activitatea desfășurată de persoanele fizice cetățeni.

5. Riscurile de conformare fiscală aferente agenților economici contribuabili mari, care sunt riscurile aferente administrării agenților economici care întrunesc criteriile necesare pentru obținerea statutului de contribuabil mare și sunt deserviți în cadrul Direcției generale administrare contribuabili mari.

6. Riscuri aferente persoanelor fizice cu venituri mari, care sunt riscurile identificate conform informațiilor prezentate de către sursele de informații prevăzute la art. 226.11 din Codul fiscal.

7. Riscuri aferente persoanelor fizice – contribuabili mari, care sunt riscurile aferente administrării persoanelor fizice – contribuabili mari, care corespund următoarelor criterii:

- sunt rezidenți fiscali ai Republicii Moldova;
- veniturile obținute pentru ultimele 3 perioade fiscale anterioare perioadei fiscale de gestiune depășesc cumulativ suma de 3 milioane lei;
- valoarea cumulativă a activelor deținute în perioada ultimului an fiscal depășesc 50 milioane lei.

8. Riscuri aferente agenților economici beneficiari ai restituirii TVA – stabilesc riscurile aferente contribuabililor beneficiari ai restituirii TVA³.

Cadrul legal fiscal stipulează expres fiecare poziție din registrele riscurilor din cele 8 categorii nominalizate mai sus⁴.

Riscurile de neconformare fiscală sunt stabilite în temeiul informațiilor/datelor deținute de SFS și/sau prezentate de către un șir de subiecte: contribuabili (declarațiile fiscale/dările de seamă); persoane terțe; subdiviziunile de deservire fiscală a Serviciului Fiscal de Stat; Ministerul Finanțelor; Serviciul Vamal; Biroul Național de Statistică; Agenția Servicii Publice; instituțiile financiare; poliția de frontieră; companiile turistice; companiile de asigurare; notarii și alte persoane care desfășoară activitate notarială; executorii judecătorești; birourile istoriilor de credit; societățile de plată; societățile emittente de monedă electronică; furnizorii de servicii poștale care activează în conformitate cu Legea comunicațiilor poștale nr. 36/2016 și care prestează servicii de plată în conformitate cu Legea nr.114/2012 cu privire la serviciile de plată și moneda electronică; precum și în temeiul altor informații de care dispune și la care are acces Serviciul Fiscal de Stat etc., în conformitate cu modalitățile descrise în Normele metodologice privind determinarea și clasificarea riscurilor de conformare fiscală, aprobate prin Ordinul SFS nr.107 din 11.02.2015, cu modificările și completările ulterioare, Regulamentul cu privire la efectuarea controlului de către SFS, aprobat prin Ordinul SFS nr. 320 din 31.07.2019, cu modificările și completările ulterioare.

Identificarea și fiscalizarea veniturilor real obținute de unele categorii de persoane fizice, considerate cu potențial risc fiscal, reprezintă o miză cu o importanță deosebită pentru administrarea fiscală modernă. În acest context, o categorie de contribuabili care face obiectul unei atenții speciale o reprezintă segmentul persoanelor fizice. Este important să menționăm și faptul că SFS deține un volum semnificativ de informații cu referire la intrările și ieșirile de fonduri înregistrate de persoane fizice în comparație cu veniturile legale obținute și declarate, după cum se poate constata din spectrul de informații ce intră în posesia SFS.

Conform art. 134, al. 12), Serviciul Fiscal de Stat și funcționarii fiscali, în cadrul acțiunilor de exercitare a funcției au dreptul să utilizeze metode și surse directe și indirecte la estimarea obiectelor impozabile și la calcularea

³ Ibidem;

⁴ <https://sfs.md/uploads/files/Registrul%20riscurilor/Registrul%20riscurilor%20de%20conformare%20fiscala%202019.pdf>

impozitelor și taxelor. Or, este un drept ce urmează a fi exercitat cu asigurarea tuturor condițiilor necesare, inclusiv legale, care să permită atingerea obiectivului de bază - obținerea tuturor informațiilor relevante stabilirii juste a cuantumului obligației fiscale.

Astfel, conform prevederilor capitolului 11.1 din Codul fiscal, dacă între veniturile impozabile estimate calculate în baza situației fiscale și veniturile impozabile declarate de persoana fizică sau de plătitorii de venit este o diferență mai mare de 300 mii lei (riscul minim acceptat), persoana fizică poate constitui subiect al estimării veniturilor impozabile prin metode indirecte.

Tratamentele de conformare voluntare manifestate de către SFS față de persoanele fizice, subiecți ai estimării venitului impozabil prin metode indirecte, conform capitolului 11.1 din Codul fiscal, vor porni de la prezumția neconformării neintenționate și vor purta un caracter de prevenire și se vor manifesta prin contactarea acestuia cu utilizarea următoarelor instrumente:

- publicarea periodică a rezultatelor obținute în activitatea Serviciului Fiscal de Stat în urma aplicării tratamentelor de conformare voluntară și rezultatelor obținute în urma aplicării măsurilor de conformare forțate;
- remiterea prin intermediul Î.S. “Poșta Moldovei” sau prin intermediul cabinetului electronic al contribuabilului a scrisorilor de conformare cu descrierea avantajelor de conformare voluntară și dezavantajelor în cazul aplicării tratamentelor de conformare forțate;
- desfășurarea ședințelor individuale de conformare cu persoanele fizice, în scopul informării despre avantajele conformării voluntare, precum și despre drepturile, obligațiile și consecințele cu care se vor confrunta în caz de neconformare⁵.

Metoda indirectă de estimare este metodă de determinare a venitului impozabil estimat prin intermediul analizei situației fiscale a persoanei fizice, utilizând informații și din alte surse decât dările de seamă fiscale ale persoanei respective. Totodată, sursa indirectă de informație este orice sursă pasibilă să furnizeze documente, informații, explicații și/sau alte probe referitoare la persoana fizică supusă verificării și/sau referitoare la situații similare produse în condiții similare relevante pentru estimarea venitului impozabil prin metode indirecte⁶.

⁵ <https://sfs.md/uploads/files/Docs/planuri-programe/programe-conformare/Program%20conformare%202022.pdf>

⁶ <https://monitorul.fisc.md/editorial/metode-i-surse-indirecte-de-estimare-a-venitului-impozabil-al-persoanelor-fizice-intrebari-si-raspunsuri.html>

Metodele și sursele indirecte sunt necesare din următoarele motive:

- Înscrierile contabile pot să nu reflecte situația financiară reală
- Metodele indirecte asistă controlorii fiscali la determinarea obiectivă a obligației fiscale
- Nedepunerea declarațiilor
- Avere inexplicabilă sau venitul declarat nu reflectă standardul de viață al contribuabilului⁷.

Astfel, conform art. 225 Cod Fiscal al Republicii Moldova, în cadrul controlului fiscal, pentru a determina corectitudinea calculării sumei obligației fiscale, autoritatea care efectuează controlul fiscal poate folosi metode și surse indirecte, conform legii.

Metodele și sursele indirecte includ:

- a) tipul și natura activităților practicate de contribuabil;
- b) mărimea capitalului contribuabilului;
- c) veniturile din vânzări ale contribuabilului, inclusiv cele constatate în cadrul posturilor fiscale;
- d) numărul de angajați ai contribuabilului, precum și fondul de remunera-re a muncii și alte recompense;
- e) categoria clienților contribuabilului și numărul lor;
- f) diferența dintre caracteristicile cantitative și cele calitative ale materiei prime, ale altor materiale procurate și ale celor folosite în producție;
- g) analiza schimbării valorii nete a proprietății contribuabilului;
- h) chiria imobilului folosit de contribuabil în afaceri;
- i) rulajul mijloacelor bănești și soldul lor pe conturile bancare și/sau con-turile de plăți ale contribuabilului;
- j) compararea cheltuielilor contribuabilului cu veniturile lui;
- k) venitul altor persoane care activează în aceleași condiții sau în condiții similare cu cele ale contribuabilului;
- l) proprietatea persoanei cu funcție de răspundere (locuința, automobilul etc.) procurată sau folosită în scopuri personale, starea ei fizică, apartenența persoanei la diferite cercuri, numărul personalului ei casnic;
- m) informații de la băncile (sucursale sau filiale ale acestora), birourile notariale, organele vamale, organele poliției, Agenția Servicii Publice, bursele de valori privind tranzacțiile și operațiunile efectuate de contribuabil și datele despre el;

---

⁷ Ibidem;

m1) indicatorii contoarelor de evidență a elementelor de costuri și cheltuieli;
m2) capacitatea normativă a utilajului de producție/prelucrare;
n) alte obiective, procese și fenomene, informații și date care denotă suma obligației fiscale a contribuabilului.

La art. 226.12, legea stipulează că procedura de verificare a persoanei fizice cu aplicarea metodelor indirecte de estimare se va efectua în următoarele etape:

- a) analiza și selectarea persoanelor fizice care urmează a fi supuse verificării;
- b) verificarea fiscală prealabilă a persoanei fizice;
- c) controlul fiscal.

Metodele de estimare a veniturilor în contextul analizat, sunt:

Metoda cheltuielilor - această metodă constă în compararea cheltuielilor individuale efectuate de către subiectul estimării cu veniturile declarate în perioada supusă verificării, iar diferența pozitivă dintre venitul impozabil estimat și venitul declarat constituie venitul impozabil nedeclarat;

Metoda fluxului de mijloace bănești - Această metodă rezidă în compararea intrărilor/ieșirilor de sume în/din conturile bancare, precum și a intrărilor/ieșirilor de sume în numerar, cu sursele de venit și utilizarea acestora, iar diferența pozitivă dintre venitul impozabil estimat și venitul declarat constituie venit impozabil nedeclarat;

Metoda proprietății - Această metodă permite stabilirea venitului impozabil estimat, analizând creșterea și descreșterea proprietății subiectului estimării. Creșterea sau descreșterea valorii proprietății procurate sau înstrăinate se determină prin compararea valorii proprietății la începutul perioadei cu cea de la sfârșitul perioadei. Diferența pozitivă dintre venitul impozabil estimat și venitul declarat constituie venit impozabil nedeclarat;

Alte metode utilizate în practica internațională - Țările membre ale blocului comunitar utilizează o gamă largă de metode, care au ca scop contracararea evaziunii fiscale din partea persoanelor fizice. Aceste metode pot fi preluate și de Republica Moldova. Un exemplu elocvent de administrare fiscală eficientă îl constituie Republica Federală Germania, unde prin diverse surse și metode indirecte de estimare a venitului impozabil, persoanele fizice, practic, nu au nicio șansă de a ascunde veniturile lor⁸.

⁸ Conf. univ. dr. hab. Nicolae PLATON, Drd. Igor ȚURCANU. Utilizarea metodelor indirecte de estimare a obligațiilor fiscale ca modalitate de conformare voluntară a persoanelor fizice. Revista / Journal „ECONOMICA” nr.4 (110) 2019. <https://oaji.net/articles/2020/1425-1580369177.pdf>

Pentru a nu genera riscuri pentru viitor, care, în urma verificării prin metode indirecte, să ateste valori diferite ale obligațiilor fiscale ale contribuabilului persoană fizică, SFS vine și cu anumite recomandări către persoanele fizice, și anume:

- să efectueze și să înregistreze documentar la prețurile care au avut loc în realitate, orice tranzacție în mod legal, inclusiv cele de vânzare/cumpărare a imobilelor, mijloacelor de transport, altor bunuri costisitoare;
- să solicite oficializarea salariului, ce corespunde sumei obținute de-facto, refuzând la fenomenul achitării „salariilor în plic” și alte acțiuni frauduloase ale agenților economici;
- să solicite de fiecare dată eliberarea bonului de casă;
- să declare în mod legal și ulterior să păstreze documentele ce autentifică intrarea legală în țară (declarațiile vamale, confirmările transferului bancar, etc.), în perioada de după 01 ianuarie 2012, a veniturilor obținute în afara Republicii Moldova, inclusiv celor ce sunt transmise rudelor și afinilor de până la gradul III;
- să depună anual, către 30 aprilie, Declarația cu privire la impozitul pe venit, declarând în mărime deplină toate veniturile impozabile;
- în cazul, în care va fi inclus în lista propusă pentru control, să depună Declarația cu privire la proprietate și să colaboreze cu organul fiscal, aceasta oferindu-i posibilitatea de a fi scutit de amenzi⁹.

Vom arăta în cele ce urmează și din perspectiva altor state cum se face relementarea și aplicarea metodelor indirecte de estimare a obligațiilor fiscale.

Sistemul fiscal canadian și cel din Quebec se fundamentează pe principiile auto-evaluării și auto-declarării, ceea ce semnifică faptul că sarcina de declarare și achitare a impozitelor este pusă pe umerii contribuabililor. Din această perspectivă, autoritățile fiscale s-au dotat cu instrumente și mijloace eficiente pentru verificarea, confirmarea sau infirmarea onestității și integrității contribuabililor în cadrul procedurilor de control fiscal. Printre cele mai importante metode utilizate de către administrația fiscală se numără metoda patrimoniului net și metoda fluxului de numerar. Acestea fac parte din așa-numitele metode alternative (indirecte) de verificare și estimare a corectitudinii evaluării și plății impozitelor. În baza acestor metode are loc determinarea valorii impozitelor în calitate de metodă alternativă, paralelă celei de declarare de către contribuabil. Aceste metode se concentrează pe un singur lucru: determinarea

---

⁹ <https://sfs.md/ro/intrebare-baza-de-date-generalizare/275#2063>

sumeii „reale” a venitului unui contribuabil pe baza dovezilor, informațiilor sau documentelor furnizate de terți (inclusiv conturi bancare, extrase de investiții, valoarea bunurilor sau proprietăților)¹⁰.

În cadrul auditului patrimoniului net, se adună majorarea de capital (cu alte cuvinte, creșterea averii nete a contribuabilului) și cheltuielile de consum ale contribuabilului în perioada auditată pentru a stabili un indice de avere pentru aprecierea venitului real. Ulterior, Toate discrepanțele dintre indicele de avere și venitul declarat de contribuabil în perioada supusă controlului sunt evaluate ca fiind venituri nedeclareate după deducerea veniturilor deja declarate, dacă este cazul.

Metoda fluxului de numerar este o metodă alternativă de evaluare derivată din metoda valorii nete. Această metodă, după cum sugerează și numele, se concentrează pe analiza tuturor mișcărilor fondurilor unui contribuabil, adică atât „intrările” cât și „ieșirile” de fonduri.

Metoda constă în compilarea tuturor intrărilor și ieșirilor de numerar care au loc într-o perioadă de audit pentru un contribuabil și membrii familiei acestuia care locuiesc sub același acoperiș și stabilirea diferenței dintre suma intrărilor și ieșirilor de numerar, care vor fi catalogate și impozitate ca venit nedeclarat.

Pentru a contesta o concluzie a autorității fiscale, făcută pe baza unei metode de evaluare estimativă alternativă (indirectă), contribuabilul este ținut să demonstreze că ipotezele și concluziile făcute de organele fiscale sunt incorecte sau incomplete¹¹.

Rezumând practica de contestare a rezultatelor evaluării indirecte, cele mai frecvent contestate sunt:

- Concluziile de impozitare a vânzărilor de proprietate, venitul din care nu este impozabil (de ex. reședința principală etc.);
- Concluziile în care se regăsește aceeași sumă de bani numărată de mai multe ori în urma unor operațiuni multiple, de exemplu transferuri dintr-un cont bancar în altul;
- O supraevaluare, de către organele fiscale, a cheltuielilor curente ale gospodăriei, etc.

Sistemul fiscal francez se bazează pe sistemul declarativ. Prin urmare, declarația contribuabilului este cea care poate genera declanșarea oricăror controale fiscale. Prezența omisiunilor, erorilor flagrante în textul declarațiilor

¹⁰ <https://ekitas.com/planification-fiscale/methodes-de-verifications-alternatives-autorites-fiscales-sy-prennent-verifier-vos-impots/>

¹¹ Ibidem;

sau chiar lipsa declarațiilor sunt în măsură de a stabili un control fiscal. Cu toate acestea, dincolo de simpla declarație a contribuabilului, alte elemente pot favoriza declanșarea unui control fiscal personal:

- directive de la ministere care vizează o anumită categorie de contribuabili, în vederea eficientizării controalelor fiscale;
- controlul terților: este cazul, de exemplu, atunci când, în urma controlului fiscal al companiei sale, un manager este supus unui control fiscal personal;
- informații de la organizații terțe cu privire la situația fiscală a contribuabilului: bănci, organizații sociale etc.

Administrația poate declanșa o examinare contradictorie a situației fiscale personale a unui anumit contribuabil pentru a verifica coerența dintre declarațiile sale fiscale și situația sa financiară, situația fluxului de numerar și stilul său de viață, așa numitele metode indirecte.

În Franța, în scopul îmbunătățirii luptei împotriva evaziunii fiscale, agenții serviciilor fiscale sunt autorizați să experimenteze, timp de 3 ani până în 2024, culegerea de date personale pe rețelele de socializare și pe platformele de networking de pe Internet (Airbnb, LeBonCoin etc.). În cazul în care agenții vor identifica informații care denotă eventualitatea comiterii de ilegalități de natură fiscală, aceștia vor putea păstra datele timp de un an pentru un eventual control fiscal (conform Decretului nr. 2021-148 din 11 februarie 2021)¹².

Un astfel de control permite administrației să verifice toate elementele care atestă veniturile și cheltuielile contribuabilului. Controlul se poate derula la sediul administrației fiscale, sau, la cererea contribuabilului, la domiciliul acestuia. De notat că implementarea acestui control trebuie să fie precedată de o notificare de verificare. Acest aviz trebuie să menționeze perioada supusă controlului. De asemenea, este necesar ca avizul să indice expres dreptul contribuabilului de a fi asistat de un consilier. Anunțul trebuie să specifice și numele supervisorului (superiorului) direct al verficatorului.

În **concluzie**, menționăm că lipsa unui sistem informațional integrat, care ar facilita analiza unui volum mare de date pentru o administrare eficientă este în continuare unul dintre factorii ce duc la neconformare fiscală, deși crește gradul de conformare în ultima perioadă, oricum acest factor rămâne a fi o problemă. În același timp complexitatea schemelor de evaziune fiscală fiind în creștere necesită în mod obligatoriu elaborarea și evaluare continuă a riscurilor.

---

¹² <https://impot-sur-le-revenu.ooreka.fr/astuce/voir/333064/controle-fiscal-qui-est-concerne>

În plus este absolut necesară continuarea extinderii interacțiunii dintre SFS și contribuabil, bazată pe onestitate, încredere reciprocă și transparență în activitatea agentului economic, precum și ridicarea nivelului de educare fiscală în societate în general.

Referințe bibliografice:

1. Codul Fiscal al Republicii Moldova Nr. 1163 din 24-04-1997. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=120061&lang=ro#
2. Programul de conformare a contribuabililor, 2022. <https://sfs.md/uploads/files/Docs/planuri-programe/programe-conformare/Program%20conformare%202022.pdf>
3. Anexele la Normele metodologice privind determinarea și clasificarea riscurilor de conformare fiscală <https://sfs.md/uploads/files/Registrul%20riscurilor/Registrul%20riscurilor%20de%20conformare%20fiscala%202019.pdf>
4. Metode și surse indirecte de estimare a venitului impozabil al persoanelor fizice. Intrebări și răspunsuri. <https://monitorul.fisc.md/editorial/metode-i-surse-indirecte-de-estimare-a-venitului-impozabil-al-persoanelor-fizice-intrebari-si-raspunsuri.html>
5. Conf. univ. dr. hab. Nicolae PLATON, Drd. Igor ȚURCANU. Utilizarea metodelor indirecte de estimare a obligațiilor fiscale ca modalitate de conformare voluntară a persoanelor fizice. Revista / Journal „ECONOMICA” nr.4 (110) 2019. <https://oaji.net/articles/2020/1425-1580369177.pdf>
6. Contrôle fiscal personnel. <https://impot-sur-le-revenu.ooreka.fr/astuce/voir/333064/contrôle-fiscal-qui-est-concerne>
7. Baza generalizată a practicii fiscale. <https://sfs.md/ro/intrebare-baza-de-date-generalizare/275#2063>
8. Methodes de verifications alternatives autorites fiscales sy prenent verifier vos impots <https://ekitas.com/planification-fiscale/methodes-de-verifications-alternatives-autorites-fiscales-sy-prennent-verifier-vos-impots/>

CAPITOLUL V. DREPT PENAL ȘI DREPT PROCESUAL PENAL

PARTICULARITĂȚILE PROCEDUREI DE AUDIERE A MINORILOR ÎN PROCESUL PENAL

Tudor OSOIANU, *doctor în drept, profesor universitar,
cercetător științific coordonator,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice*

Dinu OSTAVCIUC, *doctor în drept, conferențiar universitar,
cercetător științific superior,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice*

Summary

It is well known that minor victims (injured parties) or witnesses of the crime, being easily revictimized, may have fear, stress and other consequences from committing the crime. For these reasons, in order to avoid adverse consequences for minor victims (injured parties) or witnesses to the crime, as well as to prevent their re-victimization, regulations are needed to protect the best interests of the child.

The criminal procedural legislation offers these categories of participants remedies in order to prevent serious cases, revictimization and other guarantees that, on the one hand, come to the safety and interest of the parties, and on the other hand, come to ensure the interest of justice in criminal cases, appropriate evidence.

Key-words: *minor, witnesses, victims, suspect, accusation, statements, investigating judge,*

Cuvinte-cheie: *minori, martori, victime, bănuți, învinuți, declarații, judecător de instrucție*

Considerațiuni introductive.

Potrivit art. 1 alin. (2) al Legii nr. 338 din 15.12.1994 privind drepturile copilului, „o persoană este considerată copil din momentul nașterii până la vârsta de 18 ani.” Codul de procedură penală, prin prisma art. 6 pct. 47), utilizează noțiunea de „persoană minoră”, care înseamnă persoana care nu a împlinit vârsta de 18 ani.

Codul penal, prin art. 21, stabilește cu exactitate vârsta de la care începe răspunderea penală, și anume vârsta de 16 ani, iar pentru unele categorii de infracțiuni de la 14 ani.

În conformitate cu prevederile art. 50 alin. (2) din Constituția RM, „Copiii și tinerii se bucură de un regim special de asistență în realizarea drepturilor lor.” Ținând cont de cerințele constituționale, legea procesuală-penală reglementează unele proceduri speciale în cauzele privind minorii, înserat în Capitolul I, Titlul III al Părții Speciale în care regăsim și norme privind audierea minorilor.

Având în vedere prevederile art. 479 alin. (1) CPP, audierea bănuitului și învinuitului minor se va efectua în condițiile art. 104 CPP, cu excepția faptului că această audiere nu poate dura mai mult de 2 ore fără întreruperi (comparativ cu audierea unui adult – 4 ore), iar în total audierea nu poate depăși 4 ore pe zi (comparativ cu audierea unui adult – 8 ore). După cum observăm, legea a înjumătățit perioada audierilor minorilor în comparație cu cea a adulților, ținând cont de starea de minoritate, concentrarea minorului la acțiunea de urmărire penală, starea de oboseală mintală etc.

Legislația procesuală-penală nu prevede pauzei în timpul audierii minorului de 2 ore. Ținând cont de prevederile legale ce reglementează audierea adulților, această pauză este de 20 de minute, în raport cu înjumătățirea duratei audierii minorului, considerăm oportun ca această perioadă, în cazul minorilor, să fie majorată de 2 ori, adică de maximum 40 de minute.

La audierea bănuitului și învinuitului minor va participa în mod obligatoriu apărătorul minorului, pedagogul sau psihologul (art. 479 alin. (2) CPP). Aceste prevederi sunt incluse în legea procesuală-penală, deoarece minorii trebuie tratați în mod prioritar, cu garanții procesuale suplimentare. Apărătorul îi va explica și asigura drepturile procesuale ale minorului în procesul penal, iar pedagogul sau psihologul are rolul de a stabili un contact psihologic cu minorul și de a asigura o audiere corectă a acestuia.

Pedagogul sau psihologul, pe lângă rolul pe care îl are în timpul audierii minorului, este în drept, cu consimțământul organului de urmărire penală, să pună întrebări minorului, iar la sfârșitul audierii, să ia cunoștință de procesul-verbal sau, după caz, de declarațiile scrise ale minorului și să facă observații în scris referitor la plenitudinea și corectitudinea înscrierii lor. Drepturile respective, în mod obligatoriu, sunt explicate pedagogului sau psihologului de către organul de urmărire penală înainte de începerea audierii minorului, făcându-se mențiune în procesul-verbal respectiv. Bănuitul și învinuitul minor poate cere motivat înlăturarea pedagogului și înlocuirea acestuia cu altul în

conformitate cu prevederile art. 479 alin. (3) CPP. Această regulă nu se aplică față de psiholog.

O altă dispoziție specială în cauzele penale privind minorii este participarea obligatorie a reprezentantului legal al bănuțitului și învinuitului minor în conformitate cu prevederile art. 480 alin. (2) CPP. Astfel, reprezentantul legal al minorului este recunoscut în această calitate prin ordonanța organului de urmărire penală. După emiterea ordonanței respective, organul de urmărire penală este obligat să-i aducă la cunoștință reprezentantului drepturile și obligațiile sale, înmânându-i și informația în scris. Totodată, legea procesuală-penală indică direct momentul în care reprezentantul legal se admite în cadrul procesului penal, excepție în acest sens nu poate exista.

Reprezentantul legal al bănuțitului sau învinuitului minor va participa la orice acțiune procesuală cu participarea minorului, având drepturile prevăzute la art. 78 CPP.

„Participarea reprezentantului legal, a pedagogului sau psihologului la audierea minorului este de natură a crea acestuia intimitatea necesară pentru ca minorul să nu se simtă izolat, să capete curajul și încrederea de a face declarații corespunzătoare adevărului.”¹

CtEDO a constatat o violare a drepturilor reclamantului la apărare în etapa anterioară procesului de judecată, dat fiind că reclamantul era minor și audierea lui a avut loc în absența tutorelui și fără ca el să fie informat suficient despre dreptul la o reprezentare legală și la păstrarea tăcerii².

Dispoziții speciale sunt aplicate și în cazul audierii martorilor minori, deoarece în așa fel se oferă o protecție deosebită acestor subiecți procesuali, care nu este prevăzută în procedura generală de desfășurare a urmăririi penale.

Potrivit art. 481 CPP, „(1) Modul de citare și audiere a martorului minor se efectuează în condițiile prevăzute în art. 105, 109 și 478-480, care se aplică în mod corespunzător. (2) Martorului minor înainte de începerea audierii i se explică drepturile și obligațiile prevăzute în art. 90, inclusiv de a face declarații veridice. Martorul minor nu depune jurământ. (3) La audierea martorului minor participă reprezentantul lui legal precum și, după caz, reprezentantul lui conform prevederilor art. 91 și 92.”

Prevederi legale privind avertizarea de răspundere penală a martorului minor în baza art. 312 CP, în faza urmăririi penale, nu este reglementată expres

¹ Grigore Gr. Theodoru, *Tratat de Drept procesual penal*, ediția a III-a, Ed. Hamangiu, 2013, p. 822.

² Hot. CtEDO Panovits c. Ciprului din 11. 12. 2008, §. 84-86, disponibilă: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-90244> (accesat: 16. 04. 2021)

în CPP, cu excepția cazurilor speciale de audiere a martorului minor (art. 110¹ alin. (6) CPP), care prevede că *Martorului minor care la data audierii nu a împlinit vârsta de 14 ani i se va atrage atenția că trebuie să spună adevărul.*”

Ținând cont de faptul că art. 481 alin. (1) CPP care prevede că audierea martorului minor în condițiile art. 105 CPP, considerăm că martorul minor se avertizează asupra răspunderii ce o poartă în caz de refuz de a depune declarații, precum și pentru declarații mincinoase, făcute cu bună știință. Totuși această regulă se va utiliza doar în privința martorilor minori, care au împlinit vârsta de 16 ani. Or, potrivit art. 21, alin. (1), (2) CP persoana este pasibilă de răspundere penală pentru comiterea infracțiunii prevăzute la art. 312 CP, care, în momentul săvârșirii infracțiunii, a împlinit vârsta de 16 ani. Prin urmare, martorul minor până la 16 ani va fi avertizat despre importanța de a relata adevărul, iar cel ce a împlinit această vârstă va fi preîntâmpinat de răspunderea penală în baza art. 312 CP.

Cu titlu de derogare, legea procesuală-penală garantează martorului minor drepturi specifice. Această dispoziție nu îngreădește posibilitatea ca martorul minor să dispună de drepturile prevăzute la art. 90 CPP. Pe lângă aceste drepturi, martorul minor va beneficia și de alte drepturi prevăzute la art. 481/1 CPP.

Astfel, potrivit art. 481/1, alin. (1) CPP, „*Martorul minor are următoarele drepturi: 1) să fie reprezentat la toate etapele procesului de un reprezentant legal și de avocat; 2) să fie confidențial în toate etapele procesului penal; 3) să tacă și să nu se incrimineze pe el însuși sau pe rudele sale; 4) să facă declarații în limba lui maternă sau într-o limbă pe care o vorbește; 5) să fie asistat gratuit de un interpret; 6) să dispună de alte drepturi procedurale ale martorului prevăzute la art. 90.*”

De aceste drepturi beneficiază toți martorii minori, fără careva excepții. Totuși, ținându-se cont de dezvoltarea psihofizică, de discernământul, cunoștințele despre viață și cele ce țin de normele de conduită a martorului minor, legislatorul a oferit acestui martor minor unele drepturi suplimentare în funcție de vârsta acestuia.

În lumina celor indicate, art. 481/1 alin. (2) CPP, oferă martorului minor în vârstă de 14-16 ani următoarele drepturi: „*1) să recuze interpretul, pedagogul, psihologul implicat la audiere; 2) să refuze participarea reprezentantului; 3) să scrie personal declarații, cereri, plângeri împotriva ofițerului de urmărire penală, procurorului și instanței de judecată.*”

Refuzul martorului minor la asistarea din partea reprezentantului legal nu este obligatoriu pentru ofițerul de urmărire penală și pentru procuror art. 481/1 alin. (3) CPP, deoarece martorul minor poate să nu-și dea seama de complexitatea cazului, poate avea unele sentimente orgolioase, ambiții etc. Pe când,

ofițerul de urmărire penală și procurorul trebuie să-i asigure martorului minor o protecție efectivă, asigurându-i deplin toate drepturile sale în mod prioritar, chiar dacă uneori martorul minor nu înțelege acest lucru.

În conformitate cu prevederile art. 481/1 alin. (4) CPP, *„Martorul minor în vârstă de 16–18 ani, pe lângă drepturile prevăzute la alin. (1) și (2), dispune de toate drepturile și obligațiile unui martor, de dreptul de a fi informat despre toate cererile făcute de reprezentantul lui, precum și de a formula obiecții asupra acestor acțiuni. În cazul în care, după o discuție în comun, martorul minor nu și-a retras obiecțiile, reprezentantul legal trebuie să-și retragă cererea.”* După cum observăm, martorul minor în vârstă de 16-18 ani dispune de drepturi suplimentare, care îi acordă posibilitatea de a decide de unul singur unele situații și de a-și apăra interesele, uneori chiar contrar voinței reprezentantului său legal. Or, legea în acest sens consideră că la această vârstă la minor este dezvoltată mai bine capacitatea psihică de a înțelege lucrurile obiectiv.

Este bine cunoscut faptul că minorii victime și părți vătămate sau martori ai infracțiunii pot fi ușor revictimizați, pot avea frică, stres și alte urmări de pe urma comiterii infracțiunii. Din aceste considerente, pentru evitarea unor consecințe nefavorabile a minorilor victime (părți vătămate) sau martori ai infracțiunii, precum și prevenirea revictimizării acestora, sunt necesare reglementări pentru a proteja interesul superior al copilului.

În conformitate cu prevederile art. 110/1 alin. (1) CPP, *„Audierea martorului minor în vârstă de pînă la 14 ani în cauzele penale privind infracțiuni cu caracter sexual, privind traficul de copii sau violența în familie, precum și în alte cazuri în care interesele justiției sau ale minorului o cer, în condițiile art. 109 alin. (5), se va efectua de către judecătorul de instrucție în spații special amenajate, dotate cu mijloace de înregistrare audio/video, prin intermediul unui intervievator. Audierea minorului se va efectua în termene restrînse.”* Înțelegem că legiuitorul a delimitat această categorie de subiecți procesuali de martorii și victimele (părțile vătămate) adulte. Tot aici, este de reținut faptul că delimitare s-a făcut și între vârstele minorilor.

Astfel, potrivit art. 6 pct. 47) CPP, *persoană minoră– persoană care nu a împlinit vîrsta de 18 ani.* Respectiv, art. 110/1 alin. (1) CPP delimitează minorii în vârstă de pînă la 14 ani și minorii în vârstă de la 14 pînă la 18 ani. Prin urmare, în cazuri și condiții speciale pot fi audiați doar martorii și victimele (părțile vătămate) de pînă la 14 ani. Ceilalți minori vor fi audiați în condițiile art. 481 și art. 481/1 CPP.

Aplicarea procedurilor speciale în cauzele privind minorii se referă și la modul de citare a acestora. Astfel, comparativ cu citarea unui adult, bănuitul și

învinuitul minor, care nu sunt în stare de arest, vor fi chemați prin intermediul părinților acestora sau prin alți reprezentanți legali, iar în cazul în care minorul se găsește într-o instituție specială pentru minori, prin intermediul administrației acestei instituții (art. 478 CPP).

Articolul 110/1 alin. (1) CPP, indică la existența unor cazuri cu privire la audierea martorilor și victimelor (părților vătămate) minore de până la 14 ani, și anume:

1. Categoria cauzelor penale în care urmează aceștia a fi audiați;
2. Atunci când interesele justiției o cer.

Referitor la categoria cauzelor penale, legea procesuală penală indică în mod precis care sunt ele. Astfel, participanții respectivi vor fi audiați în condiții speciale atunci când sunt vizați în cauzele penale inițiate pe următoarele genuri de infracțiuni:

- cu caracter sexual (violul, acțiuni violente cu caracter sexual, ademenirea minorului în scopuri sexuale și altele);
- trafic de copii;
- violența în familie.

Atunci când interesele justiției o cer, legea procesuală penală nu reglementează concret care sunt cazurile respective. Această prerogativă este lăsată la discreția persoanei care efectuează urmărirea penală, judecătorului de instrucție sau alte persoane interesate (apărători, reprezentanți legali etc.). Totuși, considerăm că este necesar ca CPP să reglementeze noțiunea de *interes al justiției*, care va cuprinde și prioritatea interesului de protecția a acestuia. Or, există fapte penale care afectează grav minorii, în special cei de până la 14 ani, ținând cont de dezvoltarea lor psihologică și de consecințele de pe urma comiterii infracțiunilor în privința acestora, de exemplu, atragerea minorilor la activități criminale, acte de violență fizică asupra acestora, răpirea persoanei, precum și alte infracțiuni. Este firesc că în urma acestor infracțiuni minorul este traumat psihologic, prin implicarea lui poate fi afectată dezvoltarea mintală etc.

Pot exista, deasemenea, cazuri când audierea în condiții speciale poate fi efectuată cu participarea minorilor cu vârsta de peste 14 ani. În acest sens, susținem pe deplin recomandarea Procuraturii Generale, care, „dezvoltând dispozițiile art. 109 alin. (5) CPP și art. 110/ alin. (1) CPP referitoare la alte cazuri în care interesele justiției sau ale minorului o cer, audierea în condiții speciale a copilului cu vârsta peste 14 ani se poate face în următoarele cazuri: cu handicap psihic sau retard mental, victimă/martor al oricăror infracțiuni; victimă a torturii sau tratamentului inuman sau degradant; în cazul tentativei de suicid;

victimă/martor a infracțiunii, comise cu deosebită cruzime; scos ilegal din țară sau răpit de către rudele apropiate, etc.”³

Totodată, potrivit pct. 8) din Ghidul metodologic cu privire la instrumentarea cauzelor cu copii victime/martori ai infracțiunilor, aprobat prin Ordinul Procurorului General nr. 25/25 din 03 august 2015, „...se recomandă de a prefera, în dependență de circumstanțele cazului, audierea în condiții speciale, pe cauzele penale privind infracțiunile cu caracter sexual, traficul de copii și violență în familie, chiar și a copiilor victime/martori cu vârsta până la 16 ani.”

„Audierea în condiții speciale a copiilor victime sau martori ai infracțiunii contribuie la reducerea victimizării secundare a acestora pe durata urmăririi penale sau a judecării cauzei și la implementarea unui mecanism eficient de protecție a copilului, bazat pe o abordare specializată.”⁴

„Potrivit art. 110/1 alin. (1) CPP, audierea minorului în condiții speciale se va efectua în spații special amenajate, dotate cu mijloace de înregistrare audio/video. Acest fapt presupune o altă particularitate a audierilor acestor participanți. Reglementarea respectivă nu este altceva decât o condiție tehnico-logistică, care se impune pentru evitarea contactului vizual și confruntării dintre copil și abuzator, asigurarea unui confort psiho-emoțional copilului și familiei acestuia pe întreaga durată a procesului etc.”

În conformitate cu prevederile art. 6 pct. 4/1) CPP, „cameră de audiere–spațiu amenajat pentru audierea minorului victimă/martor al infracțiunii în condițiile art. 110¹, avînd legătură cu camera de vizualizare prin echipamentul de recepție și înregistrare audio/video, în care sînt plasați minorul supus audierii și interviewerul.”

Corespunzător art. 6 pct. 4/2) CPP, „cameră de vizualizare– spațiu amenajat pentru audierea minorului victimă/martor al infracțiunii în condițiile art. 110/1, în care sînt plasați participanții la procesul de audiere, cu excepția minorului supus audierii și a interviewerului.”

„Reieșind din prevederile art. 110/1 alin. (1) CPP, art. 6 pct. 4/1) CPP și art. 6 pct. 4/2) CPP, desprindem că prin spații special amenajate se înțeleg

³ Pct. 8) din Ghidul metodologic cu privire la instrumentarea cauzelor cu copii victime/martori ai infracțiunilor, aprobat prin Ordinul Procurorului General nr. 25/25 din 03.08.2015, disponibilă: http://procuratura.md/file/2015-08-03_Ghid%20de%20audiere.%20Proiect%20definitivat.pdf (accesat: 17.11.2021).

⁴ Arina Țurcan. Ghid practic pentru evaluare psihologică și audierea copilului aflat în contact cu sistemul de justiție, publicat în cadrul proiectului „O calitate mai bună a asistenței juridice garantate de stat prestate copiilor”, implementat de către Consiliul Național pentru Asistența Juridică Garantată de Stat în parteneriat cu Reprezentanța UNICEF în Republica Moldova, p. 18, disponibilă: https://cnaajgs.md/uploads/asset/file/ro/919/Ghid_de_audiere_CNAJGS_2015_v2.pdf (accesat: 17.11.2021)

două camere (încăperi) separate, una pentru audiere și alta pentru vizualizare. Există și opinii potrivit cărora ar exista și o a treia încăpere destinată pregătirii copilului pentru audiere, care îi asigură copilului posibilitatea de a petrece timpul până la audiere, stabilirea contactului psihologic și a relației de încredere între copil și intervievator.”⁵

La fel, art. 110/1 alin. (1) CPP stabilește încă o particularitate a acestui tip de audiere, și anume prin intermediul unui intervievator. Potrivit art. 6 pct. 19/1) CPP, *„intervievator– persoană invitată într-un proces penal de către organul competent pentru a intermedia audierea minorului victimă/martor al infracțiunii în condițiile art. 110/1. În calitate de intervievator sînt implicate persoane care au studii juridice sau în domeniul psihologiei, special instruite pentru această sarcină. În procesul de audiere a minorului, intervievatorul are statut de specialist.”* De menționat faptul că o dată ce legea stabilește că intervievatorul are statut de specialist, acesta va beneficia de drepturile și obligațiile prevăzute la art. 87 CPP.

O condiție impusă de art. 110/1 alin. (2) CPP este ca martorul minor și intervievatorul să se afle în camera de audiere separați de judecătorul de instrucție și de celelalte persoane participante la această acțiune procesuală.

„Totodată, pentru a exclude orice contact a copilului, care urmează a fi audiat, cu alți participanți la proces, anticipând astfel de situații care pot genera stare de intimidare și/sau blocare a copilului, intrările în încăperea pentru audiere și cea de vizualizare trebuie să fie separate, preferabil de exclus posibilitatea intrării dintr-un spațiu comun.”⁶

O altă soluție ar fi invitarea minorului, a reprezentantului legal și a intervievatorului la ore diferite, astfel încât să se evite contactul cu ceilalți participanți.

În camera de vizualizare, potrivit art. 110/1 alin. (3) CPP *„se vor afla judecătorul de instrucție, procurorul, apărătorul bănuیتului sau al învinuitului, psihologul, greșierul, reprezentantul legal al minorului supus audierii, reprezentantul legal al părții vătămăte și, după caz, alte persoane în condițiile legii. Participanții la audiere vor adresa întrebări judecătorului de instrucție, care le va transmite intervievatorului în mod verbal, prin intermediul dispozitivelor tehnice, sau în scris, în timpul unei pauze.”*

⁵ A se vedea în acest sens prevederile pct. 10) **din** Ghidul metodologic cu privire la instrumentarea cauzelor cu copii victime/martori ai infracțiunilor, aprobat prin Ordinul Procurorului General nr. 25/25 din 03 august 2015.

⁶ Pct. 13) **din** Ghidul metodologic cu privire la instrumentarea cauzelor cu copii victime/martori ai infracțiunilor, aprobat prin Ordinul Procurorului General nr. 25/25 din 03.08. 2015.

Potrivit acestor prevederi, reieșind din faptul că participanții sunt situați în camere diferite, nu le sunt limitate careva drepturi, deoarece aceștia pot vizualiza tot ce se întâmplă în camera de audiere și, totodată, pot adresa întrebările corespunzătoare. Este de menționat și faptul că aceste întrebări, în mod obligatoriu, se vor adresa judecătorului de instrucție și nicidecum direct intervievatorului.

Pot exista situații în care intervievatorul să nu înțeleagă întrebarea adresată sau să nu găsească imediat soluția adresării acestei întrebări pe înțelesul copilului. În acest caz, art. 110/1 alin. (4) CPP stabilește că, „În caz de necesitate, intervievatorul își rezervă dreptul de a reformula întrebările dacă acestea au fost formulate într-un mod care poate trauma martorul minor, însă fără a schimba esența lor.” Este important a reține faptul că, norma vizată acordă un drept suplimentar intervievatorului, și anume cel de reformulare a întrebărilor, cu condiția de a nu schimba esența întrebării. Or, în caz contrar, are de suferit interesul justiției, pe de o parte, și drepturile apărării, pe de altă parte. Plus la aceasta, ulterior, în cadrul examinării cauzei în fond apărarea poate interveni cu cererea de a fi audiat minorul repetat.

„În cursul audierii, sarcina intervievatorului este de a adapta procedura audierii în cadrul procesului penal la specificul copiilor cu statut de victimă/martor al infracțiunii, de a ajuta copilul să expună informația pertinentă cazului examinat. Intervievatorul favorizează procesul de ascultare și obținere a informației relevante pentru justa soluționare a cauzei penale și, totodată, urmărește asigurarea respectării interesului superior al copilului. Intervievatorul ce participă la audierea copilului are și sarcina de a-l sprijini pe acesta să depășească sfiala și să prezinte declarații veridice. În alte împrejurări, intervievatorul trebuie să tempereze tendința copilului de a descrie faptele într-o manieră creativă și fantezistă..”⁷

Un alt rol important al intervievatorului este indicat în art. 110/1 alin. (5) CPP, potrivit căruia, „*Audierea martorului minor trebuie să se efectueze în așa mod încât să se evite producerea oricărui efect negativ asupra stării psihice a acestuia.*” Judecătorul de instrucție este obligat să asigure respectarea acestor prevederi, prin admiterea sau respingerea întrebărilor adresate de către participanți, ținând cont de riscul de traumatizare a copilului, inhibarea acestuia etc.

Potrivit art. 110/1 alin. (6) CPP, „*Martorului minor care la data audierii nu a împlinit vârsta de 14 ani i se va atrage atenția că trebuie să spună ade-*

⁷ Arina Țurcan. Ghid practic pentru evaluare psihologică și audierea copilului aflat în contact cu sistemul de justiție, ublicat în cadrul proiectului „O calitate mai bună a asistenței juridice garantate de stat prestate copiilor”, implementat de către Consiliul Național pentru Asistența Juridică Garantată de Stat în parteneriat cu Reprezentanța UNICEF în Republica Moldova. p. 24.

vărul.” Analizând aceste prevederi legale apare întrebarea logică: cine atrage atenția minorului respectiv să spună adevărul, judecătorul de instrucție sau intervievatorul ? Odată ce legea stabilește că judecătorul audiază minorul prin intermediul intervievatorului și în vederea garantării unei stări psihologice adecvate minorului, considerăm că și acest fapt se va efectua corespunzător.

Un aspect important la care dorim să atragem atenția este etapa de pregătire a ședinței de audiere a minorului în condițiile art. 110/1 CPP. Astfel, după cum s-a menționat anterior, procurorul (în unele cazuri – alți participanți) va înainta judecătorului de instrucție, un demers motivat cu privire la efectuarea audierii în condiții speciale. Demersul respectiv va fi înaintat instanței de judecată din raza teritorială a organului de urmărire penală care examinează cauza penală în care este vizat minorul. După distribuirea aleatorie, judecătorul de instrucție desemnat pentru examinarea cazului va:

- a) stabili data, ora și locul examinării demersului;
- b) identifica intervievatorul (acest fapt se pune pe seama judecătorului de instrucție, însă ultimul poate identifica acest participant și prin intermediul procurorului. Identificarea intervievatorului se va efectua ținând cont de pregătirea lui, vârsta minorului și alte deziderate care ar permite audierea legală și calitativă);
- c) întocmi un plan de audiere a minorului (este de menționat faptul că acest plan poate fi întocmit și prezentat judecătorului de instrucție inclusiv de procuror sau de reprezentantul organului de urmărire penală);
- d) asigura prezența participanților la ședința de judecată.

Potrivit art. 305 alin. (1) CPP, „*Demersul referitor la efectuarea acțiunilor de urmărire penală, ... se examinează de către judecătorul de instrucție în ședință închisă, cu participarea procurorului ...*”

În opinia noastră, după ce a avut loc etapa de pregătire a ședinței de audiere a minorului în condițiile art. 110/1 CPP, judecătorul de instrucție citează în ședință următorii participanți: procurorul, după caz, reprezentantul organului de urmărire penală și intervievatorul. Considerăm că la examinarea acestui demers participarea altor participanți nu este necesară, deoarece în acest caz nu se afectează careva drepturi și libertăți altor persoane, implicit a bănuitului sau învinuitului. Suplimentar, legea dictează imperativ întrunirea condițiilor privind audierea în condiții speciale ale martorului minor (vârsta, genul de infracțiune, alte condiții etc.). Rolul judecătorului de instrucție este de a verifica dacă există temeiuri de a admite sau respinge demersul.

Etapile desfășurării ședinței de judecată are loc potrivit regulilor generale, cu excepția faptului că în cadrul ședinței procurorul va susține demersul și se

va pronunța asupra necesității audierii minorului în condiții speciale, pledând, în mod obligatoriu, despre locul unde va avea loc audierea minorului, se va referi la camera de audiere și cea de vizualizare (unde se află ele și dacă ele se află în diferite localități etc.). Totodată, în ședința de judecată respectivă se va verifica calitatea intervievatorului, cine este el, ce abilități are, dacă corespunde normelor legale. De menționat faptul că în calitate de intervievator poate fi un ofițer de urmărire penală sau un procuror, cu condiția că aceștia nu examinează cauza penală, ori un psiholog sau alte persoane abilitate în acest sens, având instruirea corespunzătoare audierii în condiții speciale și care are dovada acestor instruiri.

Un alt specific la examinarea demersului respectiv este analiza întrebărilor indicate în planul de audiere. După cum s-a menționat, planul de audiere poate fi întocmit atât de procuror, de reprezentantul organului de urmărire penală, cât și de judecătorul de instrucție. Respectiv, chiar dacă au fost întocmite mai multe planuri care conțin diverse întrebări, în cadrul ședinței respective acestea se vor analiza și se va întocmi un plan unic. Totodată, aceste întrebări vor fi consultate cu intervievatorul (în cazul în care acesta corespunde cerințelor), astfel încât acesta se va expune asupra necesității de reformulare, după caz, a întrebărilor, astfel încât acestea să fie pe înțelesul copilului. La reformularea întrebărilor se va ține cont și de vârsta copilului, dezvoltarea intelectuală și alte aspecte.

„În cazul în care judecătorul de instrucție admite demersul procurorului, acesta va stabili data, locul și timpul audierii minorului în condițiile art. 110/1 CPP. Încheierea se va aduce la cunoștința părților, contra semnătură.”⁸

După emiterea încheierii privind data, locul și timpul audierii copilului, în caz că este necesară utilizarea în acest scop a Camerei de audiere din altă localitate, procurorul va informa, prin demers, procurorul care gestionează Camera de audiere despre timpul desfășurării audierii, solicitând rezervarea Camerei respective. La demers se va fi anexată copia încheierii judecătorului de instrucție.

Sarcina citării și asigurării prezenței la audierea în condiții speciale a minorului a celorlalți participanți se pune pe seama organului de urmărire penală sau a procurorului care investighează fapta penală. Totodată, este necesar a menționa faptul că în cazul în care reprezentantul legal al minorului nu poate să-și achite un avocat, despre acest fapt trebuie să fie informat organul de urmărire penală sau procurorul respectiv și să solicite un avocat din oficiu pentru a reprezenta interesele minorului în cadrul audierii.

---

⁸ Pct. 50) **din** Ghidul metodologic cu privire la instrumentarea cauzelor cu copii victime/martori ai infracțiunilor, aprobat prin Ordinul Procurorului General nr. 25/25 din 03.08.2015.

Având în vedere prevederile art. 478 CPP, citarea copilului victimă/martor în proces se face prin părinții acestuia sau prin reprezentanți legali, iar în cazul în care minorul se găsește într-o instituție specială pentru minori, prin administrația acestei instituții.

„În cazul utilizării Camerei de audiere din altă localitate, modul și condițiile de deplasare a participanților, sunt prevăzute în Regulamentul privind organizarea și realizarea transportului participanților la audierea copiilor victime/martori ai infracțiunilor în spații special amenajate, aprobat prin Ordinul Procurorului General nr. 18/28 din 06 martie 2014. Este important ca procurorul să asigure evitarea contactului dintre copilul care urmează să fie audiat și alți participanți la proces, în special apărătorul bănuțului/învinuțului pe cauză (punctul de pornire și timpul deplasării diferit, confidențialitatea informației despre mijlocul de transport cu care se deplasează copilul, etc.).”⁹

La data și locul stabilit, judecătorul de instrucție deschide ședința, anunță participanții despre acțiunea de urmărire penală ce va avea loc, identifică participanții și verifică împuternicirile acestora, informează participanții cu privire la identitatea intervievatorului și prezintă acestor participanți dovada calificării acestuia, explică drepturile și obligațiile fiecărui participant, întreabă dacă sunt cereri de recuzare sau alte cereri și demersuri și le examinează, precum și îndeplinește alte acțiuni potrivit regulilor generale. După aceasta, judecătorul de instrucție începe audierea minorului și asigură ordinea procesului respectiv.

Declarațiile minorului vor fi consemnate de greșier într-un proces-verbal cu privire la audierea minorului. Procesul-verbal respectiv, împreună cu procesul-verbal al ședinței de judecată se vor anexa la cauza penală.

Audierea minorului se va efectua potrivit dispozițiilor art. 481 și art. 481/1 CPP, iar procesul-verbal privind consemnarea declarațiilor minorului se va întocmi corespunzător art. 260 și art. 261 CPP.

Totodată, legea dictează și cazuri în care bănuțul sau învinuțului nu a putut participa la audierea minorului, spre exemplu, nefiind identificat la acel moment. Astfel, în asemenea cazuri acestor participanți și apărătorilor lor li se aduce la cunoștință procesul-verbal de audiere, precum și înregistrarea audio/video, întocmindu-se în acest sens un proces-verbal.

Este firesc faptul că odată ce partea apărării nu a participat la audierea în condiții speciale a minorului i se încalcă dreptul la un proces echitabil, în special atunci când această parte a fost lipsită de dreptul de a da întrebări. În acest sens, prevederile art. 110/1 alin. (8), (9) CPP, asigură acest drept.

⁹ Pct. 52)-53) **din** Ghidul metodologic cu privire la instrumentarea cauzelor cu copii victime/martori ai infracțiunilor, aprobat prin Ordinul Procurorului General nr. 25/25 din 03.08.2015.

Concluzii și recomandări.

Legislația procesuală penală oferă minorilor victime (părți vătămate) sau martori ai infracțiunii remedii în vederea prevenirii consecințelor negative, revictimizării și alte garanții care, pe de o parte, garantează siguranța și interesele legale ale părților în proces, iar pe de altă parte, vin să asigure interesele justiției în cauzele penale, prin administrarea probelor necesare soluționării corecte a cauzei.

Pledăm pentru ideea de a completa și modifica normele de procedură penală astfel încât să prevadă expres faptul că atunci când prin infracțiune, minorilor li s-au adus un prejudiciu moral, material ori fizic, pe lângă drepturile părții vătămate, aceștia să se bucure și de drepturile și înlesnirile pe care le au victimele infracțiunii. Or, potrivit art. 59 alin. (1) CPP, „*Minorul căruia i s-a cauzat prejudiciu prin infracțiune va fi considerat parte vătămată fără acordul său.*”

Considerăm faptul că legea procesuală penală trebuie modificată și completată, astfel încât indiferent de infracțiunea comisă asupra minorului sau în cazul în care acesta este martor al faptei criminale, și acest minor nu a împlinit vârsta de 14 ani, audierea acestuia să fie efectuată în condițiile art. 110/1 CPP. Or, în aceste circumstanțe minorii respectivi se vor bucura de un regim special de asistență în realizarea drepturilor lor, precum și nu li se va dauna sănătatea, moralitatea ori dezvoltarea normală, ceea ce va corespunde prevederilor art. 50 din Constituție și protecția drepturilor copilului va fi asigurată corespunzător de organele de drept, menționi ce sunt reglementate în art. 2 alin. (2) al Legii nr. 338 din 15.12.1994 privind drepturile copilului.

O altă reglementare specială ce ține de protecția martorului minor, indiferent de vârsta acestuia, este interzicerea utilizării în privința sa a forței fizice, inclusiv aducerea forțată în fața organului de urmărire penală. Potrivit dispozițiilor art. 481/1 alin. (5) CPP, prin sintagma *utilizării în privința sa a forței fizice* se are în vedere forța fizică legată de aducerea silită. În cazul în care martorul minor nu se prezintă la citație în privința lui nu poate fi emisă ordonanța de aducere silită.

După noi, această prevedere este una radicală, deoarece pot exista situații în care minorul să fie unicul martor al unei infracțiuni grave, deosebit sau excepțional de grave. Plus la aceasta învinuiților să le fie aplicat arestul preventiv. Cum trebuie, în acest caz, să acționeze organul de urmărire penală, dacă, pe de o parte, martorul minor nu se prezintă intenționat la audieri, este interzisă aducerea silită a minorului, iar pe de altă parte, sunt afectate drepturile altor participanți la procesul penal (de exemplu, dreptul victimei la un proces echitabil), precum

și interesele justiției. Din aceste considerente, suntem de părerea că martorul minor poate fi adus silit, fiind modificată legislația în acest sens.

Regulile de aducere silită a martorului minor pot fi stabilite luându-se în calcul gravitatea infracțiunii și vârsta minimă de tragere la răspundere penală pe unele categorii de infracțiuni. Cu alte cuvinte, în cazul infracțiunilor ușoare și mai puțin grave martorul minor poate fi adus silit în fața organului de urmărire penală de la vârsta de 16 ani, în cazul infracțiunilor grave, deosebit de grave și excepțional de grave de la vârsta de 14 ani. Aducerea silită trebuie să fie una motivată și doar în cazul în care interesele justiției cer imperativ audierea acestui martor minor. Totodată, suntem de părerea modificării legislației, astfel încât la emiterea ordonanței de aducere silită și după prezentarea martorului în fața organului de urmărire penală să participe, în mod obligatoriu, avocatul. Prezența reprezentantului legal în timpul aducerii silită trebuie să fie, de asemenea, obligatorie.

Pentru o protecție mai bună, propunem ca aducerea silită în cazul martorilor minori să fie efectuată cu autorizarea judecătorului de instrucție. La ședința de judecată va participa avocatul, persoana care a emis ordonanța de aducere silită și procurorul care a înaintat demersul cu privire la autorizarea acțiunii.

Astfel se va asigura un echilibru între interesele justiției, nelezarea drepturilor altor participanți la proces, neafectarea termenului rezonabil al urmăririi penale.

Referințe bibliografice:

1. Codul de procedură penală al Republicii Moldova adoptat prin Legea Republicii Moldova nr. 122–XV din 14.03.2003: Publicat: 05.11.2013 în Monitorul Oficial
2. Grigore Gr. Theodoru, *Tratat de Drept procesual penal*, ediția a III-a, Ed. Hamangiu, 2013, 879 p.
3. Hotărâre CtEDO Panovits c. Ciprului din 11.12.2008, §. 84-86, disponibilă: <http://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-90244> (accesat: 16.03.2022)
4. Ghidul metodologic cu privire la instrumentarea cauzelor cu copii victime/martori ai infracțiunilor, aprobat prin Ordinul Procurorului General nr. 25/25 din 03.08.2015, disponibilă: http://procuratura.md/file/2015-08-03_Ghid%20de%20audiere.%20Proiect%20definitivat.pdf (accesat: 17.02.2022).
5. ȚURCAN, Arina. Ghid practic pentru evaluare psihologică și audierea copilului aflat în contact cu sistemul de justiție, publicat în cadrul proiectului „O calitate mai bună a asistenței juridice garantate de stat prestate copiilor”, implementat de către Consiliul Național pentru Asistența Juridică Garantată de Stat în parteneriat cu Reprezentanța UNICEF în Republica Moldova, Ch. 2015. 52 p. disponibil: https://cnaajgs.md/uploads/asset/file/ro/919/Ghid_de_audiere_CNAJGS_2015_v2.pdf (accesat: 19.03.2022)

EGALITATEA ÎN PROCESUL PENAL – PRINCIPIU ABSOLUT SAU RELATIV¹

Dinu OSTAVCIUC, *doctor în drept, conferențiar universitar,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice*

Summary

The importance of the principle of equality in the criminal process is indisputable, because everyone must be equal before the law and the authorities. At the same time, some legal provisions establish exceptions in relation to some people, implicitly to those who are immune. That is why the referenced article comes to analyze this principle as a whole, including its application to people with special immunities, since it sheds light on theoretical and practical interpretations. On the same note, the respective analysis aims to explain the exceptions regarding the applicability of the respective principle. The research also aimed to analyze the legislation, as well as the domestic and international practice regarding the application and observance of the principle of equality.

Keywords: *equality, criminal trial, procedural nullity, absolute principle, relative principle, non-discrimination, immunity.*

Rezumat

Importanța principiului egalității în procesul penal este una nediscutabilă, deoarece toți trebuie să fie egali în fața legii și a autorităților. În același timp, unele prevederi legale stabilesc excepții în raport cu unele persoane, implicit cele ce sunt imune. De aceea, articolul în referință vine să analizeze acest principiu în ansamblu, inclusiv aplicarea lui în privința persoanelor cu imunități speciale, întrucât a da lumină unor interpretări teoretice și practice. În aceeași ordine de idei, analiza respectivă are ca scop explicarea excepțiilor privind aplicabilitatea principiului respectiv. Cercetarea a avut ca scop și analiza legislației, precum și a practicii interne și internaționale cu privire la aplicarea și respectarea principiului egalității.

Cuvinte cheie: *egalitate, proces penal, nulitate procesuală, principiu absolut, principiu relativ, nediscriminarea, imunitate.*

Introducere. Egalitatea deplină și reală a cetățenilor se manifestă în toate domeniile vieții sociale și, mai ales, pe plan juridic.

„Cucerire a Revoluției franceze din 1789, care a desființat privilegiile de clasă, cu judecători și proceduri aplicabile numai nobililor, egalitatea în fața legii și a autorităților judiciare s-a înscris ca un principiu fundamental în toate legislațiile democratice. Au mai persistat încă discriminări de tratament

¹ Articol elaborat în baza proiectului „Asigurarea drepturilor omului în cadrul etapelor prejudiciare: normativul procesual penal național, practici europene și internaționale”, din cadrul Programelor de Postdoctorat pentru anii 2022-2023, cu cifrul 22.00208.0807.04/PD I.

judiciar chiar în legislațiile democratice, pentru deosebiri de rasă, de origine etnică, de apartenență politică etc.”²

În anul 1946 Consiliul Economic și Social al Organizației Națiunilor Unite a adoptat Rezoluția nr. 5 (I) prin care a creat un organism al ONU denumit Comisia pentru Drepturile Omului (în 2006 Comisia respectivă a devenit Consiliul ONU pentru Drepturile Omului). Această comisie avea sarcina de a promova și a elabora acte internaționale cu privire la respectarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale. Unul din cele mai importante sarcini ale comisiei respective a fost elaborarea Declarației Universale a Drepturilor Omului (DUDO).³

Metode și materiale aplicate. La elaborarea acestei publicații a fost folosit materialul teoretic, normativ și empiric. De asemenea, cercetarea respectivului subiect a fost posibilă prin aplicarea mai multor metode de investigare științifică specifice teoriei și doctrinei procesual-penale: metoda logică, metoda analizei comparative, analiza sistemică etc.

Scopul cercetării. Cercetarea și analiza cadrului normativ intern, jurisprudenței și doctrinei privind egalitatea în fața legii și a autorităților și efectul nerespectării ei în contextul asigurării și garantării drepturilor și libertăților părților în procesul penal.

Rezultate obținute și discuții. Potrivit art. 1 al DUDO, *Toate ființele umane se nasc libere și egale în demnitate și în drepturi. Ele sunt înzestrate cu rațiune și conștiință și trebuie să se comporte unele față de celelalte în spiritul fraternității.*

În același timp, art. 2 al DUDO reglementează că, *1. Fiecare se poate prevala de toate drepturile și de toate libertățile proclamate în prezenta Declarație, fără nici o deosebire, în special de rasă, de culoare, de sex, de limbă, de religie, de opinie politică sau de orice altă opinie, de origine națională sau socială, de avere, de naștere sau decurgând din orice altă situație. 2. Pe lângă aceasta, nu se va face nici o deosebire bazată pe statutul politic, juridic sau internațional al țării sau al teritoriului de care aparține o persoană, fie această țară sau teritoriu independente, sub tutelă, neautonome sau supuse unei limitări oarecare a suveranității.*

² Grigore Gr. Theodoru, *Tratat de Drept procesual penal*, Ediția a 3-a, Editura Hamangiu, 2013, p. 70.

³ Declarație Universală nr. 12 din 10.12.1948 a Drepturilor Omului, adoptată și proclamată de Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite prin Rezoluția 217 a (III) din 10 decembrie 1948. Disponibilă: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=115540&lang=ro [accesată: 04.07.2022].

Concomitent, dispoziția art. 7 din DUDO stipulează că, *Toți oamenii sînt egali în fața legii și au, fără nici o deosebire, dreptul la o egală protecție a legii. Toți oamenii au dreptul la o protecție egală împotriva oricărei discriminări care ar viola prezenta Declarație și împotriva oricărei provocări la o asemenea discriminare.*

Aceste prevederi sunt practic primele la nivel internațional și ne vorbesc anume despre principiul egalității în drepturi ale persoanelor. Totodată, observăm că aceste reglementări vorbesc și despre nediscriminare. Prin urmare, nediscriminarea, de rînd cu egalitatea în fața legii și dreptul la aplicarea egală a legii fără nici o discriminare, reprezintă principiul fundamental și general privind protecția drepturilor omului.

În conformitate cu prevederile art. 2 alin (1) din Pactul Internațional cu privire la drepturile civile și politice, *Statele părți la prezentul Pact se angajează să respecte și să garanteze tuturor indivizilor care se găsesc pe teritoriul lor și țin de competența lor drepturile recunoscute în prezentul Pact, fără nici o deosebire, în special de rasă, culoare, religie, opinie politică sau orice altă opinie, origine națională sau socială, avere, naștere sau întemeiată pe orice altă împrejurare.*⁴ Pactul respectiv reprezintă un alt instrument juridic internațional ce reglementează principiul egalității.

Art. 26 din Pactul menționat nu numai garantează tuturor persoanelor egalitate în fața legii și dreptul la o ocrotire egală din partea legii, dar prevede și faptul că orice discriminare va fi interzisă de lege și se va garanta tuturor persoanelor o ocrotire egală și eficace contra oricărei discriminări, în special de rasă, culoare, sex, limbă, religie, opinie politică sau orice altă opinie, origine națională sau socială, avere, naștere sau întemeiată pe orice altă împrejurare.

Principiile egalității și nediscriminării se află în centrul tuturor tratatelor privind drepturile omului: Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice; Pactul privind drepturile economice, sociale și culturale; Convenția privind drepturile persoanelor cu dizabilități; Convenția Internațională pentru Eliminarea tuturor formelor de discriminare rasială; Convenția privind eliminarea tuturor formelor de discriminare împotriva femeilor; Convenția împotriva torturii și a altor acte crude, inumane sau tratamente și pedepse degradante; Convenția cu privire la drepturile copilului etc.).

---

⁴ Pactul Internațional nr. 31 din 16.12.1966 **cu privire la drepturile civile și politice**, adoptat și deschis spre semnare de Adunarea Generală a Națiunilor Unite la 16 decembrie 1966. În vigoare la 23 martie 1967, cf. art. 49, pentru dispozițiile cu excepția celor de la art.41; la 28 martie pentru dispozițiile de la art.41. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/get-Results?doc_id=115567&lang=ro [accesată: 05.07.2022].

„Egalitatea și nediscriminarea sunt printre principiile și drepturile fundamentale în domeniul dreptului internațional al drepturilor omului. Fiind strâns legate de demnitatea umană, ele stau la baza tuturor drepturilor omului. Articolele 1 și 2 din Declarația Universală a Drepturilor Omului proclamă că toate ființele umane sunt egale în demnitate și drepturi și condamnă discriminarea pe mai multe motive, a căror listă nu este una exhaustivă.”⁵

„Principiul egalității persoanelor în procesul penal este considerat ca o cerință și ca o garanție pentru echilibrul între interesele individului și cele ale societății, pentru armonizarea și salvagardarea acestor interese, ceea ce constituie un interes public, o necesitate pentru realizarea justiției.”⁶

Principiile egalității și nediscriminării se află în centrul conceptului statului de drept. După cum au remarcat statele membre în Declarația Reuniunii la nivel înalt a Adunării Generale a ONU privind statul de drept la nivel național și internațional, adoptată prin Rezoluția 67/1 a Adunării Generale din 24 septembrie 2012, „Toate persoanele, instituțiile și entitățile, publice și private, inclusiv statul însuși, au obligația de a respecta legi care sunt drepte, imparțiale și echitabile și au dreptul, fără deosebire, la o protecție egală a legii (parag. 2). Ei și-au declarat, de asemenea, angajamentul de a respecta egalitatea tuturor fără deosebire de rasă, sex, limbă sau religie [parag. 3].”⁷

Cadrul internațional pentru drepturile omului conține instrumente internaționale pentru combaterea diferitelor forme de discriminare, inclusiv discriminarea împotriva popoarelor indigene, migranților, minorităților, persoanelor cu dizabilități, discriminarea împotriva femeilor, discriminarea bazată pe religie, gen sau orientare sexuală. În Declarația Reuniunii la nivel înalt privind statul de drept, statele membre au recunoscut, de asemenea, importanța asigurării faptului că femeile, pe baza egalității între bărbați și femei, se bucură pe deplin de beneficiile statului de drept. Statele membre s-au angajat să folosească legea pentru a-și proteja egalitatea și pentru a le asigura participarea deplină și egală în societate, inclusiv în instituțiile guvernamentale și în sistemul ju-

⁵ A se vedea paragraful 4 din Comentariul general nr. 6 (2018) privind egalitatea și nediscriminarea, adoptată de Comitetul pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități. Publicat la 26 aprilie 2018 (CRPD/C/GC/6). Disponibil: <https://www.ohchr.org/ru/documents/general-comments-and-recommendations/general-comment-no-6-article-5-equality-and-non> [accesat: 05.07.2022].

⁶ Apetrei Mihai, Nae Laurențiu. Comentariu privind modificările Codului de procedură penală. București: Albatros, 1996, p. 9.

⁷ A se vedea situl oficial al Organizației Națiunilor Unite, Declarația Reuniunii la nivel înalt a Adunării Generale a ONU privind statul de drept la nivel național și internațional https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/ruleoflaw2012.shtml [accesat: 04.07.2022].

diciar, și au reafirmat instituirea unui cadru juridic și legislativ adecvat pentru prevenirea și eliminarea tuturor formelor de discriminare și violența împotriva femeilor și să le asigure împuternicirea și accesul deplin la sistemul de justiție.

„Structura „ONU-Femei” contribuie la aceste probleme prin sprijinirea sistemului Națiunilor Unite în dezvoltarea politicilor, standardelor și normelor globale, oferind asistență tehnică și financiară statelor membre și construind parteneriate eficiente cu societatea civilă. Declarația recunoaște importanța statului de drept pentru protecția drepturilor copiilor, inclusiv protecția juridică împotriva discriminării, violenței, abuzului și exploatării, asigurând totodată interesul superior al copiilor în toate domeniile vieții și reafirmă angajamentul pentru realizarea deplină a drepturilor copilului [parag. 17]. În cadrul sistemului Națiunilor Unite, UNICEF este implicat în promovarea drepturilor copilului și asistă statele membre în punerea în aplicare a Convenției cu privire la drepturile copilului.”⁸

CEDO, prin conținutul art. 14, condamnă discriminarea, stipulând că *Exercitarea drepturilor și libertăților recunoscute de prezenta Convenție trebuie să fie asigurată fără nicio deosebire bazată, în special, pe sex, rasă, culoare, limbă, religie, opinii politice sau orice alte opinii, origine națională sau socială, apartenență la o minoritate națională, avere, naștere sau orice altă situație.*⁹ Prevederile respective au fost ulterior completate o dată cu semnarea Protocolului nr. 12 la CEDO, unde, potrivit art. 1 alin. (2) reglementează că, *Nimeni nu va fi discriminat de o autoritate publică pe baza oricăruia dintre motivele menționate în paragraful 1.*¹⁰

Un alt document european care a atras o atenție deosebită asupra principiului egalității este Tratatul Uniunii Europene. Potrivit actului respectiv se desprinde că Uniunea Europeană se întemeiază pe valorile egalității, inclusiv între bărbat și femeie (art. 2, art. 3 alin. (3)), respectă principiul egalității cetățenilor săi, care beneficiază de o atenție egală din partea instituțiilor, organelor, oficiilor și agențiilor sale (art. 9), are la bază principiul egalității (art. 21 alin. (1)).

⁸ <https://www.un.org/ruleoflaw/ru/thematic-areas/human-rights/equality-and-non-discrimination/> [accesat: 04.07.2022].

⁹ Convenția pentru apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților fundamentale, semnată la Roma, 04.11.1950, amendată de Protocelele nr. 11, 14 și 15, completată de Protocolul adițional și de Protocelele nr. 4, 6, 7, 12, 13 și 16. Disponibilă: https://www.echr.coe.int/documents/convention_ron.pdf [accesat: 04.07.2022].

¹⁰ Protocolul nr. 12 la Convenția pentru apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților fundamentale, semnat la Roma, 04.11.2000. Disponibil: https://www.echr.coe.int/documents/convention_ron.pdf [accesat: 04.07.2022].

În plan național, principiul egalității este ocrotit de normele constituționale. Astfel, potrivit art. 16 din Constituția Republicii Moldova, *(1) Respectarea și ocrotirea persoanei constituie o îndatorire primordială a statului. (2) Toți cetățenii Republicii Moldova sînt egali în fața legii și a autorităților publice, fără deosebire de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie, sex, opinie, apartenență politică, avere sau de origine socială.* Observăm că Legea supremă conține practic aceleași prevederi ca și actele internaționale și europene. Este de apreciat faptul că Constituția, prin expresia „îndatorire primordială a statului”, acordă prioritate supremă persoanei, a drepturilor acesteia, respectarea și ocrotirea lor, ceea ce prevalează asupra altor valori. În același timp, analizând prevederile constituționale reiese că nimeni nu poate fi mai presus de lege, iar în coraport cu prevederile art. 114, 115, 116 din Constituție, se desprinde că justiția este unică, imparțială și egală pentru toți, menționându-se, totodată, că înființarea de instanțe extraordinare este interzisă (art. 115 alin. (3) din Constituție).

Sub aspect de procedură penală legislatorul moldav vine cu reglementări clare cu privire la principiul egalității. Astfel, conform art. 9 CPP, *(1) Toți sînt egali în fața legii, a organelor de urmărire penală și a instanței de judecată fără deosebire de sex, rasă, culoare, limbă, religie, opinie politică sau orice altă opinie, origine națională sau socială, apartenență la o minoritate națională, avere, naștere sau orice altă situație. (2) Condițiile speciale de urmărire penală și judecare față de anumite categorii de persoane care beneficiază, conform legii, de un anumit grad de imunitate se asigură în baza prevederilor Constituției, tratatelor internaționale, prezentului cod și altor legi.* Totodată, art. 315 CPP stipulează că, *Procurorul, partea vătămată, partea civilă, apărătorul, inculpatul, partea civilmente responsabilă și reprezentanții lor beneficiază de drepturi egale în fața instanței de judecată în ce privește administrarea probelor, participarea la cercetarea acestora și formularea cererilor și demersurilor.*

Din prevederile respective se desprind următoarele condiții sau cerințe:

a) începerea urmăririi penale, urmărirea penală și judecarea cauzelor penale se efectuează pentru toți subiecții procesuali de aceleași organe de urmărire penală și instanțe de judecată. Această cerință nu influențează asupra competenței organului de urmărire penală sau a instanțelor de judecată și, respectiv, în acest aspect nu se încalcă principiul egalității;

b) în fața organelor de urmărire penală și a instanțelor judecătorești toți subiecții procesuali au drepturi egale fără deosebire de sex, rasă, culoare, limbă,

religie, opinie politică sau orice altă opinie, origine națională sau socială, apartenență la o minoritate națională, avere, naștere sau orice altă situație, adică fără nici o discriminare. Firesc este faptul că într-o cauză penală părțile au poziții și statute diferite (de exemplu, partea vătămată și bănuitul), însă acest fapt nu este unul discriminatoriu, deoarece legea procesual-penală poate limita unele drepturi procesuale. În atare situație important este ca drepturile, obligațiile și limitările respective să fie aplicabile egal tuturor persoanelor ce se află în aceeași situație sau au același statut procesual. De exemplu, tuturor bănușilor, învinuișilor și inculpașilor le este garantat dreptul la tăcere, la apărare, la acces liber la justiție etc.; tuturor părșilor vătămate le este garantat în mod egal dreptul la recuzarea persoanei ce efectuează urmărirea penală sau judecă cauza penală, să se împace cu făptuitorul, să facă obiecșii etc.;

c) în fața instanșelor de judecată toate părșile au drepturi egale în ce privește administrarea probelor, participarea la cercetarea acestora și formularea cererilor și demersurilor. În modul dat legislatorul asigură drepturi egale pentru acuzare și apărare în fața judecării, astfel încât aceste două părși să „lupte” pe pozișii egale și nediscriminatorii, nedându-se prioritate nici chiar preconcepută uneia din ele;

d) tuturor persoanelor le sunt aplicabile aceleași reguli procesuale, fără ca anumite persoane să fie privilegiate și fără să se facă vreo discriminare. Cu alte cuvinte, urmărirea penală și judecarea cauzelor penale se face pentru toate părșile după aceleași reguli procesuale, adică nu există reguli diferite sau discriminatorii.

Cât privește această ultimă cerinșă este de menșionat faptul că pentru anumite persoane există unele cerinșe sau reguli diferite. Aceste reguli sunt impuse persoanelor care ocupă anumite funcșii (de exemplu, deputașii, judecătoria etc.). În privinșă acestor persoane actele de urmărire penală nu pot fi efectuate fără o anumită autorizare, votare, încuviinșare sau acceptare din parte unor autorități a statului. De exemplu, potrivit art. 70 alin. (3) din Constitușia Republicii Moldova, *Deputatul nu poate fi reșinut, arestat, perchezișionat, cu excepșia cazurilor de infracșiune flagrantă, sau trimis în judecată fără încuviinșarea Parlamentului, după ascultarea sa*. Conform acestor prevederi, deputatul nu poate fi urmărit penal sau trimis în instanșă de judecată fără votul în Parlament privind ridicarea imunitășii parlamentare în acest scop.

Prezenșă imunitășilor parlamentare, judiciare și a altor imunitășii speciale nu este un privilegiu personal, ci servește ca mijloc de protecșie a intereselor

publice, are ca scop asigurarea îndeplinirii nestingherite de către persoanele specificate a atribuțiilor lor profesionale sau de altă natură, a independenței și autonomiei acestora, precum și excluderea tentativelor de tragere nejustificată a răspunderii penale.

Dacă există temeiuri suficiente și în conformitate cu procedurile stabilite de lege, persoanele cu imunitate pot fi trase atât la răspundere penală. Imunitatea nu permite eliberarea de răspundere penală a acestor persoane. Prin urmare, nu există o negare a principiului egalității situațiile cu caracter derogator de tragere la răspundere penală a acestor categorii de persoane.

În acest sens Curtea Constituțională a RM a reținut: *Sub aspectul care justifică sesizarea Procurorului General interimar, Curtea observă că articolul 95 alin. (5) din Regulamentul Parlamentului furnizează un răspuns: „Cererea de ridicare a imunității deputatului se înaintează pentru fiecare infracțiune sau contravenție separat.”*¹¹

„Egalitatea nu înseamnă uniformitate, motiv pentru care, dacă la cazuri identice tratamentul trebuie să fie identic, legiuitorul poate totuși să instituie reguli diferite în raport de situații diferite. De aceea, nu pot fi înțelese ca inegalități situațiile în care se înființează instanțe specializate pe anumite materii... Nici faptul că, în cazul anumitor persoane, titulare de calități speciale ..., intervine competența personală a unei instanțe superioare... și sunt incidente unele reguli speciale de procedură... nu înseamnă că acestea au o situație privilegiată, ci doar că legea ține cont de anumite realități, ale căror efecte încearcă să le anihileze (spre exemplu, influența de care se bucură asemenea demnitari în societate, dar și riscul șicanării lor prin implicarea în procese penale, cu scopul de a-i influența în luarea deciziilor).”¹²

„Unii autori apreciază că aceste excepții sunt adevărate încălcări ale principiului egalității cetățenilor în fața legii, considerându-le rămășițe ale regimurilor istorice trecute.”¹³

Curtea Constituțională a precizat că *egalitatea este un principiu relativ. Dreptul la egalitate nu reprezintă decât dreptul de a fi tratat în același mod*

¹¹ DCC nr. 111 din 10.10.2019 de inadmisibilitate a sesizării nr. 169b/2019 privind interpretarea articolului 70 alin. (3) din Constituție (imunitatea parlamentarilor în cazul administrării ulterioare de probe care stau la baza altor acuzații (pct. 14).

¹² Bogdan Micu, Radu Slăvoiu, Procedură penală, Curs pentru admiterea în magistratură și avocatură. Teste-grilă, Ediția a 4-a, Editura Hamangiu, București, 2019, p. 28-29.

¹³ Adrian Ștefan Tulbure, Angela Maria Tatu, Tratat de drept procesual penal, Ediția ALL Beck, București, 2001, p. 41.

în care este tratată o persoană care se află într-o situație juridică echivalentă (HCC nr. 3 din 18 ianuarie 2019, § 28).¹⁴

În același timp, Curtea a amintit că egalitatea în fața legii și a autorităților publice presupune lipsa oricărei discriminări directe sau indirecte. Discriminarea are loc atunci când persoanele care se află în situații asemănătoare sunt tratate în mod diferit (discriminare directă) sau atunci când persoanele care se află în situații diferite sunt tratate în același mod (discriminare indirectă), cu excepția cazului în care un asemenea tratament este justificat în mod obiectiv și rezonabil (HCC nr. 6 din 10 martie 2020, § 29).¹⁵

Din cele expuse, susținem părerea că, „Principiul egalității își găsește reflectare în sistemul de relații sociale.”¹⁶

Cetățenii străini și apatrizi beneficiază de aceleași garanții, cu derogările prevăzute de lege. Sistemul judecătoresc funcționează în temeiul unor legi unice, fără a acorda părților și participanților la proces careva avantaje față de alți participanți. Statutul juridic al participanților la proces este determinat doar prin statutul lor procesual, indiferent de particularitățile enumerate, acordându-li-se drepturi și obligațiuni egale.

Totodată, principiul egalității în fața legii și a autorităților, „în ceea ce privește accesul la justiție, constă în posibilitatea oricărei persoane de a se adresa justiției pentru apărarea drepturilor, libertăților și a intereselor legitime.”¹⁷

Pentru unii participanți în proces pot fi prevăzute garanții suplimentare (de exemplu, minorii, persoanele mute, surde, oarbe sau care au alte dereglări esențiale ale vorbirii, auzului, vederii, precum și defecte fizice sau mintale, persoanele care nu posedă limba în care se desfășoară procesul pena). Pentru aceste categorii de persoane legislația procesual-penală reglementează și acordă mai multe garanții procesuale având în vedere vulnerabilitățile fizice și

¹⁴ Hotărârea Curții Constituționale nr. 3 din 18.01.2019 pentru controlul constituționalității unor prevederi din Legea nr. 1585 din 27 februarie 1998 cu privire la asigurarea obligatorie de asistență medicală și din Regulamentul privind acordarea/suspendarea statutului de persoană asigurată în sistemul asigurării obligatorii de asistență medicală.

¹⁵ Hotărârea Curții Constituționale nr. 6 din 10.03.2020 privind excepția de neconstituționalitate a unor prevederi ale articolului 27 alin. (5) din Legea nr. 270 din 23 noiembrie 2018 privind sistemul unitar de salarizare în sectorul bugetar și ale punctului 8 din Anexa nr. 6 la Hotărârea Guvernului nr. 1231 din 12 decembrie 2018 pentru punerea în aplicare a prevederilor Legii nr. 270/2018 privind sistemul unitar de salarizare în sectorul bugetar (garanțiile salariale în cazul suspendării raporturilor de muncă).

¹⁶ Ursaș Igor. Principiul egalității și libertății: fundament al dreptului // Analele Științifice ale Academiei de Poliție „Ștefan cel Mare”, Ediția I, Chișinău, 2002, p. 220.

¹⁷ Anastasiu Crișu, Drept procesual penal, Partea generală, Ediția a 2-a, Editura C.H. Beck, București, 2007, p. 48.

psihice, pentru a le asigura egalitatea reală, punându-le „pe același cântar” cu ceilalți participanți.

Prin urmare, acestor persoane legea procesuală penală le acordă dreptul la: interpret, intervievator, apărător, reprezentant, reprezentant legal, pedagog, psiholog, precum și alte tipuri de garanții. În așa mod, legislația asigură balanța între toți participanții la proces pentru ai aduce în situații egale.

Este important a ne întreba dacă există careva garanții privind aplicabilitatea principiului egalității persoanelor în fața legii și a autorităților? Cu alte cuvinte, trebuie de specificat dacă încălcarea principiului respectiv atrage sancțiuni procesuale.

Dacă ne referim la neasigurarea garanțiilor persoanele menționate puțin mai sus (minori, muți, surzi etc.) atunci actele procesuale întocmite și acțiunile procesuale efectuate în privința acestora atrag nulitate sau inadmisibilitate.

În cazul în care ne referim la condițiile generale de egalitate și nediscriminare, CPP nu reglementează în concret sancțiunea procesuală. Această sancțiune poate fi dedusă din prevederile art. 94 alin. (2) CPP, adică inadmisibilitatea probei obținută prin violarea drepturilor și libertăților constituționale ale persoanei sau a prevederilor legii procesuale penale prin privarea participanților la proces de aceste drepturi sau prin îngădirea drepturilor garantate.

Concluzie: Din analiza descrisă ajungem la concluzia că, principiul egalității în fața legii și a autorităților este un principiu relativ.

În același timp, prevederile actuale ale CPP pot fi interpretate în cazul lezării principiului egalității. De aceea, propunem modificarea și completarea art. 94 și 251 ale CPP, astfel încât legea procesual-penală să prevadă concret sancțiunea nulității sau inadmisibilității în acest caz. Or, susținem argumentele invocate de unii autori¹⁸ care menționează că principiul egalității este cel mai important principiu al procesului penal de rând cu principiul legalității. Respectiv, sancțiunile procesuale trebuie să fie aplicabile pe măsură.

Referințe bibliografice:

1. Declarația Universală nr. 12 din 10.12.1948 a Drepturilor Omului, adoptată și proclamată de Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite prin Rezoluția 217 a (III) din 10 decembrie 1948. Disponibilă: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=115540&lang=ro [accesată: 04.07.2022].

¹⁸ Кисеев Н.М., Уголовный процесс, Editura Tipografia Centrală, 2006, p. 141.

2. Pactul Internațional nr. 31 din 16.12.1966 cu privire la drepturile civile și politice, adoptat și deschis spre semnare de Adunarea Generală a Națiunilor Unite la 16 decembrie 1966. În vigoare la 23 martie 1967, cf. art. 49, pentru dispozițiile cu excepția celor de la art.41; la 28 martie pentru dispozițiile de la art.41. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=115567&lang=ro [accesată: 05.07.2022].
3. Comentariul general nr. 6 (2018) privind egalitatea și nediscriminarea, adoptată de Comitetul pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități. Publicat la 26 aprilie 2018 (CRPD/C/GC/6). Disponibil: <https://www.ohchr.org/ru/documents/general-comments-and-recommendations/general-comment-no-6-article-5-equality-and-non> [accesat: 05.07.2022].
4. Situl oficial al Organizației Națiunilor Unite, Declarația Reuniunii la nivel înalt a Adunării Generale a ONU privind statul de drept la nivel național și internațional https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/ruleoflaw2012.shtml [accesat: 04.07.2022].
5. <https://www.un.org/ruleoflaw/ru/thematic-areas/human-rights/equality-and-non-discrimination/> [accesat: 04.07.2022].
6. Convenția pentru apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților fundamentale, semnată la Roma, 04.11.1950, amendată de Protocoalele nr. 11, 14 și 15, completată de Protocolul adițional și de Protocoalele nr. 4, 6, 7, 12, 13 și 16. Disponibilă: https://www.echr.coe.int/documents/convention_ron.pdf [accesat: 04.07.2022].
7. Protocolul nr. 12 la Convenția pentru apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților fundamentale, semnat la Roma, 04.11.2000. Disponibil: https://www.echr.coe.int/documents/convention_ron.pdf [accesat: 04.07.2022].
8. Decizia Curții Constituționale a Republicii Moldova nr. 111 din 10.10.2019 de inadmisibilitate a sesizării nr. 169b/2019 privind interpretarea articolului 70 alin. (3) din Constituție (imunitatea parlamentarilor în cazul administrării ulterioare de probe care stau la baza altor acuzații (pct.14).
9. Hotărârea Curții Constituționale nr. 3 din 18.01.2019 pentru controlul constituționalității unor prevederi din Legea nr. 1585 din 27 februarie 1998 cu privire la asigurarea obligatorie de asistență medicală și din Regulamentul privind acordarea/suspendarea statutului de persoană asigurată în sistemul asigurării obligatorii de asistență medicală.
10. Hotărârea Curții Constituționale nr. 6 din 10.03.2020 privind excepția de neconstituționalitate a unor prevederi ale articolului 27 alin. (5) din Legea nr. 270 din 23 noiembrie 2018 privind sistemul unitar de salarizare în sectorul bugetar și ale punctului 8 din Anexa nr. 6 la Hotărârea Guvernului nr. 1231 din 12 decembrie 2018 pentru punerea în aplicare a prevederilor Legii nr. 270/2018 privind

sistemul unitar de salarizare în sectorul bugetar (garanțiile salariale în cazul suspendării raporturilor de muncă).

11. Grigore Gr. Theodoru, *Tratat de Drept procesual penal*, Ediția a 3-a, Editura Hamangiu, 2013, 879 p.
12. Apetrei Mihai, Nae Laurențiu. *Comentariu privind modificările Codului de procedură penală*. București: Albatros, 1996.
13. Ursan Igor. *Principiul egalității și libertății: fundament al dreptului* // *Analele Științifice ale Academiei de Poliție „Ștefan cel Mare”*, Ediția I, Chișinău, 2002, p. 220.
14. Bogdan Micu, Radu Slăvoiu, *Procedură penală, Curs pentru admiterea în magistratură și avocatură. Teste-grilă*, Ediția a 4-a, Editura Hamangiu, București, 2019. ISBN 978-606-27-1379-9, 643 p.
15. Adrian Ștefan Tulbure, Angela Maria Tatu, *Tratat de drept procesual penal*, Ediția ALL Beck, București, 2001, 575 p.
16. Anastasiu Crișu, *Drept procesual penal, Partea generală*, Ediția a 2-a, Editura C.H. Beck, București, 2007. ISBN 978-973-115-139-7. 396 p.
17. Кисеев Н.М., *Уголовный процесс*, Editura Tipografia Centrală, 2006. ISBN 978-9975-9747-0-7, 1176 p.

**UNELE PARTICULARITĂȚI ALE MANIFESTĂRII
PRINCIPIULUI CONTRADICTORIALITĂȚII
ÎN CADRUL ACTIVITĂȚII SPECIALE DE INVESTIGAȚII**

**SOME PARTICULARITIES OF THE MANIFESTATION
OF THE ADVERSARIAL PRINCIPLE IN THE FRAMEWORK
OF THE SPECIAL INVESTIGATIVE ACTIVITY**

**Vitalie RUSU, doctor în drept, conferențiar universitar,
Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți**

**Lucia RUSU, doctor în drept, lector universitar,
Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți**

Annotation

The multiple operations performed in the last period of time in the criminal procedure law of the Republic of Moldova did not have in view the subject of adversariality which, as the legislator considers, applies not only to the examination of the cases in the court, but also in the pre-trial phases of the criminal trial. At the same time, the contemporary activity of criminal proceedings is continuously improving in the side and in the direction of the adversariality. As a result of this fact, not only the trial phases of a criminal case, but also the pre-trial ones acquire an adversarial form and content. For adversariality to exist between the procedural subjects, they need to be constantly informed about the evidence in the file, which is not always possible, because the legal provisions regarding confidentiality would be violated.

Keywords: *adversariality, criminal trial, evidence, corpus delicti, special investigative activity, special investigative measures, authorization, prosecutor, judge, court ruling, ordinance, legality, minutes, criminal prosecution, procedural action, procedural subjects, criminal prosecution authority, pre-trial phase.*

Adnotare

Multiplele operări efectuate în ultima perioadă de timp în legea de procedură penală a Republicii Moldova nu au avut în vizor subiectul contradictorialității care, după cum consideră legiuitorul, se aplică nu doar la examinarea cauzelor în instanța de judecată, ci și în cadrul fazelor prejudiciare ale procesului penal. Totodată, activitatea procesual-penală contemporană se perfecționează continuu în latura și în direcția contradictorialității. Urmare a acestui fapt, nu doar fazele judiciare ale procesului penal, dar și cele prejudiciare capătă o formă și un conținut contradictorial. Pentru a exista contradictorialitate între subiecții procesuali, este nevoie ca aceștia să fie informați în permanent în legătură cu probele existente la dosar, lucru care nu este întotdeauna posibil, deoarece ar fi încălcate dispozițiile legale cu privire la confidențialitate.

Cuvinte-cheie: *contradictorialitate, proces penal, probatoriu, probe, activitate specială de investigații, măsuri speciale de investigație, autorizare, procuror, judecător, încheiere, ordonanță, legalitate, proces-verbal, urmărire penală, acțiune procesuală.*

Forma contradictorială a procesului penal are menire să răspundă, în mod egal, la cerințele și principiile unui stat de drept. În procesul de reformare a sistemului judiciar pe ipoteza schimbărilor intervenite în viața social-politică a Republicii Moldova, noțiunea de contradictorialitate se impune dintr-o nouă perspectivă.

Contradictorialitatea are o importanță deosebită pe întreaga parte a sistemului de procedură penală, determinând, pe multe direcții, ponderea statutului juridic, raporturile de opoziție sau de colaborare dintre participanții la procesul penal.

Tentativa și reușita examinării principiului contradictorialității în ipoteza tuturor aspectelor care necesită cunoaștere profundă – pune în seamă interpretarea sistematică a elementelor lui componente. Or, în teoria procesului penal se atestă evidente lacune legate de perceperea principiului contradictorialității, fapt care dictează influențe negative asupra procesului penal, dar și asupra practicii de aplicare a normelor de drept. Respectarea contradictorialității – ca principiu al procesului penal – materializează scopul stabilirii obiective, depline și sub toate aspectele a împrejurărilor legate de cauza penală [12, p.3-4].

Dreptul la un proces echitabil implică și respectarea principiului „egalității armelor”, care se manifestă, în cazul procesului penal contradictorial. „*Egalite des armes*” este un principiu recunoscut în activitatea Curții Europene a Drepturilor Omului (CtEDO). Acest principiu este utilizat de CtEDO în activitatea sa; totodată, garantând că nici una dintre părțile aflate în litigiu nu se bucură de vreun avantaj, sau nu o plasează într-un dezavantaj substanțial față de adversarul său. Fiecare parte trebuie investită cu posibilități rezonabile, pentru a-și prezenta cauza, conform condițiilor, care să nu creeze dezavantaje vis-a-vis de opoziție [15, p.19-20].

Unul dintre elementele contradictorialității îl constituie egalitatea procesuală a părților. Orice competiție judiciară va fi efectivă doar atunci când toate posibilitățile oponentilor procesuali, în acest sens, vor fi egale [10, p.66].

Activitatea procesual-penală se desfășoară în baza contradictorialității și a egalității armelor, ceea ce necesită răspândirea ideilor contradictorialității asupra tuturor etapelor, deoarece termenul „activitatea procesual-penală” presupune nu doar activitatea la etapele judiciare, ci și în cadrul urmăririi penale.

Dacă părțile nu s-au situat pe poziții egale inițial, fiind limitate una dintre ele în acțiuni, este evident faptul că dezechilibrul de forțe se va reflecta și pe parcurs, deoarece rezultatele activității lor folosite în etapa judecării cauzei, în care legea le garantează egalitate în drepturi, au fost obținute la etapa prejudicială [16, p.86].

Fiind un principiu general al procesului judiciar în Republica Moldova, contradictorialitatea se prezintă a fi, în același timp, și metodă de cercetare și apreciere a materialului probator, inclusiv la etapa examinării în judecată a cauzei, și principiu al determinării poziției procesuale a părților, și modalitate de susținere de către participanții la proces a intereselor sale [11, p.240].

Actualmente, o anumită rază de claritate în privința realizării contradictorialității la faza urmăririi penale (*unde, în opinia noastră pot fi incluse și măsurile speciale de investigații, efectuare în procesul urmăririi penale, în baza autorizării de către procuror sau judecător, în vederea administrării materialului probator – n.n.*) aruncă art. 24 Cod de procedură penală a Republicii Moldova, unde, în aliniatul 1 este prevăzut că „Urmărirea penală, apărarea și judecarea cauzei sunt separate și se efectuează de diferite organe și persoane. Totodată, importanță pentru determinarea conținutului contradictorialității au și prevederile alin. 2-4 din norma vizată:

„(2) Instanța de judecată nu este organ de urmărire penală, nu se manifestă în favoarea acuzării sau apărării și nu exprimă alte interese decât interesele legii.

(3) Părțile participante la judecarea cauzei au drepturi egale, fiind investite de legea procesuală cu posibilități egale pentru susținerea pozițiilor lor. Instanța de judecată pune la baza sentinței numai acele probe la cercetarea cărora părțile au avut acces în egală măsură.

(4) Părțile în procesul penal își aleg poziția, modul și mijloacele de susținere a ei de sine stătător, fiind independente de instanță, de alte organe ori persoane. Instanța de judecată acordă ajutor oricărei părți, la solicitarea acesteia..., pentru administrarea probelor necesare”.

În legătură cu cele expuse, este important să efectuăm o analiză a normelor care reglementează ordinea procesuală a efectuării acțiunilor de urmărire penală în procesul penal al Republicii Moldova, pentru a determina în ce măsură sunt realizate prevederile contradictorialității în coraport cu ele, precum măsura în care se poate manifesta principiul contradictorialității în cadrul măsurilor speciale de investigații [3, p.86].

Egalitatea părților în cadrul procesului contradictorial trebuie să se exprime în împuterniciri identice pe tărâmul probatoriului. Odată cu instituirea

procesului penal contradictorial este necesară și înzestrarea părții apărării cu posibilități procesuale egale, de aceeași valoare pe segmentul participării în cadrul probatoriului. De o perioadă îndelungată de timp sunt purtate discuții referitoare la „cercetarea paralelă” efectuată de către apărător, la dreptul acestuia de a strânge probe în apărare și de a-și expune opiniile în conținutul „concluziilor de achitare” [24, p.122-123]. Acest moment ar presupune și necesitatea antrenării părții apărării în procesul de efectuare a măsurilor speciale de investigații, deoarece rezultatele acestora sunt, de asemenea, folosite în cadrul probatoriului procesual-penal.

În opinia autorului Vasile Bercheșan, secretul urmăririi penale determină în mare măsură și lipsa contradictorialității în această fază, sub ambele sale aspecte. Nici nu poate fi concepută posibilitatea ca, în desfășurarea urmăririi penale, părțile să-și poată realiza în mod contradictoriu drepturile. Ca să existe contradictorialitate ar însemna că, în orice moment al urmăririi penale, părțile să fie prezente, să cunoască acțiunile și susținerile celorlalte părți și să aibă posibilitatea să le contracareze. Totuși, unele aspecte de contradictorialitate se manifestă și în această fază a procesului penal, cum ar fi: prezentarea spre recunoaștere, confruntarea, dispunerea unei expertize ș.a. De asemenea, elemente de contradictorialitate apar cu prilejul participării apărătorului la efectuarea actelor de urmărire penală, acesta putând să formuleze anumite cereri ori să depună memorii [1, p.28].

Cercetătorul Grigore Theodoru exprimă și el opinia că elemente de contradictorialitate se regăsesc și în cursul urmăririi penale, fiind cuceriri ale procesului penal modern față de procesul de tip inchizitorial. Astfel, la unele acte de urmărire penală pot participa părțile (percheziții, cercetări la fața locului, reconstituiri), ceea ce le dă posibilitatea să acționeze de pe pozițiile lor contrare; părțile se pot plânge împotriva actelor de urmărire penală nelegale sau împotriva luării unor măsuri procesuale; organul de urmărire penală are dreptul să convoace toate părțile la efectuarea unui act de urmărire, realizându-se astfel disputa dintre părțile din proces cu interese contrare. Aceste elemente de contradictorialitate nu înlătură însă lipsa de contradictorialitate ca principiu specific al urmăririi penale [13, p.457].

N. A. Luchicev, de exemplu, susține că „principiul contradictorialității și-a consolidat pozițiile la faza urmăririi penale. El a lărgit posibilitățile bănuțului și învinuțului de a-și apăra drepturile și interesele legale în cadrul fazei vizate a procesului penal. Cetățeanul, în scopul combaterii bănuțului sau învinuțului sau pentru diminuarea gradului de răspundere beneficiază de serviciile unui

apărător [22, p.80]”. Această opinie este susținută și de T. T. Aliev, N. A. Grovov și L. M. Zeinalova. „Urmăririi penale, declară aceștia, îi este specific un anumit grad de contradictorialitate. În legea de procedură penală contradictorialitatea se reflectă în lărgirea drepturilor bănuitului și învinuitului, în modernizarea statutului juridic al apărării [17, p.21-22]”.

V. Z. Lucașevici și A. B. Cicicanov justifică prezența contradictorialității în cadrul etapelor prejudiciare prin faptul că legea oferă participanților la proces posibilitatea de a ataca în instanța de judecată orice acțiuni sau inacțiuni ale organelor de urmărire penală, capabile să prejudicieze drepturile și libertățile constituționale ale acestora, să stingherească accesul cetățenilor la justiție [21, p.66]. E. B. Mizulina afirmă că exercitarea funcției de învinuire de către organul de urmărire penală a permis de a justifica un spectru de garanții ale principiului contradictorialității la faza urmăririi penale, cum sunt: abilitarea părții apărării cu dreptul de a administra și prezenta probe; dreptul de a ataca acțiunile și hotărârile organului de urmărire penală; reglementarea instituției inadmisibilității probelor; limitarea dreptului procurorului de a opera modificări în lista martorilor apărării în procesul confirmării concluziilor de învinuire etc [23, p.748].

Autorii Șt. Tulbure, Gh. Cocuța și M. Cocuța susțin, de asemenea, că totuși în faza de urmărire penală există, în mod obiectiv, un anume gen de contradictorialitate, invocând în acest sens următoarele argumente: a) urmărirea penală face parte integrantă din procesul penal, este prima verigă a acestuia, iar pentru a se asigura obiectivitatea activităților judiciare specifice acestei faze, contradictorialitatea nu poate fi ignorată; b) principiul rolului activ al organelor de urmărire penală presupune o contradictorialitate cel puțin implicită în efectuarea actelor de urmărire; c) faptul că până la finalizarea urmăririi penale probele se aduc la cunoștința părților, chiar în mod separat, demonstrează existența unei contradictorialități uneori directe, alteori indirecte, specifică fazei de urmărire penală; d) pe parcursul cercetărilor, părțile au dreptul să propună probe, iar organul de urmărire penală trebuie să le verifice, să le aprecieze și să le administreze, situația care, de regulă, dă naștere la atitudini și reacții contradictorii în rândul subiecților procesuali, care însă nu pot fi totdeauna publice; e) în cazul unor activități cum sunt: ascultarea inculpatului în cazul arestării preventive sau prelungirea arestării preventive, există contradictorialitate expresă și directă [14, p.113].

Iu. V. Derișev susține că după adoptarea noilor reglementări procesual penale, elementele contradictorialității au început să se reflecte în cadrul etapelor

prejudiciare ale procesului penal. „Dacă e să facem referire la schema clasică a procesului penal care determină criteriile contradictorialității (divizarea funcțiilor procesuale în apărare, acuzare și jurisdicție, în condițiile egalității procesuale ale părților), apoi, declară el, în privința fazei prejudiciare a procesului, aceasta se prezintă în felul următor: substanțial au fost modificate drepturile și posibilitățile procesuale ale părților; au apărut unele elemente ale cercetării paralele; s-a ridicat simțitor rolul instanței de judecată în privința controlului judiciar al procedurii prejudiciare și al soluționării litigiilor apărute între părți [20, p.360].

Având în vedere faptul că procesul penal are ca participanți persoane cu interese opuse, în opinia autorilor A. Pintea, D. C. Pintea și A. C. Bălănescu, desfășurarea lui trebuie să se facă sub semnul contradictorialității. Numai că, pentru a exista contradictorialitate între subiecții procesuali, declară ei, este nevoie ca aceștia să fie informați în permanent în legătură cu probele existente la dosar, lucru care nu este posibil, deoarece ar fi încălcate dispozițiile legale cu privire la confidențialitate [9, p.30].

Astfel, practic toți cercetătorii din domeniu nominalizați recunosc faptul că urmărirea penală a rămas, în comparație cu perioadele anterioare, intactă, cu excepția următoarelor două poziții. Prima – posibilitatea persoanei urmărite penal și a apărătorului acesteia cu plângere în instanța de judecată în privința acțiunilor (inacțiunilor) organelor de urmărire penală; a doua – lărgirea sferei posibilităților bănuțului, învinutului, inclusiv apărătorului acestora de a se opune urmăririi penale, în particular, prin administrarea de sine stătătoare a materialului probator. Anume aici este concepută și argumentată prezența contradictorialității în cadrul fazelor prejudiciare ale procesului penal.

Instanța de judecată, conform legii, în cadrul etapelor prejudiciare autorizează efectuarea anumitor acțiuni procesuale de către organul de urmărire penală, examinează plângerile asupra acțiunilor, inacțiunilor) ilegale ale organului de urmărire penală și ale procurorului. Însă aceste acțiuni ale instanței de judecată nu sunt acțiuni procesuale efectuate în vederea soluționării cauzei penale, cu toate că se încearcă uneori de a justifica prin ele prezența contradictorialității. Aceste încercări sunt eronate și incorecte, deoarece cauza poate fi soluționată de către instanță doar în cadrul etapelor judiciare ale procesului penal [18, p.5].

În continuare, referindu-ne la cel de-al doilea argument al adepților prezenței contradictorialității în cadrul fazelor prejudiciare ale procesului penal, exprimăm următoarea opinie: sporirea împuternicirilor persoanei

urmărite penal la faza urmăririi penale, într-adevăr, la prima vedere, lasă impresia unei contradictorialități. La ciocnirea a două interese juridice contradictorii a învinuirii și apărării, posibilitățile celei din urmă, la moment, au fost, într-adevăr, consolidate substanțial. Bănuitul, învinuitul și apărătorul beneficiază la momentul de față de un așa spectru de împuterniciri, la care ceva timp în urmă nimeni nu se putea aștepta. Totodată, însă, organul de urmărire penală rămâne și în continuare stăpânul deplin al cauzei penale. Apărarea, în coraport cu acesta, nu este un subiect egal în drepturi, o parte a litigiului cu aceeași valoare, ci un solicitator, un intervenient cu cereri și demersuri. Mai mult ca atât, în cadrul acestei lupte a organului de urmărire penală și apărare, lipsește cel de-al treilea participant – arbitrul, judecătorul, instanța de judecată. Respectiv, în cadrul procesului penal prejudiciar contemporan lipsește „triunghiul” contradictorialității despre care am vorbit ceva mai sus. În cadrul acestuia este aplicată, ca și în perioadele anterioare, schema procesului penal acuzatorial.

Referindu-se la acest moment, autorul Ț. Gh. Gusacov susține că „lărgirea drepturilor procesuale ale bănuितului, învinuitului, apărătorului și ale altor subiecți în cadrul fazei de urmărire penală, care constă în fixarea normativă a dreptului de a administra material probator important pentru cauza penală, fără modificarea radicală a construcției procesului penal, nu poate asigura prezența și acțiunea contradictorialității la această fază a procesului. Asigurarea bănuितului și învinuitului cu apărător chiar de la momentul începerii urmăririi penale este, de asemenea, o condiție necesară, însă, în cazul dat, evident insuficientă pentru prezența contradictorialității [19, p.94-95].”

Urmărirea penală rămâne o etapă a procesului penal necontradictorie, ceea ce conferă acestei faze *operativitate și mobilitate*, trăsături care lipsesc fazei de judecată. Astfel, organele de urmărire penală, în tactica pe care o adoptă în rezolvarea cauzelor, pot efectua actele de urmărire în momentul cel mai potrivit, la data și locul corespunzătoare cerințelor concrete ale dosarului penal [13, p.456].

În context, atragem atenție în privința faptului că unica acțiune procesuală la dispunerea și efectuarea căreia se aplică și se realizează pe deplin prevederile contradictorialității este expertiza judiciară. Conform art. 142 Cod de procedură penală al Republicii Moldova, „dispunerea expertizei se face, la cererea părților, de către organul de urmărire penală sau de către instanța de judecată, precum și din oficiu de către organul de urmărire penală. Părțile, din

inițiativă proprie și pe cont propriu, sunt în drept să înainteze cerere despre efectuarea expertizei pentru constatarea circumstanțelor care, în opinia lor, vor putea fi utilizate în apărarea intereselor lor. Raportul expertului care a efectuat expertiza la cererea părților se prezintă organului de urmărire penală, se aneaxează la materialele cauzei penale și urmează a fi apreciat o dată cu alte probe”. În temeiul art. 145, organul de urmărire penală sau instanța de judecată, în cazul în care dispune efectuarea expertizei, citează părțile și expertul desemnat pentru a li se aduce la cunoștință obiectul expertizei și întrebările la care expertul trebuie să dea răspunsuri, pentru a li se explica dreptul de a face observații cu privire la aceste întrebări și de a cere modificarea sau completarea lor. Totodată, părților li se explică dreptul de a cere numirea a câte un expert recomandat de fiecare dintre ele pentru a participa la efectuarea expertizei.

În privința altor acțiuni procesuale și de urmărire penală, legea de procedură penală nu evidențiază, cu certitudine, rolul părții apărării în proces, raportat la prevederile și condițiile contradictorialității. În acest context, cercetătorul Iu. C. Iachimovici susține că, pentru a asigura realizarea contradictorialității la faza urmăririi penale este necesar fie a lipsi organul de urmărire penală de împuternicirile sale referitoare la administrarea probelor, fie a abilita bănuitul, învinuitul și apărătorul cu drepturi similare în acest domeniu [25, p.118].

Aici considerăm că este necesar să trecem în revistă următorul moment, specificat la alin. (7) și (8) din art. 132⁵ CPP al RM: „*Dacă prin ordonanță/încheiere se constată legalitatea efectuării măsurii speciale de investigații, procurorul sau judecătorul de instrucție, în cazul când acesta a autorizat măsura, informează persoanele care au fost supuse măsurii special de investigații. Pe parcursul efectuării urmăririi penale, judecătorul de instrucție sau procurorul poate amâna, prin hotărâre motivate, informarea persoanei supuse măsurii special de investigații, dar nu mai târziu de momentul încetării urmăririi penale.*

Din momentul informării prevăzute la alin. (7), persoana supusă măsurii special de investigații are dreptul să ia cunoștință de procesul-verbal privind efectuarea măsurii speciale de investigații și de purtătorul material de informații, precum și de ordonanța procurorului sau încheierea judecătorului de instrucție cu privire la legalitatea măsurii efectuate”.

Actualmente, în virtutea celor menționate, concluzionăm că partea apărării nu beneficiază, în conformitate cu legea procesual-penală, de drepturi reale care ar face posibilă realizarea principiului contradictorialității în procesul

efectuării acțiunilor procesuale în cadrul urmăririi penale și, în mod special, la efectuarea activității speciale de investigații. Legiuitorul, fixând în Codul de procedură penală al Republicii Moldova principiul contradictorialității nu a reușit să asigure egalitatea părții apărării în coraport cu partea acuzării în privința participării în cadrul probatoriului, ceea ce are ca efect încălcarea dreptului bănuțului și învinuțului la apărare. Contradictorialitatea în lipsa egalității părților nu este altceva decât o declarație.

Urmărirea penală a rămas, în comparație cu perioadele anterioare, intactă, cu excepția următoarelor două poziții. Prima – posibilitatea persoanei urmărite penal și a apărătorului acesteia cu plângere în instanța de judecată în privința acțiunilor (inacțiunilor) organelor de urmărire penală; a doua – lărgirea sferei posibilităților bănuțului, învinuțului, inclusiv apărătorului acestora de a se opune urmăririi penale, în particular, prin administrarea de sine stătătoare a materialului probator. Anume aici este concepută și argumentată prezența contradictorialității în cadrul fazelor prejudiciare ale procesului penal.

Suntem de părerea că, în procesul perfecționării legii de procedură penală este necesar să se pună accentul pe participarea activă a apărătorului la efectuarea acțiunilor procesuale, renunțând, astfel, la simpla lui prezență la anumite faze ale procesului penal. Participarea activă a apărătorului în proces, capabilă să realizeze conținutul principiului contradictorialității, se poate reflecta și materializa în dreptul acestuia de a adresa întrebări suplimentare și de concretizare, în atenționarea participanților la acțiunile procesuale și operativ-investigative asupra încălcării normelor de drept sau în privința diferitor detalii ale acțiunilor procesuale efectuate, neesențiale la prima vedere. Aici, atribuim și posibilitatea înaintării propunerilor tactice asupra desfășurării optime a acțiunilor procesuale și a măsurilor speciale de investigație în procesul efectuării urmăririi penale.

De asemenea, concluzionăm în privința faptului că, într-o anumită măsură, partea apărării (în special, persoana supusă măsurii speciale de investigații – bănuț, învinuț) poate interveni, în temeiul prevederilor principiului contradictorialității, în cadrul activității speciale de investigații doar atunci când este informată că a fost supusă măsurii speciale de investigații, când ia cunoștință de procesul-verbal privind efectuarea măsurii speciale de investigații și de purtătorul material de informații, contestând, respectiv, ordonanțele/incheierile privind măsurile speciale de investigație efectuate în latura legalității lor.

Referințe bibliografice:

1. Bercheșan V. Cercetarea penală. Îndrumar complet de cercetare penală. Editura și Tipografia ICAR. București, 2002.
2. Cocuța Gh., Cocuța M. Dreptul la apărare în faza de urmărire penală. RDP, nr. 1/2001.
3. Cușnir V. Măsurile operative de investigații, acțiunile de urmărire penală, actele premergătoare și tehnicile speciale de investigare: noțiuni și abordare comparative. În: Revista de Studii și Cercetări Juridice, nr.3/4, 2011.
4. Codul de procedură penală al RM: Legea Republicii Moldova nr.122-XV din 14 martie 2003. În: MO al RM, 2003, nr.104-110. În vigoare din 12 iunie 2003.
5. Legea RM „Cu privire la avocatură”, nr. 1260-XV din 19.07.2002. În: MO al RM nr. 126-127/1001 din 12.09.2002.
6. Legea privind statutul ofițerului de urmărire penală, nr. 333 din 10.11.2006. În: MO Nr. 195-198 din 22.12.2006.
7. Legea RM privind activitatea specială de investigații, nr. 59 din 29.03.2012. În: MO nr. 113-118/373 din 08.06.2012.
8. Legea RM „Cu privire la Procuratură”. Nr. 3 din 25.02.2016. În: MO nr. 69-77/113 din 25.03.2016.
9. Pinteș A., Pinteș D. C., Bălănescu A. C. Urmărirea penală. Aspecte teoretice și practice. Ed. Universul Juridic. București, 2017.
10. Rusu L. Acuzarea în cadrul procesului penal contradictorial. În: Revista Națională de Drept, 2015, nr. 11.
11. Rusu L. Esența și importanța principiului contradictorialității în procesul penal al Republicii Moldova. Conferința națională cu participare internațională „Știința în Nordul Republicii Moldova: realizări, probleme, perspective”. Bălți, 2015.
12. Rusu L. Principiul contradictorialității mîn procesul penal – reglementări naționale și de drept comparat. Autoreferatul tezei de doctor în drept. Chișinău, 2016.
13. Theodoru Gr. Tratat de drept procesual penal. Ediția a 3-a. Ed. Hamangiu. București, 2013.
14. Tulbure Șt. Urmărirea penală. RRD, nr. 4/1988.
15. Vesco I. Acordarea asistenței juridice de către avocat în faza urmăririi penale. Autoreferatul tezei de doctor în drept. Chișinău, 2011.
16. Vizdoagă T., Roșca I. Problemele realizării principiului contradictorialității în procedura prejudiciară a procesului penal. În: Analele științifice ale Universității de Stat din Moldova. Științe socioumanistice. Chișinău, 2007.
17. Алиев Т. Т., Громов Н. А., Зейналова Л. М. Состязательность и равноправие сторон в уголовном судопроизводстве. Учебное пособие. Изд. ЮРИСТЪ. М., 2003.
18. Божьев В. П. Состязательность на предварительном следствии. // Законность, 2004, №1.

19. Гусаков Э. Г. Предварительное расследование и принцип состязательности в уголовном процессе. Диссертация кандидата юридических наук. СПб, 2002.
20. Деришев Ю. В. Концепция уголовного досудебного производства в правовой доктрине современной России. Омск, 2004.
21. Лукашевич В. З., Чичканов А. Б. Принцип состязательности и равноправия сторон в новом УПК РФ. // Правоведение, 2002, №5.
22. Лукичев Н. А. Состязательность и равноправие сторон в уголовном судопроизводстве. Диссертация кандидата юридических наук. Саратов, 2003.
23. Уголовно-процессуальное право Российской Федерации. Под редакцией П. А. Лупинской. Изд. ЮРИСТЪ. М., 2003.
24. Ульянова Л. Т. Состязательность и равноправие сторон – конституционный принцип уголовного судопроизводства. В: Уголовно-процессуальное право: понятие, содержание, источники. Материалы научно-практической конференции, посвященной 100-летию со дня рождения профессора Д. С. Карева. М., 23-24 марта 2006.
25. Якимович Ю. К. Является ли состязательность принципом современного уголовного процесса России? В: Уголовно-процессуальное право: понятие, содержание, источники. Материалы научно-практической конференции, посвященной 100-летию со дня рождения профессора Д. С. Карева. М., 23-24 марта 2006.

CAPITOLUL VI. DREPT PRIVAT

ASPECTE PRIVIND TRANSPLANTULUI LEGAL RAȚIONAL EFECTUAT ÎN REZULTATUL PROCESULUI DE SELECTARE BAZAT PE COMPARAREA JURIDICĂ

Leonid CHIRTOACĂ, *cercetător științific coordonator,
doctor în drept, Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice*

Rezumat

În prezent este greu de neglijat procesul de globalizare potrivit căruia condițiile economice și sociale dictează necesitatea studierii și cunoașterii sistemelor moderne de drept, migrarea accelerată a normelor juridice dintr-un sistem juridic în altul și apariția unor izvoare juridice noi. Fenomenul transplantului juridic este o realitate, cu atât mai mult că în mare parte se realizează din dreptul european și a statelor membre ale Uniunii Europene, de aceea nu trebuie compromis, pentru a nu compromite ideea integrării europene, însă acesta trebuie acceptat doar cu condiția că este rațional și se importă doar soluțiile juridice de care societatea are nevoie cu adevărat.

Cuvinte cheie: *transplant juridic, drept comparat, drept european.*

Omul mereu a fost curios să afle dincolo de liniile sale de observație, să cunoască universul - acel complex întreg timp-spațiu, iar studierea și cunoașterea dreptului național ca fenomen social a inspirat și la cunoașterea dreptului altor state, cu scopul de a face o comparație asupra a ceea ce au identic sau diferit în calea aflării adevărului.

În Republica Moldova, încă nu există o metodologie general acceptată privind cercetarea dreptului comparat, iar cunoștințele dobândite în trecut sunt inefficiente deoarece prezentul și viitorul solicită noi abordări. Astfel, dacă în trecut, cercetătorul dreptului comparat se asemena cu turistul aflat în căutarea unor destinații captivante și puțin costisitoare, care descria observațiile făcute prin prisma țării și locului de origine, referindu-se de regulă la ceea ce există în țara sa, această abordare este inefficientă în virtutea rapidității derulării proceselor de transformare în societate. Astăzi se solicită abordări diferite, similare descrierii locurilor și monumentelor culturale, vizitate în țări străine de specialiști în

arhitectură, critici de artă, istorici, pe un alt palier, cu cunoștințe mult mai vaste ce depășesc nivelul de observație și descriere a unui simplu călător.

Fenomenul transplantului juridic în Republica Moldova a luat naștere de la proclamarea independenței sale, iar promotorii acestuia nu sunt doar elitele politico - juridice, care pe lângă idei, concepte, teorii și principii, au transplantat cu precădere norme, instituții și texte juridice adoptate pe bandă rulantă prin legi și acte normative, dar și doctrinari, practicienii dreptului, formatorii de opinie au importat doctrine, practici, viziuni fără a ține cont că multe din ele sunt străine culturii autohtone. Majoritatea acestora încă nu au reușit să formeze o masă critică convingătoare privind avantajele importului de soluții juridice străine.

Inspirați de lozincă modernizării dreptului Republicii Moldova, se importă instituții juridice de origine străină care nu pot funcționa la parametrii statului de origine, iar deși se urmărește un scop nobil în interes general, aceste importuri nu-și ating scopul întrucât sunt în disonanță cu nivelul culturii juridice în societate. Cu atât mai mult că unele modele străine intră în circuitul juridic național prin tehnici rudimentare, simple calchieri și traduceri juridice, asimilarea cărora prin prisma culturii juridice existente nu este cu putință.

Potrivit cercetătorului, Manuel Guțan¹, referindu-se la sistemul de drept românesc, “valorificarea dreptului comparat ca o cauză obiectivă a transplantului juridic a scos în evidență dimensiunea profund irațională și consecințele negative ale transplantului juridic masiv realizat din UE”. Procesul de preaderare a României la UE a impus introducerea în sistemul de drept a tot ceea ce însemna „acquis” comunitar, și nu a fost altceva decât un uriaș import de concepte, instituții și norme juridice europene impuse de UE în scopul acceptării aderării. În această ordine de idei, autorul critică ca irațional și cu consecințe negative transplantul juridic realizat de România în procesul de pre-aderare la UE, totodată critică ca fiind irațional transplantul juridic impus de UE în scopul acceptării aderării. Acest punct de vedere exprimat supra, poate servi drept călăuză și pentru Republica Moldova, pentru a exclude aceleași erori în procesul de aderare la UE.

În termeni epistemologici, prin transplant juridic se înțelege preluarea dreptului european în dreptul național, ceea ce reprezintă cel mai mare transplant juridic irațional din câte a cunoscut vreodată sistemul nostru de drept. Această modalitate se desfășoară fără o analiză a procesului de comparare juri-

---

¹ Manuel Guțan, Rolul transplantului juridic în construcția dreptului public românesc modern și contemporan (teză de abilitare), <https://www.researchgate.net/publication/321228633>, vizitat la 01.11.2022

dică obiectivă a soluțiilor juridice existente pe piața internațională a modelelor juridice, analiză care să stabilească cea mai optimă soluție juridică externă pentru sistemul de drept și cultura juridică existentă. Mai mult decât atât, nu se ține cont de opiniile cercetătorilor în literatura juridică de specialitate, conceptele filozofice acceptate, evoluția istorică a societății, de teoria generală a dreptului și jurisprudența statuată.

În prezent transplantul juridic se realizează în lipsa unei cercetări efective prin prisma dreptului comparat, în pofida faptului că de bine pregătit poate fi autorul propunerii sau cercetătorul care avizează proiectul și că de bine nu ar stăpâni limba textelor de lege publicate.

Nu este o noutate că cercetătorii dreptului comparat au fost mereu preocupați de prezentul și viitorul acestuia. În cadrul sesiunii Biroului Academiei Internaționale de Drept Comparat de la Paris, desfășurată pe 15 mai 2017, s-au pus în discuție mai multe subiecte cu referință la elaborarea metodologiei dreptului comparat, dezvoltarea învățământului în domeniul dreptului comparat precum și viitorul Academiei Internaționale de Drept Comparat, ceea ce a permis nu doar celor peste 200 de delegați prezenți, dar și celor interesați², să se familiarizeze cu opiniile enunțate.

La acest forum, cercetătorul francez Xavier Blanc-Juvan, profesor de drept la Universitatea Paris 1, a susținut că studiile dreptului comparat modern sunt la o răscruce de drumuri, iar alegerea corectă a unei noi căi de dezvoltare și evaluarea corectă a stării acestuia, trebuie să fie prioritare. Din punctul său de vedere, de la „sfârșitul erei eroilor” plină de pesimism, dreptul internațional comparat este abia la începutul formării sale ca știință. Aducând un omagiu cercetărilor glorioase din trecut, Xavier Blanc-Juvan identifică elementele principale ale dreptului comparat: scopul, obiectul și metoda de cercetare, totodată împărtășește punctul de vedere lansat de Marc Ancel referitoare la „trei vârste ale dreptului comparat”. Acesta susține că inițial dreptul comparat a avut scopul să încurajeze legiuitorii și instanțele de judecată să depășească prevederile sistemului național și să studieze experiența țărilor vecine pentru a adopta decizii obiective și eficiente. În această perioadă, se acorda prioritate deosebirii sistemelor de drept național, ceea ce a facilitat adoptarea deciziilor echilibrate și în cunoștință de cauză.

² Blanc-Juvan X. *Le passé, le présent et l'avenir du droit compare // The past, present and future of comparative law = Le passé, le présent et le futur du droit compare: Part of the Ius comparatum – Global studies in comparative law book series / Ed.: Boele-Woelki K., Fernandez Arroyo D.P. – Paris, 2018. – P. 45–59. – (OSCL; Vol. 29). – Mode of access: <https://doi.org/10.1007/978-3-319-93770-0> vizitat la 23.09.2022*

Ulterior, această abordare a fost neglijată și s-a creat o opinie iluzorie privind existența unui sistem politic unic bazat pe o ordine juridică similară, idee ce a dominat lucrările Congresului de la Paris din 1900, desfășurat sub egida Societății de Drept Comparat promovată în Franța. Această idee s-a cristalizat prin aceea că scopul dreptului comparat consta în „extragerea din instituțiile de drept a ceea ce au în comun, a unor puncte de convergență, care dezvăluiau din varietatea de forme identitatea vieții juridice universale”.

Promotorul acestui concept, cercetătorul Edouard Lambert³, în lucrarea „Funcția dreptului civil comparat”, publicată în anul 1903, a inițiat și dezvoltat conceptul de „drept comun”, care, după al II-lea Război Mondial, mai cu seamă în perioada Războiului Rece, s-a dovedit a fi un concept utopic deoarece în această perioadă se încerca găsirea soluțiilor de armonizare a legislațiilor la nivel regional, ocazie cu care, dreptului comparat a început să i se atribuie un scop destul de modest ce promova instaurarea înțelegerii reciproce între popoare. În viziunea lui Xavier Blanc-Juvan, a lui Jean-Louis Baudouin (Canada) și Rodolfo Sacco (Italia), care s-au expus referitor la dezvoltarea dreptului comparat prin prisma trecutului, prezentului și viitorului, aceștea consideră că deseori se confundă studiul legislațiilor unor state și dreptul comparat, iar despre cercetătorul care studiază (dreptul) legislația unui stat nu se poate spune că cercetează dreptul comparat, sau că face drept comparat, întrucât cunoașterea legislațiilor străine este doar o premiză necesară a comparației.

O abordare interesantă exprimă cercetătorul francez și canadian, Jean-Louis Baudouin⁴, profesor de drept și judecător la Curtea de Apel din Quebec, în lucrarea “The past, present and future of comparative law”⁵, unde, reflectând asupra viitorului dreptului comparat, privește dreptul comparat prin prisma istoricului formării acestuia, începând cu crearea în Franța în anul 1869 a Societății de Drept Comparat și a primului Institut de Drept Comparat, înființat la Lion în 1921. Potrivit acestuia, la acea vreme, studiile de drept comparat se rezumau la o disciplină academică studiată în cadrul programului educațional „Dreptul statelor străine”, iar în regiunea Quebec, Canada, la mijlocul sec. XIX, existența a două sisteme juridice: civil și de common law a generat apariția

³ https://ro.frwiki.wiki/wiki/%C3%89douard_Lambert

⁴ https://en.wikipedia.org/wiki/Jean-Louis_Baudouin

⁵ Baudouin J.-L. Quelques brèves réflexions sur l'avenir du droit compare // The past, present and future of comparative law = Le passé, le présent et le futur du droit compare: Part of the Ius comparatum – Global studies in comparative law book series / Ed.: Boele-Woelki K., Fernández Arroyo D.P. – Paris, 2018. – P. 81–83. – (OSCL; Vol. 29). – Mode of access: <https://doi.org/10.1007/978-3-319-93770-0>

primelor metode de drept comparat ce s-au transformat în primele instrumente de integrare a soluțiilor adoptate în baza normelor din legislații diferite privitoare la realitățile sociale, economice și de altă natură.

Important de menționat că orientarea pozitivistă a dreptului comparat a dispărut treptat, când interesul juriștilor a început să se concentreze asupra structurii juridice a marilor familii de drept și a sistemelor acestora, evoluție demonstrată în baza lucrărilor publicate de René David, în revista *International Journal of Comparative Law*, iar mai târziu, în 1952, în revista *American Journal of Comparative Law*, moment în care dreptul comparat, se caracterizează atât ca știință, cât și ca metodă de cercetare juridică. René David identifică trei fenomene principale care au marcat dreptul comparat și soarta acestuia în viitor, printre care:

(1) Disponibilitatea informației: sistemul Internet, deschiderea și accesibilitatea site-urilor care permit familiarizarea rapidă cu cele mai recente modificări ale legislației diferitelor țări. Acest instrument este util pentru aplicarea legii în ceea ce privește viziunea de a găsi soluții optime sau de compromis;

(2) Tendința de standartizare a legislațiilor, în principal în domeniile dreptului economic, cum ar fi de exemplu, elaborarea unor reguli general recunoscute și a unor clauze în tratatele internaționale, principiile UNIDROIT, etc. ;

(3) Evaluarea metodei comparative în sine, orientată spre o înțelegere mai cuprinzătoare a realităților culturale, economice și sociale, care au stat la baza deciziilor legale adoptate. Problemele de drept comparat nu mai pot fi analizate în vid, iar studierea surselor legate de realitatea socială, culturală și economică a țărilor prezintă un interes deosebit pentru sociologi, politologi și antropologi. Autorul conchide că globalizarea și standardizarea sunt tendințe definitorii în dezvoltarea nu doar a dreptului comparat, ci și a altor ramuri de drept, iar reîntoarcerea la prioritățile sistemelor juridice naționale, poate periclita evoluția ulterioară a dreptului comparat.

În consecință, dezbaterile științifice referitoare la trecutul, prezentul și viitorul dreptului comparat, recunosc actualitatea, relevanța și temeinicia, dar uneori și inconsecvența ipotezei oamenilor de știință privind modalitățile de dezvoltare ulterioară a dreptului comparat, ori pentru existența unei ordini juridice mondiale liniștite, o economie internațională durabilă, o dezvoltare culturală armonioasă între state, dreptul comparat trebuie să îndeplinească funcții de integrare și coordonare bazate nu doar pe litera dar și spiritul legii.

Astfel, dacă în trecut, interesul și necesitatea cunoașterii dreptului comparat se rezuma la cunoașterea sistemelor juridice ale țărilor vecine, astăzi acest

lucru se aplică nu doar statelor care au hotare geografice comune, dar în mod deosebit statelor partenere în politica mondială, statelor membre în asociațiile internaționale relevante, precum și statelor partenere în tranzacțiile economice, uniuni economice, etc.

În opinia noastră fenomenul transplantului juridic nu trebuie compromis, ori în mare măsură se realizează din dreptul european și a statelor membre ale Uniunii Europene. În caz contrar putem compromite însăși ideea integrării europene, însă, susținem cu fermitate că transplantul juridic trebuie să fie unul rațional, în sensul de a se importa doar acele soluții juridice de care avem nevoie cu adevărat. Acest proces trebuie să se realizeze în paralel cu schimbarea mentalității membrilor societății și a practicilor politice, încât să se asigure o funcționare corectă și stabilă a regimului politic și a sistemului juridic. Hârta de turnesol pentru a se determina raționalitatea importurilor din dreptul european, trebuie să preceadă unei cercetări aprofundate și eficiente a jurisprudenței CEDO și a Curții Europene de Justiție, coroborate cu jurisprudența Curții Constituționale din Republica Moldova și cultura juridică a societății.

Pașii ce urmează a fi parcurși în această direcție trebuie să se refere la etologia dreptului, studierea dinamicii comportamentului social al oamenilor, moravurilor, obiceiurilor, modului de viață, precum și interacțiunea indivizilor între ei. Cu atât mai mult că nu putem neglija procesul de globalizare potrivit căruia condițiile economice și sociale dictează necesitatea studierii și cunoașterii sistemelor moderne de drept, dar și migrarea accelerată a normelor juridice dintr-un sistem juridic în altul, apariția unor izvoare juridice noi, știrbirea din monopolul statului asupra dreptului, dar și extinderea geografiei dreptului comparat.

Deși este greu de combătut opiniile cercetătorului Rodolfo Sacco, profesor emerit la Facultatea de Drept a Universității din Torino, care referitor la evoluția dreptului comparat⁶, susținea că la începutul formării acestuia ca ramură, judecătorii nu erau interesați de aplicarea metodei comparative și de compararea legilor diverselor state, întrucât recunoașterea existenței altor legi după formă și conținut era asemănătoare cu recunoașterea existenței unui alt Dumnezeu, mai drept și mai generos, considerăm că în contextul globalizării legile divine nu pot fi neglijate, iar de rezultatele obținute în urma acestui fenomen nu vor beneficia doar comercianții, oamenii de afaceri, persoanelor

---

⁶ Sacco R. *Le passé, le présent et le futur du droit compare // The past, present and future of comparative law = Le passé, le présent et le futur du droit compare: Part of the Ius comparatum – Global studies in comparative law book series / Ed.: Boele-Woelki K., Fernández Arroyo D.P. – Paris, 2018. – P. 103–105. – (OSCL; Vol. 29). – Mode of access: <https://doi.org/10.1007/978-3-319-93770-0>*

cu drept de inițiativă legislativă, dar și practicienii dreptului în contextul soluționării diverselor probleme complexe la nivel național. Astfel, în procesul comparației unor norme, reglementări, instituții sau sisteme juridice naționale cu reglementări analogice din alte state în vederea evidențierii asemănarilor și deosebirilor cu scopul îmbunătățirii calității, v-a stimula dezvoltarea dreptului comparat, care tinde să devină un fenomen universal. Ori nu în zădar sistemele juridice mari, precum: romano-germanic, common-law, sistemele religioase și tradiționale, sistemele cutumiare africane, compuse la rândul lor din sisteme naționale formate de anumite caracteristici (origine, izvoare comune, mentalitate juridică specifică), astăzi mai mult se aseamănă decât se deosebesc, datorită interacțiunii și colaborării intense a statelor la nivel global în diverse domenii. În calitate de dovezi certe că acest proces este benefic tuturor și ireversibil pot servi multitudinea de tratate internaționale încheiate între state precum și crearea diverselor organizații internaționale ce contribuie la alinierea și uniformizarea legislațiilor naționale.

Referințe bibliografice:

1. Ioan Leș, *Sisteme judiciare comparate*, Editura All Beck, București 2002, 576 p.
2. Victor Dan Zlătescu, *Drept privat comparat*, Editura Oscar Print, București 1997, 346 p.
3. Aurel Bonciog, *Drept privat comparat*, Editura Fundației România de Măine, București 2003.
4. Aurel Bonciog, *Curs de drept privat comparat*, Editura Universul Juridic, București 2010, 446 p.
5. Sacco R. *Le passé, le présent et le futur du droit compare // The past, present and future of comparative law = Le passé, le présent et le futur du droit compare: Part of the Ius comparatum – Global studies in comparative law book series / Ed.: Boele-Woelki K., Fernández Arroyo D.P. – Paris, 2018*
6. Baudouin J.-L. *Quelques brèves réflexions sur l’avenir du droit compare // The past, present and future of comparative law = Le passé, le présent et le futur du droit compare: Part of the Ius comparatum – Global studies in comparative law book series / Ed.: Boele-Woelki K., Fernández Arroyo D.P. – Paris, 2018.*
7. Blanc-Jouvan X. *Le passé, le présent et l’avenir du droit compare // The past, present and future of comparative law = Le passé, le présent et le futur du droit compare: Part of the Ius comparatum – Global studies in comparative law book series / Ed.: Boele-Woelki K., Fernández Arroyo D.P. – Paris, 2018*
8. Manuel Guțan, *Rolul transplantului juridic în construcția dreptului public românesc modern și contemporan (teză de abilitare)*, <https://www.researchgate.net/publication/321228633> vizitat la 01.11.2022

CURRENT ASPECTS OF THE INSTITUTE OF MARRIAGE AND FAMILY IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

ASPECTE ACTUALE ALE INSTITUȚIEI CĂSĂTORIEI ȘI FAMILIEI ÎN REPUBLICA MOLDOVA

**Olga TATAR, doctor în drept, conferențiar universitar,
Universitatea de Stat din Comrat**

Summary

The proposed article reveals the topical aspects of the institution of marriage and family in the Republic of Moldova and emphasizes the value and significance of this institution within the framework of national legislation.

Adnotare

Articolul relevă aspectele de actualitate ale instituției căsătoriei și familiei în Republica Moldova și subliniază valoarea și semnificația acestei instituții în cadrul legislației naționale.

Key words: *divorce, alimony payment, minor children, jointly acquired property.*

Cuvinte cheie: *divorț, plata pensiei alimentare, copii minori, proprietate dobândită în comun.*

The relevance of the proposed topic is stemmed in the need to study the institute of marriage and family, as the vital values inoculated in the family find their embodiment with the help of this institute. The problem of strengthening the family and marriage may be resolved, including through the improvement of family law. In the opinion of Levushkina A.N. “Family is a circle of persons connected by mutual rights and obligations in the field of personal non-property and property relations arising on the basis of kinship, marriage, adoption and other legal relations” [17, p. 245].

The stability of the institution of marriage and, as a result, the negative attitude to divorce in the world, as a whole, was strengthened and supported by the combined efforts of the church and the state, social and national prohibitions and the society. The rare facts of divorce were considered as an exception to the general, unbreakable rule of sanctity of marriage [28, p. 67]. The family law was remaining a prerogative of the church, which supported the concept of indissolubility of marriage by all available measures, not wanting to be considered under the conditions of the new time. The termination of a

marriage outfit with all the above-mentioned is also the time and the basis for the emergence of new, independent rights (for example, alimony obligations of former spouses). The termination of marriage is possible only in the case of the occurrence of conditions specified in the law [1, p. 112].

The study of legal issues in consideration of divorces is a topical matter in the Republic of Moldova. Dissolution of marriage is possible, both in the civil registry offices, and in a judicial proceeding. Reasons for divorces can be different: from a partner's infidelity to incompatibility of characters [2, p. 35].

Dissolution of marriage in a judicial proceeding is regulated by norms such as procedural, as well as material law. First of all, it is about the Civil Procedural Code of the Republic of Moldova [10], the Family Code of the Republic of Moldova [26] and the Law of the Republic of Moldova "On Mediation" dated 03.07. 2015 [13].

In the theory of family law, the dissolution of marriage is understood as "termination of legal relations arising between spouses from the legally registered marriage in cases where specified legal prerequisites obtained" [24, p. 153].

The given definition contains the main characteristic features of the analyzed institute:

1) termination of marriage is always associated with the onset of certain circumstances: death of the spouse; an announcement in a court order that one of the spouses deceased; dissolution of marriage;

2) the termination of marriage is always associated with the termination of the majority of legal relations arising between its members;

3) the legal value is the termination of the registered marriage. Only in this case, the relations between the people are subject to the norms of family law, and only in such a situation is it possible to protect their rights and interests from the side of the state;

4) termination of marriage is always connected with the legal registration of this fact;

5) termination of marriage along with all the above-mentioned at the same time is also a basis for the emergence of new, independent legal relations (for example, alimony obligations of former spouses).

The termination of a marriage is possible only in the event of a condition specified in the law. Thus, depending on the will of the parties to the termination of marriage, the legal facts lying on its basis can be divided into two groups: forced (death of one of the spouses); voluntary (acknowledgment of a spouse's death; dissolution of marriage).

Depending on the body, which carries out the procedure, the marriage termination can be: a) performed in the registry office, b) in the order of judicial proceedings. From the point of view of the moment of marriage termination, there are: a) marriages recognized dissolved at the time of death; b) marriages terminated at the time of issuing the act. In the event of the death of a spouse or the acknowledgment of the death of one of the spouses by court no special arrangements for the termination of marriage are required. In such cases, the marriage is considered terminated by the moment of death of a spouse or by the moment of entry into force of the decision of the court on the declaration of a spouse's death. The only document confirming the termination of marriage is the death certificate of the spouse, there is evidence of his/her death, issued by the Civil Registry Office [9, p. 52].

According to Art. 58 of the Law of the Republic of Tajikistan "On Acts of Civil Status" №100 dated 26.04.2001 [15], a death certificate is to include:

- a) surname, name, age of the deceased;
- b) date and place of death;
- d) the date of compilation of the record of the death certificate and the record number;
- e) name of the Civil Registry Office, who registered death;
- f) date of issue of the certificate;
- g) name of the Civil Registry Office, who issued the certificate.

According to part (1), (3), (4) Art. 168 of the Civil Code of RM: a person may be declared deceased by a court decision if there is no information at his/her place of residence about his/her place of stay for three years, and if he/she disappeared under the circumstances representing death threat or giving grounds to assume his/her death in an accident - within six months. The day of death of a person who is declared deceased shall be deemed to be the day when the court decision announcing him/her as deceased comes into force. In the event that a person who has been missing under circumstances representing death threat or giving grounds to assume his/her death in an accident, is declared dead, the court may recognize the day of death as the day of the presumed death. Declaring a person as deceased entails the same legal consequences as his stated physical death.

The proof of the termination of marriage as a result of the declaration by the court of one of the spouses as deceased is the final court decision on the declaration of the spouse as deceased. State registration of the death of a spouse is carried out by the registry office on the basis of a court decision.

According to paragraph c) of Art. 54 of the Law of the Republic of Moldova “On Acts of Civil Status” of the Republic of Moldova, death is registered on the basis of a court decision on establishing the fact of death or on declaring a person dead.

During both spouses are alive, the marriage can be terminated by its dissolution (divorce). It should be borne in mind that only a marriage registered in accordance with the procedure established by law can be dissolved. As a result of the dissolution of marriage (divorce), marital relations are terminated for the future (with some exceptions) with the corresponding legal consequences for both spouses [18, p. 145].

Divorce is placed under the control of the state and can only be carried out by the relevant state bodies, or by the registry office, or by the court in cases directly provided for by the CC of the RM. The complexity of this category of cases lies, first of all, in the fact that often divorced spouses are full of mutual grievances, reproaches and hatred. With the mutual consent of the spouses to divorce, the court controls whether the rights and interests of minor children, as well as disabled spouses, are not infringed.

The plaintiffs in cases of divorce are the spouses, since the current legislation, namely part (4) - (5) of Art. 36 and Art. 37 of the CC RM contain a rule that a marriage can be terminated by dissolving it at the request of one or both spouses. The plaintiff is the initiator of the divorce proceedings. If both spouses agree to divorce, then they agree among themselves which of them will be indicated in the statement of claim as a plaintiff or defendant [4, p. 301]. In necessary cases, if this is required by the protection of the interests of the incapacitated spouse, a lawsuit for divorce may be brought by his/her guardian. In this case, the court may involve the guardianship authorities in the process to issue an appropriate conclusion.

In accordance with Part (1) - (2) Art. 7 of the Code of Civil Procedure of the Republic of Moldova, the court initiates a civil case at the request of a person who demands protection of his violated or contested right, freedom or legitimate interest. In the cases provided for by this code, as well as other laws, a civil case may be initiated on behalf of persons authorized by law to defend the rights, freedoms and legitimate interests of another person, an indefinite circle of persons, or in defense of the interests of the Republic of Moldova and society.

The court will dissolve a marriage if it finds that the further life of the spouses and the preservation of the family are impossible. Basis for a divorce

maybe an irrevocable breakdown of the family, reasons for which must be established by the court.

When considering cases of this category, one should be guided by the explanations in the Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Justice “On the Practice of the Courts’ Application of Legislation on Considering Divorce Cases” No. 10 dated 15.11.1993 [21], where it is established that marriages are dissolved when the court comes to the conclusion that the family preservation is impossible.

According to Part (1) of Art. 27 of the Law of the RM “On Mediation” No. 137 of 03.07. 2015 [13] can be resolved through mediation of disagreements between spouses regarding the continuation of marriage, the exercise of parental rights and responsibilities, the establishment of the place of residence of children, children support and other incapacitated family members, as well as any other disagreements arising in family relations.

The basis for the dissolution of marriage is understood to be such a termination of family legal relations, which is carried out in the course of court proceedings or in a simplified manner. The Family Code of the Republic of Moldova directly establishes cases in which divorce can be carried out according to a simplified procedure by the registry office. This requires the mutual consent of the spouses and the absence of a dispute about children and property. The Family Code of the Republic of Moldova provides for two procedures for divorce: judicial and administrative - in the registry office. The marriage is dissolved in the registry office if the spouses do not have common minor children and both spouses agree to dissolve the marriage.

According to Part (1) Art. 36 CC RM upon mutual consent of the spouses to dissolve the marriage, in cases where there is no disagreement between them related to the division of common joint property or the support, upbringing and place of residence of common minor children or the maintenance of one of the spouses, the marriage may be dissolved at the registry office acts of civil status at the place of residence of any of the spouses. Spouses participate in divorce in accordance with the Law of the Republic of Moldova “On Acts of Civil Status” No. 100 of 26.04.2001 [15]. In accordance with paragraph a) of Art. 41 of the Law of the Republic of Moldova “On Acts of Civil Status” No. 100 of 26.04.2001, the basis for registration of divorce is a joint application of the spouses.

In accordance with Part (1) of Art. 42 of the Law of the Republic of Moldova “On Acts of Civil Status” registration of divorce on the grounds

provided for in clauses a) and b) art. 41, is made at the Civil Registry Office at the place of residence of both spouses or one of them, or at the Civil Registry Office in which the marriage was registered. Based on Art. 43 of the Law of the Republic of Moldova “On Acts of Civil Status” No. 100 of 26.04.2001 with the mutual consent of the spouses to divorce, in cases where there is no disagreement between them related to the division of common property, support, upbringing and place of residence of common minor children or the support of one of the spouses. A marriage can be dissolved at the Civil Registry Office of the place of residence of either spouse.

(2) A joint application for divorce shall indicate:

- a) surname, first name, date and place of birth, citizenship, place of residence of each of the spouses;
- b) the premarital surname of each of the spouses;
- c) the surname that the spouse who changed his surname at the time of the marriage would like to bear after the dissolution of marriage;
- d) data on the marriage with reference to the corresponding entry in the marriage registration act;
- e) details of the identity documents of the spouses;
- f) date of application.

(3) If one of the spouses is unable to appear at the vital statistics office to submit an application for divorce, his desire may be expressed in a separate application, the signature of which must be certified by a notary or the responsible person of the vital statistics office at the place of finding this spouse.

(4) Divorce is registered in the presence of both spouses or one of them after a month from the date of submission of the application.

(5) When accepting an application for divorce, an employee of the vital statistics office is obliged to warn the spouses that the absence of one of them within the time period established for registration of divorce for unjustifiable reasons will not prevent divorce.

In accordance with Part (2), (3) Art. 36 CC RM, upon the request of one of the spouses, a marriage may be dissolved at the civil registry office if the other spouse: a) is protected by a measure of judicial defence;

- b) declared missing;
- c) has been sentenced to imprisonment for a term exceeding three years.

(3) Dissolution of marriage and the issuance of a certificate of dissolution of marriage are carried out after one month from the date of submission of the relevant application.

Thus, the registration of a divorce is made after one month from the date of submission of the application, which in turn indicates that this deadline is set in order to prevent the dissolution of the marriage under the influence of a minute quarrel.

In the event of divorce in the registry office, a marriage is considered terminated from the moment the corresponding entry is made in the register of acts of civil status. Simultaneously with the introduction of such an entry, a divorce certificate is issued to the former spouses. The course of the divorce registration period begins on the day after the spouses submit an application for divorce to the registry office and ends on the corresponding day of the last month of the period. If this date falls on a non-working day, the next working day following it shall be considered the expiration date. The monthly period established by law for registration of a divorce and the issuance of a divorce certificate can neither be reduced nor increased by the registry office. If the spouses, for some reason, cannot appear at the registry office on the day appointed by them to formalize the divorce, then at their joint request, the term for state registration of divorce can be postponed to another time. At the state registration of divorce, at least one of the spouses must be present. Dissolution of marriage through a representative is not allowed [22, p. 289].

Based on the results of the state registration of divorce, the registry office draws up a record of the act of divorce and issues a divorce certificate to each of the spouses. In accordance with Part (1) of Art. 47 of the Law of the Republic of Moldova “On Acts of Civil Status” No. 100 of 26.04.2001, the record of the act of divorce shall be entered: a) the date of drawing up and the ordinal number of the record; b) the name of the civil registry office that dissolved the marriage; c) surname before and after divorce, name, date and place of birth, citizenship, place of residence of each of the former spouses; d) details of the documents on the basis of which the marriage is terminated; e) date of divorce; f) details of the identity documents of the former spouses; g) series and number of the issued divorce certificate.

After the state registration of divorce and the issuance of appropriate certificates in passports or other identity documents of the spouses, a mark is made about the dissolution of the marriage [3, p. 81]. If the state registration of divorce is carried out in the absence of one of the spouses, then a mark on the dissolution of marriage in his passport or other identity document is made by the registry office when issuing him a certificate of divorce.

Dissolution of marriage in court is carried out in the cases provided for in Art. 37 CC RM [26]: divorce in court is carried out if the spouses do not reach an agreement on the maintenance, upbringing and place of residence of common minor children or in the absence of the consent of one of the spouses to divorce; the exception is the cases provided for in Part (2) of Art. 36 SK RM.

(2) The issue shall be resolved in court and in cases where both spouses agree to divorce, but one of them refuses to appear at the vital statistics office to register the dissolution of the marriage.

(3) The court shall dissolve the marriage if it is established that the further life of the spouses and the preservation of the family are impossible.

(4) In cases where one of the spouses does not consent to the divorce during the process of considering an application for divorce, the court adjourns the hearing by setting a period for reconciliation of one to six months, with the exception of cases of divorce initiated due to violence in the family, confirmed by evidence.

(5) If the reconciliation measures are ineffective and the spouses continue to insist on divorce, the court shall dissolve the marriage.

In practice, the most common ground for the courts to consider cases of divorce is that the spouses have common minor children, whose rights should not be infringed upon as a result of the dissolution of the marriage between the parents [7, p. 93]. Consideration of cases of divorce is carried out by the court in the manner of action proceedings. One of the spouses or the guardian of the incapacitated spouse can file a claim with the court. The jurisdiction of divorce cases and the procedure for filing a claim are determined according to the general rules of the Civil Procedure Code of the Republic of Moldova.

As a general rule, divorce cases are considered in open court in the presence of both spouses. However, situations are not excluded (mainly in connection with the announcement of various aspects of the intimate life of spouses) in which the consideration of cases of this category, according to a reasoned court ruling, is carried out in a closed court session. This issue can be decided by the court both at the request of the spouses (one of them), and on their own initiative. The spouses (one of them) have the right to ask the court to consider the case in their absence [11, p. 271].

Dissolution of a marriage in court in the absence of the consent of one of the spouses to divorce has essential specifics. In this case, the basis for divorce is the irreparable breakdown of the family. Part (3) of Art. 37 of the FC of RM states: the marriage is dissolved if the court finds that the further life of the

spouses and the preservation of the family are impossible. To establish these circumstances, the court must identify the reasons for the divorce. If the court has doubts as to whether the spouses' further marital life is really impossible, it may postpone the consideration of the case and give the spouses a time limit for reconciliation for a period of one to six months. If, after the expiry of the period for reconciliation, one of the spouses still insists on his desire to divorce, the court is obliged to decide on the divorce. Part (5) of Art. 37 CC RM explicitly states that a marriage is terminated by a court if measures to reconcile the spouses proved to be ineffectual and one of the spouses insists on a divorce. Even if the judges continue to doubt whether it is possible to preserve this family, the court has no right to refuse to dissolve the marriage against the will of one of the spouses.

In case of divorce in court, the moment of termination of the marriage is the moment when the court decision enters into legal force of Part (1) of Art. 39 CC RM: in cases of divorce in the civil registry department, the marriage is terminated from the date of registration of its dissolution, and in cases of divorce in court - from the date of entry into force of the court decision. After the decision comes into legal force, the court sends an extract from the decision to the registry office for registering the divorce in the civil registry. For former spouses, the registration of divorce and obtaining a divorce certificate still have legal significance, since without this document they are not entitled to remarry.

According to Art. 34 FC RM, husband has no right, without the consent of the wife, to demand the dissolution of the marriage during her pregnancy, as well as for a year after the birth of the child, if the child was born alive and during that year remained viable, which allows the woman to be protected during the period when she is most vulnerable.

Legal proceedings in cases of divorce is not limited only to the judicial fixation of the will of at least one of the parties to terminate the marriage relationship. Divorce, as a rule, is the cause of other civil disputes arising from the specifics of marriage and family relations, in particular, arising from the presence of joint minor children. For example, the court must resolve a dispute regarding the conditions for the participation of a spouse who lives separately from the child in the child's life. Moreover, if the spouses have two or more children, these issues must be resolved in relation to each of them [19, p. 26].

When resolving cases of divorce, the court should pay special attention, first of all, to the issue of protecting the rights and interests of minor children.

The CC of the RM, in accordance with the Convention on the Rights of the Child, enshrines the legal protection of children's rights through the legal regulation of legal relations between spouses regarding divorce [6, p. 501]. According to the Law of the Republic of Moldova "On the Rights of the Child" No. 338 of 15.12.1994 [14], namely Art. 2 established: that the state guarantees the right of every child to a standard of living necessary for his physical, mental, spiritual and social development. The state takes measures to provide assistance to parents, as well as to other persons responsible for the upbringing and development of children. The protection of the rights of the child is ensured by the relevant competent authorities and law enforcement agencies. In relation to the family, the state takes various kinds of levers of positive influence, which to one degree or another contribute to the consolidation of the whole society [27, p. 344-362].

According to clause d) part (2) of Art. 38 Investigative Committee of the Republic of Moldova, the court, when deciding on divorce, is also determined in parallel with questions regarding the fate of joint children. The primary ones are the question of the place of residence of the child, the provision of funds for his maintenance and the division of the common property of the spouses. The court is obliged to explain to the parties that in the event of disagreements about the fate of the child, they have the right at any stage of the proceedings, before the court is removed to the deliberation room, to ask for help in finding a solution not only to the court, but also to the guardianship and trusteeship body. The peculiarity of resolving controversial issues about children is that the court establishes the procedure for communication and participation in the maintenance and upbringing only for the parent, who, after the divorce, will live separately from the child. The court does not establish any obligations related to the implementation of the parental rights of the parent with whom the child remains to live.

When determining the place of residence of a minor child, the court requires the conclusions of the territorial guardianship authorities located at the place of residence of each of the parents [5, p. 32]. In accordance with Art. 54 of the FC RM, a child has the right to express his/her opinion when solving issues in the family that affect his/her interests, as well as to be heard in the course of judicial or administrative proceedings. Taking into account the opinion of a child who has reached the age of 10 is mandatory if it does not contradict his interests.

In accordance with Part (2) of Art. 64 CC RM parents have the right to conclude an agreement on the procedure for the exercise of parental rights by a father or mother living separately from the child. If a dispute arises, it is considered by the territorial guardianship authority, the decision of which can be appealed in court. In the latter case, the court makes an appropriate decision. Parents can, on their own initiative or on the recommendation of the territorial guardianship authority, contact a mediator to resolve the dispute. In the course of the exercise by parents of their rights and obligations, disputes of a different nature may arise regarding the upbringing and maintenance of children.

In accordance with Part (1) of Art. 58 CC RM, father and mother have equal rights and bear the same responsibilities towards children, regardless of whether they were born in wedlock or out of wedlock, live with their parents or separately from them. The exercise of parental rights in the upbringing and support of children should be carried out directly by each of the parents based on various social and economic factors, such as education, upbringing, material security, health status, belonging to a particular social class, etc.

When determining the place of residence of children with one of the parents, the court, taking into account the interests and wishes of the children, will evaluate the totality of the evidence presented. Among the interests of the child, which the court is guided by when making a decision, are the following: the attachment of children to their parents and other relatives; the possibility of creating favorable conditions for the development of the child. The court pays attention to the financial situation, living conditions, type of activity, mode of work, availability of infrastructure. Before making a decision, the court examines all the evidence presented in the case. At the same time, the parties must submit to the court both written and oral evidence confirming that the child will be better with a particular parent, his interests are respected and there is all the necessary basis for the further development of the child.

One of the controversial issues arising from the divorce process is the issue of the payment of alimony. The courts consider claims on the establishment of the obligation to reimburse part of the cost of maintaining the child in parallel with the claim on divorce. Cases on the recovery of alimony are of a property nature, since we are talking about the protection of legitimate interests, the objects of which are material goods subject to monetary valuation. A distinctive feature of claims for the payment of alimony is the following: any property claims are subject to assessment and are expressed in monetary terms, the fulfillment of family responsibilities is the proper performance by the

obligated subject of family legal relations of any certain actions or refraining from committing these actions [16, p. 55-67].

The reason for this lies in the specifics of the subject composition of family relations and the life circumstances arising from them. The current legislation establishes the procedure for the payment of alimony. In accordance with Part (1) of Art. 58 of the Family Code of the Republic of Moldova, father and mother have equal rights and bear the same duties towards children, regardless of whether they were born in or out of wedlock, live with their parents or separately from them.

In accordance with Part (1) of Art. 76 of the Family Code of the Republic of Moldova, if a person obliged to pay child support has irregular or variable earnings or other income, receives earnings and / or other income in whole or in part in kind, if he has no earnings and / or other income, and also if recovery of alimony in a share of earnings and / or other income is impossible, difficult or materially violates the interests of one of the parties, the court has the right to determine the amount of alimony collected on a monthly basis, in a fixed amount or simultaneously in a fixed amount of money and in shares of earnings and / or other income in accordance with Article 75. When collecting alimony in a fixed amount, the court takes into account the material and marital status of the parties, as well as other important circumstances, such as the information of the National Bureau of Statistics on the amount of the living wage per child, published on the website [http: / /www.statistica.md/](http://www.statistica.md/) [20]. According to the legislation of the Republic of Moldova, both parents are obliged to reimburse the costs of maintaining a minor child.

Also a controversial issue arising from the divorce proceedings is the division of jointly acquired property, which is one of the laborious processes among other civil disputes, requiring the involvement of a large amount of evidence and appeal to many norms of substantive law of various industries [23, p. 96]. The regime of joint property of spouses is regulated by the CC of the RM.

The need to resolve the case in the procedural order established by the Code of Civil Procedure of the Republic of Moldova, taking into account the specifics of the substantive nature of the disputed relations, predetermines some procedural features of cases on the division of spouses' property [8, p. 67].

In accordance with Art. 20 SC RM, property acquired by spouses during the period of marriage, according to the law, belongs to both of them by right of joint ownership.

(2) The joint property of spouses is property acquired from: a) the income of each of them obtained as a result of: - labor activity; - entrepreneurial activity; - intellectual activity;

b) bonuses, rewards and other payments, except for those given out as compensation (material assistance, compensation for damage in connection with damage to health, etc.);

c) other general means.

(3) The joint property of spouses is movable and immovable property created, founded or acquired at the expense of common funds, securities acquired at the expense of such funds, deposits, capital shares in financial institutions and commercial companies, as well as other property acquired during the marriage, even if purchased or invested in the name of one of the spouses.

(4) The right to joint property belongs to the spouse even if he did not have independent income in connection with housekeeping, caring for children or for other valid reasons.

(5) The joint property of spouses is a property acquired by them from the date of the marriage until the day of its termination. At the request of an interested spouse who is not guilty of divorce, the court has the right to recognize the property acquired by him during his separation from the other spouse as his property.

In accordance with Art. 25 CC RM division of the joint property of the spouses can be carried out both during the period of their marriage and after the dissolution of the marriage at the request of any of the spouses.

Joint property can be divided by agreement between the spouses. In the event of a dispute, the determination of the shares of the spouses in joint ownership, as well as its division in kind, are made in a judicial proceeding. When the joint property is divided, at the request of the spouses, the court determines the property that must be transferred to each of them. If property is transferred to one of the spouses, the value of which exceeds the share due to him, the other spouse may be awarded appropriate monetary or other compensation. The property purchased for minor children (clothes, shoes, school supplies, musical instruments, toys, etc.) is transferred free of charge to the spouse with whom the children live. The contributions made by the spouses in the name of their common minor children are the property of the children and are not taken into account when the property is divided. If the common property was divided during the period of the spouses' state of marriage, it becomes the personal property of each of them, the property that was not

divided, as well as the property acquired by the spouses after the division, is their joint property. For the division of property, which is the joint property of the spouses whose marriage has been dissolved, a three-year limitation period is established.

The claim for the division of property provides information about the time of the state in the marriage relationship, the composition of the property to be divided, the circumstances of the acquisition of the disputed object and its value, which is indicated at the time of the consideration of the case in court, location. The cost of the disputed property can be established by the parties by common agreement, or taking into account the prices for similar property in the territory of the subject in which the spouses live. In some cases, when it comes to large things, including real estate, an assessment can be made by an independent expert [25, p. 59].

Claims for the division of property are of a purely property nature, and therefore are subject to assessment, depending on which the size of the state duty is established. Its payment is borne by the plaintiff when filing a claim, in the future the burden of payment can be redistributed and the previously paid amount is partially or fully collected from the defendant in favor of the plaintiff. 03.12.1992 [12].

Coming to the end of the study of the topic of the order and grounds for divorce, the following important aspects should be identified:

1. The phenomenon of termination of marriage is very complex and controversial.

2. Disputes related to divorce should be grouped into two groups: a) disputes related to the protection of the rights and interests of minor children; b) disputes arising from the property relations of the spouses.

3. The procedural features of the consideration of disputes related to the protection of the rights and interests of minor children are due to the need to ensure normal living conditions for children after the divorce of the parents and consist in the possibility of the court going beyond the stated requirements.

Claims for the division of jointly acquired property are considered in the court that accepted the claim for divorce; when dividing jointly acquired property, the interests of minor children must be taken into account. The judge is obliged to identify all the objects that make up the property, and obtain documents that will confirm that the property was acquired during the period of marriage.

Bibliography

1. Bacaci, A., Dumitrache, V., Hageanu, C. Dreptul familiei. Ediția aII-a. București: ALL Beck, 2001. 212 p.
2. Cebotari, V. Dreptul familiei. Chișinău: USM, 2004. 175 p.
3. Cebotari, V. Dreptul familiei. Chișinău: USM, 2004, 181 p.
4. Filincova, S., Cebotari, V. Litigii familiale. Manualul judecătorului pentru cauze civile. Coord.ed.: Poalelungi Mihai.-Ed. a II-a.- Chișinău: S.n., 2013. 398 p.
5. Jigalov, I. Drepturile minorităților naționale. Chișinău, revista «Legea și viața», 2007, № 6, p. 32.
6. Macinskaia, V., Visterniceanu, D., Belei, E. Drept procesual civil. Intentarea, pregătirea și examinarea în fond a pricinilor civile; Proceduri necontencioase în procesul civil: [pentru uzul audiențelor]. Seria: Suporturi de curs. Chișinău, 2008. 604 p.
7. Pînzari V. Căsătoria în legislația României și a Republicii Moldova. Chișinău. 2006.231p
8. Pînzari, V.Căsătoria în legislația României și a Republicii Moldova. Chișinău, 2006. 167 p.
9. Pînzari, V. Dreptul familiei. Note decurs. Chișinău: Universitas, 2000. 252 p.
10. Гражданский процессуальный кодекс Республики Молдова № 225-XV от 30.05.2003. In: Monitorul Oficial al Republicii Moldova №111-115/451 от 12.06.2003.
11. Загорский, А.И. Курс семейного права. М.: Изд-во «Зерцало», 2003. 298 с.
12. Закон РМ «О государственной пошлине» № 1216 от 03.12.1992. In: Monitorul Oficial al RM. Nr. 53-55 от 02.04.2004.
13. Закон РМ «О медиации» № 137 от 03.07. 2015. In: Monitorul Oficial al RM №224- 233 от 21.08.2015.
14. Закон РМ «О правах ребенка» № 338 от 15.12.1994. In: Monitorul Oficial Nr. 13 от 02.03.1995.
15. Закон РМ «Об актах гражданского состояния» № 100 от 26.04.2001. In: Monitorul Oficial № 97-99 от 17.08.2001.
16. Кондрашова, М.А. Актуальные вопросы исполнения алиментной обязанности в России. В: Материалы Международной научно-практической конференции. Казань. 18 декабря 2010 г. М.: Статут, 2011. с. 55-57.
17. Левушкин, А.Н. Теоретическая модель построения системы семейного законодательства государств - участников СНГ. Монография. Москва: Юнити-Дана, 2015. 328 с.
18. Муратова, С.А. Семейное право: Учеб. пособие. М.: Юнити-Дана. 2013. 194 p.
19. Нечаева, А.М. Семейное право. Курс лекций. М. 2000. 126 p.
20. Официальный сайт Национальное бюро статистики о размере прожиточного минимума на ребенка, <http://www.statistica.md/>(дата посещения 21.11.2021)

21. Постановления Пленума Высшей судебной палаты «О практике применения судами законодательства по делам о расторжении брака» № 10 от 15.11.1993 года. В: Бюллетень ВСП РМ, 2002. № 11, р. 15.
22. Пчелинцева, Л.М. Комментарии к Семейному кодексу РФ. М. 2015. 302 с.
23. Пчелинцева, Л.М. Семейное право России: учебник для вузов. 3-е изд., перераб. и доп. М.: Норма, 2004. 196 с.
24. Пчелинцева, Л.М. Семейное право России: Учебник для вузов. М.: Норма, 2006. 253 с.
25. Пынзарь, В., Шляхтицкий, В. Семейное право. Кишинев: Университет Криминологии, 2002. 259 с.
26. Семейный кодекс Республики Молдова. In: Monitorul Oficial al Republicii Moldova №47-48 от 26.04.2001.
27. Татар, О. Особенности и стратегия семейного предпринимательства как форма ведения семейного бизнеса в Республике Молдова и Российской Федерации. В: Семейный бизнес и качество правовой среды. 09.04.2021 г. г. Москва: Проспект. с. 344-362.
28. Форсова, В.В. Православные семейные ценности. В: Социологические исследования. 1997. No 1. с. 67.

CAPITOLUL VII. SECURITATEA ȘI DREPTURILE PERSOANEI

CORELAȚII ALE PROBLEMATICII SIGURANȚEI PERSOANEI ȘI SECURITĂȚII UMANE CU DOMENIUL DREPTURILOR OMULUI¹

CORRELATIONS OF PERSON'S SAFETY AND HUMAN SECURITY ISSUE WITH THE HUMAN RIGHTS DOMAIN

*Serghei SPRINCEAN, doctor habilitat în științe politice,
conferențiar universitar, cercetător științific coordonator,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice*

Summary:

In the article is analysed the issue of correlation of personal safety and human security with fundamental human rights and liberties. In this contexts it turns out that the freedom of the person is directly proportional to the level of ensuring personal safety with a determining impact on human security at the community level. The achievement of human development and of a fair level of personal safety as well as of security of the human individual without an adequate level of ensuring the respect for human rights, becomes obsolete since individual rights and freedoms are considered less important or secondary to community ones, the priority being placed on the security and development of the state at the expense of and from the citizen's account.

Keywords: *human rights, human security, national security, human development, global crisis, security risks*

Drepturile sociale ale omului, dar siguranța și securitatea personală, precum și formarea și consolidarea unei societăți a bunăstării, au constituit un obiectiv major de interes pentru generații de politicieni din statele democratice

---

¹ Articolul este elaborat în cadrul proiectului de cercetare: 20.80009.1606.05 *Calitatea actului de justiție și respectarea drepturilor persoanei în Republica Moldova: cercetări interdisciplinare în contextul implementării Acordului de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană.*

pe parcursul mai multor decenii, dar și un subiect al discursurilor publice în campaniile electorale, mai ales în perioada postbelică. Dar aceste preocupări sunt puternic ancorate în necesitatea de ieșire din crizele politice, economice și umanitare ale trecutului care au zguduit din temelii, la timpul lor, mentalitatea socială, generând noi sisteme de protecție și mecanisme avansate de apărare contra unor situații similare în viitor [1, p. 58]. Spre exemplu, în contextul necesității ieșirii omenirii din Marea criză economică din anii 1929-1933, subiectul drepturilor omului în corelație cu cel al securității economice, societale sau politice a devenit unul central al politicilor publice salvatoare, propuse și implementate de elita politică americană din acea perioadă. Astfel că politica „New Deal”-ului lui Fr. D. Roosevelt, lansată în 1932, a promovat recuperarea economică și reforma sistemului financiar, dar și ajutor pentru șomeri și săraci. În perioada celui de Al Doilea Război Mondial și ca urmare a extinderii teritoriale fulminante a ideologiilor autoritare și nedemocratice, a fost semnat un document important - Carta Atlanticului (Atlantic Charter), de către președintele SUA, F. D. Roosevelt și premierul britanic W. Churchill în luna august al anului 1941. Importanța acestui act constă în faptul că promovarea drepturilor și libertăților cetățenești, cum ar fi dreptul la siguranța personală și comunitară, libertatea credinței, dreptul persoanei la un trai demn etc., au devenit fundamentale de importanță în conștiința individuală a alegătorului și alesului, dar și o practică socială [2, p. 326].

Crearea în anul 1945 a Organizației Națiunilor Unite prin semnarea la San Francisco (SUA) pe 26 iunie 1945, prin eforturile deosebite ale juristului francez R. S. Cassin și a jurnalistei americane Eleanor Roosevelt, a Cărții ONU de către 50 de state, pentru a preveni pe viitor prin cooperare internațională conflictele armate, iar mai apoi, adoptarea la 10 decembrie 1948 a Declarației Universale a Drepturilor Omului, au constituit poate cele mai importante pagini de până acum ale istoriei contemporane de promovare a modelului unei societăți a bunăstării bazate pe respect pentru drepturile omului și securitate [3, p. 30]. Pe bună dreptate, Declarația Universală a Drepturilor Omului este considerată prima reglementare juridică internațională cu caracter universal prin care au fost promovate principii, valori și criterii de respectare a individului și a libertăților sale civile, economice, sociale, politice ori culturale. Valoarea inegalabilă a Declarației a fost subliniată de reglementările juridice care au venit să o completeze pe parcurs cum ar fi: Convenția privind eliminarea tuturor formelor de discriminare rasială (1965), Convenția internațională asupra drepturilor politice și civile (1966), Convenția pentru eliminarea tutu-

ror formelor de discriminare împotriva femeilor (1979), Convenția împotriva torturii (1984), Convenția împotriva *Apartheid*-ului (1985) și altele.

Prin urmare, perioada postbelică a constituit o importantă etapă în consolidarea dezideratului protecției persoanei, drepturilor și securității sale, mai cu seamă în regiunea vestului Europei și Americii de Nord. Astfel că, concomitent cu adoptarea Declarației Universale a Drepturilor Omului și a formării Organizației Națiunilor Unite, în anul 1949 a fost creat Consiliul Europei, întrunind la început 10 state fondatoare. Acest for internațional regional a fost edificat în vederea promovării libertăților democratice și drepturilor omului, precum și a cooperării dintre statele europene. În contextul realizării acestor obiective, la Roma în anul 1950 a fost adoptată Convenția Europeană a Drepturilor Omului. Prin acest document se asigura respectarea drepturilor fundamentale ale omului și promovarea bunăstării și securității individuale.

O importanță deosebită, în a doua jumătate a sec. XX, în contextul promovării securității umane și a drepturilor și libertăților fundamentale ale persoanei, a fost acordat subiectului protecției copilului. În acest context, în anul 1959 a fost adoptată Declarația ONU cu privire la drepturile copilului, anul 1979 a fost declarat de către ONU Anul internațional al Copilului, iar peste 10 ani, în 1989, a fost adoptată Convenția drepturilor copilului, intrată în vigoare la 2 septembrie 1990. După sfârșitul „războiului rece” și începerea unei noi ere în conștientizarea pericolelor globale și, mai ales, după identificarea unui set de soluții de ieșire din criza globală, subiectul securității și libertăților umane a început să capete noi aspecte inedite [4, p. 374].

O pagină deosebit de importantă în acest context a fost scrisă la Conferința Organizației Națiunilor Unite referitor la Mediu și Dezvoltare, care a avut loc la Rio de Janeiro în iunie 1992, unde la 14 iunie 1992 a fost adoptată Declarația cu privire la mediu și dezvoltare, în care se stipula expres importanța susținerii colective a dezvoltării umane, a necesității încetării conflictelor armate, susținerii eforturilor societății umane la scară mondială pentru păstrarea unui mediu înconjurător sustenabil și a unor condiții acceptabile pentru fortificarea sănătății oamenilor și a unui nivel înalt al calității vieții lor [5, p. 129]. Corelația dintre mediu și dezvoltare umană, pe lângă Declarația de la Rio de Janeiro, a fost pusă și la baza altor două acte de o importanță crucială din ultimele decenii: Protocolul de la Kyoto (semnat în 1997, intrat în vigoare în 2005) și Acordul de la Paris (aprobat la 12 decembrie 2015, intrat în vigoare la 4 noiembrie 2016). Cu toate că, Protocolul de la Kyoto avea ca scop crearea unui cadru legal internațional mult mai funcțional prin asumarea unor obiective

nobile, cuantificabile și realiste de către statele semnatare, de reducere până în perioada 2008-2012 a emisiilor de gaze cu efect de seră cu 5,2% față de perioada anului 1990, printre statele importante care nu au ratificat acest protocol s-au regăsit și SUA, responsabile pentru mai mult de 40% din totalul emisiilor de gaze de seră la acel moment. O eschivare asemănătoare a SUA de la responsabilitățile sale ecologice majore față de comunitatea internațională a avut loc și după semnarea Acordului de la Paris - un tratat în temeiul Convenției-cadru a ONU privind schimbările climatice ce-și propune să reglementeze reducerea emisiilor de dioxid de carbon din anul 2020, fiind și un plan de acțiune pentru limitarea încălzirii globale la 1,5°C.

În contextul acestor evoluții din sfera reglementării și consfințirii normative a siguranței persoanei și securității umane ca valori fundamentale ale societății contemporane, vom remarca că a fost lansat în circuitul socio-academic și conceptul securității umane, la începutul anilor '90 care, pentru prima dată, a fost amintit într-un act normativ internațional în anul 1994, când a fost dat publicității Raportul asupra dezvoltării umane a Organizației Națiunilor Unite [6, p. 80]. Evenimentul în cauză a fost precedat de numeroase dezbateri, la sfârșitul anilor '80 – începutul anilor '90, în comunitatea științifică referitor la rolul ființei umane în studiile de securitate, teoria și practica dezvoltării durabile și a drepturilor omului, precum și în cadrul studiilor de pace care au luat amploare după evenimentele internaționale din anii '70 ai sec. XX, precum criza din Caraibe, războiul din Vietnam, mișcările sociale din Franța și SUA etc.

În spațiul științific și spiritual comun de limbă română, din Republica Moldova și România, concepția securității umane devine la fel de răspândită în ultima perioadă ca și pe întreg globul, ca efect al mai multor procese geopolitice și securitare, dar și academice sau științifice [7, p. 149]. Astfel, în comunitatea științifică românească, concepția securității umane devine din ce în ce mai populară pe parcursul ultimelor două decenii, dar interesul major al teoreticienilor și practicienilor din domeniu a fost instigat în mare parte de procesul de aderare a României la Alianța Nord-Atlantică. E adevărat că o mare parte din cercetătorii români preocupați de subiectul siguranței personale, a securității umane, co-raportat cu alte tipuri de securitate sau cu procesul globalizării, sunt militari de profesie sau proveniți din sistemul apărării naționale.

Fără îndoială că și libertatea umană, respectul pentru drepturile omului stau la baza bunei funcționări a sistemului sociopolitic, dar asigurarea securității umane, în deplinătatea conceptuală a acestui termen, prin atenția deosebită acordată nu doar garantării echității sociale în condițiile unei economii

și societăți liberalizate, dar și respectării necesităților fiecărui cetățean luat în parte referitor la siguranța personală, alimentară, de mediu etc., este recunoscută de către comunitatea internațională ca condiții sine qua non pentru progresul sustenabil al omenirii [8, p. 397].

Securitatea umană a populației dintr-un anumit spațiu mediatic poate fi periclitată prin interferența în acest spațiu a diverselor interese contrare și destructive, generate de factori destabilizatori, de origine externă sau internă față de sistemul în cauză. Dreptul omului la informare corectă, la participare politică în condiții echitabile la fel poate fi desconsiderat și neglijat prin transformarea procesului politic, a dezbaterilor publice într-un spectacol regizat de anumite elite sau cercuri influente [9, p. 7].

Libertatea persoanei este direct proporțională nivelului de asigurare a siguranței personalei cu impact determinant asupra securității umane pe plan comunitar. Astfel, abordarea individualizată în corelație cu metoda informațională într-o lume globalizată, de asigurare a securității contribuie decisiv la garantarea drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățenilor, asigurarea unui nivel de trai decent al populației [10, p. 150]. Totuși, pentru a obține un efect durabil al securizării informaționale a unui spațiu cu repercusiuni clare asupra siguranței pe termen lung a cetățenilor, se cere o participare și implicare a societății civile, a opiniei publice, nu doar în contextul diversificării surselor de informare, dar și în identificarea și anihilarea cauzelor dezinformării și manipulării premeditate.

Securitatea națională e strict legată de bunăstarea și buna funcționare a comunității umane în care nu pot fi încălcate drepturile și libertățile fundamentale ale omului. Cu toate acestea, securitatea națională nu poate fi concepută doar ca securitate externă a unui stat care vizează apărarea intereselor naționale ci, în epoca postmodernă, securitatea umană înglobează orice formă de asigurare a unei stabilități și progres a ființei umane întâi de toate [11, p. 178].

Subliniind necesitatea edificării unor mecanisme tot mai eficiente de garantare a intereselor individuale față de drepturile colective, autorii vin să contribuie la promovarea importanței persoanei umane, a intereselor și necesităților sale, în comparație cu societate și statul, interesele naționale și necesitățile publice, ceea ce vine în sprijinul conceptului securității umane propus de PNUD [12, p. 6].

O serie de autori și lucrări din spațiul academic al Republicii Moldova s-au remarcat prin analiza securității umane din perspectiva dreptului, precum și a problematicii mecanismelor juridice de garantare a acesteia. Astfel,

Al. Barbăneagră propune „pacea” ca element fundamental în perspectiva asigurării securității civilizației umane și califică infracțiunile contra păcii ca fiind inclusiv împotriva drepturilor și libertăților cetățeanului [13, p. 107]. Totuși, securitatea omului poate fi garantată de către instituțiile naționale și internaționale doar în condiții de stabilitate și pace, atunci când autoritatea acestor instituții este socialmente recunoscută și funcțională. Procesul de pacificare trebuie să ia în considerație securitatea personală și respectul pentru drepturile omului, pentru a atinge un mai mare impact și stabilitate pe termen mediu și lung [14, p. 150].

Cercetătorii din Republica Moldova Gh. Costachi și I. Iacub își aduc contribuția la cercetarea securității umane prin investigarea atentă a raportului dintre statul de drept și securitatea juridică, presupunând asemenea exigențe ca neretroactivitatea, accesibilitatea și previzibilitatea legii ce pot garanta transparența și funcționalitatea justiției ca element fundamental de garantare a securității personale etc. [15, p. 5]. În opinia autorului însă, calitatea legii și a procedurilor juridice devin aspecte de o importanță crucială pentru asigurarea securității juridice cu un impact imediat asupra calității vieții individului uman. Un alt studiu al profesorului Gh. Costachi subliniază că garantarea securității și siguranței persoanei poate fi realizată doar pe calea educației publice cu privire la drepturile și libertățile omului [16, p. 17]. Cultura juridică, în sens larg și cultura drepturilor omului, inevitabil devin elemente de bază ale sistemului democratic, în care respectarea drepturilor și libertăților cetățenilor devin condiții indispensabile pentru o dezvoltare umană sustenabilă și pentru asigurarea securității persoanei. Cercetătorul V. Enicov analizează problematica securității persoanei ca element al securității naționale, propunând să fie adoptată în Republica Moldova o concepție distinctă a asigurării securității umane pentru o mai mare eficiență a protecției persoanei [17, p. 22]. În condițiile în care în Republica Moldova este în vigoare strategia, precum și o concepție a securității naționale adoptate prin lege, care e revăzută o dată la patru ani, se impune o adaptare a acestor documente la principiile securității umane care trebuie să fie reflectate în strategia națională de securitate, pentru a evita o emiteră excesivă ca număr a diverselor norme legale cu subiect asemănător [18, p. 6].

Un șir de elemente componente ale interesului național al Republicii Moldova, pe lângă asigurarea pentru fiecare cetățean a securității sale individuale și siguranței sale personale, pe lângă aprofundarea suveranității și independenței statului pe plan intern și extern, iese în evidență din natura, valorile, experiența istorică, potențialul și caracterul Republicii Moldova ca stat și comunitate,

cum ar fi creșterea bunăstării socioeconomice a populației și ridicării nivelului de trai, atingerea unui nivel înalt de autosuficiență economică și energetică, realizarea păcii civice interne sau integrarea teritorială, în condițiile fortificării puterii decizionale și execuționale a autorităților centrale și locale, edificarea unui stat de drept și realizarea unui sistem sustenabil și descentralizat de auto-gestiune locală [19, p. 55].

Globalizarea eforturilor comunității internaționale de asigurare a securității reprezintă un proces complex și neunivoc, iar concepția securității umane poate induce un element de constanță și constitui un reper în acest proces, prin prioritizarea valorilor și dezideratelor în activitatea de securizare, prin centrarea pe persoana umană în comparație cu interesele naționale ale statelor sau cu nevoia lor de promovare și dominație internațională [20, p. 186].

Înainte de aderarea României la NATO în martie 2004, cercetătorii T. Cearapin, G. Homotescu și Gh. Toma publică în 2003 un studiu referitor la importanța și necesitatea adoptării de către România a sistemului colectiv de apărare și securitate cu o importantă componentă de activități non-militare, axate pe fortificarea democrației, a sistemului de prevenire a pericolelor de mediu, a combaterii corupției și subdezvoltării [21, p. 281]. Propunerile autorilor au avut un impact semnificativ asupra adaptării politicilor de securitate ale României la noile realități cu care se confrunta țara la acel moment și a instigat interesul mediului academic non-militar pentru problemele de securitate, în special pentru concepția securității umane ca parte a strategiei naționale de securitate într-un sistem colectiv de apărare. Mai târziu, în 2006, cercetătorul Gh. Toma propune noi soluții și perspective de adaptare a concepției securității naționale a României la nou-formatele arhitecturi de securitate internațională, ținând cont de nevoile urgente de modernizare a societății și edificării statului de drept [22, p. 25]. Un subiect similar a fost abordat de cercetătorul C.-Gh. Balaban, în vederea determinării rolului României, imediat după aderarea la NATO, în contextul sistemului global de asigurare a securității [22, p. 19]. Autorul remarcă efortul susținut al României, atât legislativ, economico-financiar, cât și tehnico-logistic, de a se adapta schimbărilor metodologice și teoretico-practice, survenite la nivel mondial la început de mileniu în domeniul securității, mai cu seamă prin implementarea amplă a concepției securității umane. Cu toate acestea, combaterea corupției, creșterea bunăstării cetățenilor nu au urmat imediat după aderarea la NATO, ci s-au lăsat așteptate încă o perioadă de timp din motive de lipsă a coeziunii și voinței politice [24, p. 12].

R. Marinescu consideră că problematica dezvoltării aplicative a instrumentelor de promovare și implementare a principiilor securității umane este una foarte importantă pentru România, mai ales din perspectiva parcursului său european [25, p. 190]. După aderarea țării la UE la 1 ianuarie 2007, accesul său nelimitat la setul complet de instrumente al Uniunii Europene de fortificare a securității persoanei și de progres social a necesitat o regândire temeinică a politicilor interne în diverse domenii precum asigurările sociale și de sănătate, democratizarea și transparența decizională, facilitarea activității de întreprinzător etc. Prin implementarea know-how-ului UE în domeniul stabilizării și gestionării crizei economice și sociale în contextul inițiativei europene pentru democrație și drepturile omului, se preconiza realizarea unor progrese substanțiale rapide în domeniul securității umane și fortificării societății civile în România. Însă, experiența României din ultima perioadă de timp a arătat că instrumentele și mecanismele de îmbunătățire a securității umane, precum cele din UE, elaborate pentru statele membre, devin și mai funcționale cu condiția unui climat global și regional de progres și cooperare ca premisă pentru atenuarea presiunilor destructive externe care să instige forțe interne către instabilitate și neacceptare a politicilor de reforme ale guvernelor angajate pe calea progresului.

Într-un context diferit, cercetătorul din România S. Petrescu lansează o dispută academică pe marginea unor asemenea subiecte precum definirea și conținutul amenințărilor de securitate, dintre care subliniază impactul și amploarea celor ce țin de securitatea umană, și anume: subdezvoltarea, *sărăcia*, *migrația ilegală*, *conflictele locale și regionale*, *falimentul autorității de stat etc.* [26, p. 154]. În condițiile unei evoluții rapide a conceptului de securitate umană și de extindere a acestuia în toate sferele vieții sociale, problematica vulnerabilităților și pericolelor trebuie să fie completată cu noi perspective, precum aspectul ecologic al securității omului, sau caracterul epuizabil al resurselor naturale pe Terra și specificul resursofag al economiei contemporane, ceea ce, pe termen mediu și lung, subminează dezvoltarea umană a generațiilor viitoare.

Un alt cercetător român, preocupat de fenomenul securității umane, este profesorul I. Pâlșoiu care își aduce contribuția sa la conceptualizarea vulnerabilităților și amenințărilor de securitate umană [27, p. 38]. Totuși, în studiul acestui autor este subliniat caracterul multidimensional al acestui tip de amenințări și sunt profund analizate originile unor astfel de fenomene nocive pentru sistemul de securitate precum terorismul, traficul de ființe umane, războiul informațional etc. Totuși I. Pâlșoiu concepe securitatea umană mai mult

ca un fenomen geopolitic, iar aspectele legate de percepția individuală a stării de securitate, bunăstarea personală a cetățeanului, extinderea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului pot completa concepția sa cu privire la securitatea umană.

Etica intervențiilor umanitare și problematica moralității acțiunilor de restabilire a păcii în zonele de conflict sunt analizate de către I. Crăciun, împreună cu cercetătorul R. Enache, prin prisma fortificării securității umane în acele regiuni [28, p. 152]. Intervențiile umanitare în zonele de conflict în care se atestă abuzuri contra populației civile, nefiind sancționate de Consiliul de Securitate al ONU și neagreate de comunitatea internațională. Deși pot avea intenții nobile și morale, opinăm că acestea comportă o serie de dileme etice referitor la: capacitatea și obligația morală ale unui subiect al dreptului internațional de a interveni, suveranitatea autorităților locale în teritoriul lor național, interesele populației afectate de conflict, privată de drepturi fundamentale și condamnată la subdezvoltare și lipsuri [29, p. 92].

Cercetătorul D. Dungaciu completează studiile de securitate din spațiul românesc cu aportul său deosebit la analiza specificului asigurării securității naționale în epoca postmodernă, caracterizată prin eclecticism și combinarea unor elemente complexe și uneori incompatibile, subliniind importanța deosebită a națiunii ca formă de organizare a vieții în comun în acest proces [30, p. 201]. Autorul consideră că siguranța și securitatea comună a Europei poate fi amplificată prin ocrotirea multiplicității identităților naționale, precum și prin susținerea identității comunitare și etnice a cetățeanului, iar democrația și drepturile omului, precum și secularizarea statului și a societății, constituie esența sistemului de asigurare a supremației culturii și civilizației europene pe parcursul ultimelor secole. Securitatea umană, prin urmare, devine și un simbol civilizațional prin care se dorește o apropiere și nu o dezbinare dintre culturi, moduri de viață, religii etc.

O altă incursiune teoretică în cercetarea conceptului de securitate umană e întreprinsă de cercetătorii români L. Ispas, A. Cîrdei și C. Negoescu, în contextul evoluției teoriei cu privire la relațiile internaționale, în care se menționează un șir de abordări ale securității internaționale în raport cu imperati-vele securității umane [31, p. 16]. Constatăm că se atestă un proces complex, în acest sens, de adaptare și interconectare a concepției securității umane la valorile realismului politic în relațiile internaționale, pe de o parte, iar, pe de alta, o umanizare a majorității concepțiilor dominante cu privire la relațiile internaționale, sub impactul proceselor globale și a tendințelor sociale defini-

torii, cum ar fi cele pentru extinderea drepturilor omului, pentru egalitatea și nediscriminarea diverselor categorii sociale.

Cercetătorul H.-T. Crișan reiterează importanța tandemului dintre progresul în domeniul drepturilor fundamentale ale omului și fortificarea securității umane [32, p. 78]. Drepturile individuale ale persoanei devin sprijinul principal al succesului promovării securității umane care devine, în acest context, un drept moral individual, fundamental important pentru fiecare ființă umană și o cerință minimă pentru dezvoltarea personală.

Scopul principal al lansării acestei noțiuni a securității umane, emanat de sfera studiilor de securitate, a fost de a depăși limitele impuse conceptualizării fenomenului securității de sensul militar tradițional al ei. Noul sens al securității umane extinde către un nivel superior înțelegerea fenomenului în cauză, prezentându-l ca pe unul multidimensional ce cuprinde securitatea economică, alimentară, a sănătății, a mediului, securitatea și siguranța personală, sau securitatea politică, a comunității [33, p. 55]. Astfel că, primele referințe la securitatea umană le găsim corelate cu problematica drepturilor omului ce s-a aflat în atenția ONU încă de la formarea acestei organizații mondiale, începând cu adoptarea Declarației Universale a Drepturilor Omului din 1948, unde în articolul 3 este prevăzut că „orice ființă umană are dreptul la viață, la libertate și la securitatea persoanei sale”.

Dacă e să analizăm în detaliu concepția securității umane, este important de remarcat că noțiunea dată poartă un caracter eminent sintetic și complementar cu cel puțin alte două concepte precum este cea a drepturilor omului, pe de o parte, iar, pe de altă parte, problematica dezvoltării umane. Împreună, cele trei noțiuni: securitatea umană, drepturile omului și dezvoltarea umană reprezintă un complex conceptual armonios destinat elucidării și explicării proceselor de evoluție și transformare a omului în contextul lumii contemporane, cu toate provocările, pericolele, și amenințările pe care le comportă pentru persoana umană. Fără securitate umană, drepturile omului și dezvoltarea pierd din conținut și nu mai pot atinge obiectivul pentru care au fost propuse – crearea unui mediu adecvat de evoluție atât pentru persoana umană, cât și pentru comunitățile de oameni. Dintr-o altă perspectivă, asigurarea unei securități umane și a drepturilor omului în afara paradigmei dezvoltării reprezintă o ocupație inutilă cramponată de o situație statică și lipsită de sustenabilitate. La fel și realizarea unei dezvoltări umane și a securității individului uman fără un nivel adecvat al asigurării respectării drepturilor omului, devine desuetă din moment ce drepturile și libertățile individuale sunt considerate mai puțin

importante sau secundare celor comunitare, prioritatea fiind pusă pe securitatea și dezvoltarea statului în detrimentul și din contul cetățeanului.

În concluzie vom remarca că, dintre cele trei elemente organice legate: securitatea umană, drepturile omului și dezvoltarea umană, primul dintre care apare cel mai târziu în circuitul social și academic, cronologic vorbind. Securitatea umană, de fapt, a venit să desăvârșească concepția progresului civilizației umane contemporane, bazată pe bunăstare, toleranță și drepturi și libertăți individuale.

Generalizând, constatăm că securitatea umană tinde să cuprindă celelalte noțiuni, transformându-le decisiv, în conformitate cu prioritatea siguranței și sustenabilității eforturilor de realizare a progresului. Astfel că, toate cele trei elemente: securitatea umană, drepturile omului și dezvoltarea umană devin parte a unei concepții unice a dezvoltării sigure și libere. În aceeași ordine de idei, fostul Secretar General al ONU K. Annan s-a pronunțat că nu ne vom putea bucura de securitate fără dezvoltare, nu ne vom putea bucura de dezvoltare fără securitate, și nici de una dintre ele fără respect pentru drepturile omului. Cu alte cuvinte, triumviratul celor 3 concepte reprezintă cheia succesului strategiei progresului și bunăstării umanității la scară globală. Totodată, este important de remarcat că concepția securității umane nu diminuează din actualitatea securității statului.

Referințe bibliografice:

1. Sprincean S. Securitatea umană și bioetica. Monografie. Chișinău: Tipogr. Centrală. 2017, 304 p.
2. Sprincean S., Mitrofanov Gh. Modernizare prin securizare globală. În: Statul, securitatea și drepturile omului în era digitală: Materialele conferinței științifico-practice cu participare internațională organizată cu ocazia Zilei Internaționale a Drepturilor Omului „Statul, securitatea și drepturile omului în era digitală”, 10-11 decembrie 2020. USM. / coord. R. Ciobanu. Chișinău: Artpoligraf. 2021, p. 325-332.
3. Sprincean S. Imperativele securitare ale societății contemporane. În: Perspective și Problemele Integrării în Spațiul European al Cercetării și Educației. Vol. VI, Partea 1, 6 iunie 2019, Cahul, Republica Moldova: Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu”, 2019, p. 29-33.
4. Sprincean S. Noi riscuri și amenințări la adresa siguranței persoanei în epoca intensificării biopericolelor globale. În: Știința în nordul Republicii Moldova: probleme, realizări, perspective. Conferința științifică națională cu participare internațională. Ediția a 4-a, 26-27 iunie 2020 / colegiul redacțional: Valeriu

- Capcelea (coordonator) [et al.]. Bălți: Tipogr. „Indigou Color”, 2020. (499 p.), p. 372-378.
5. Sprincean S. Provocări la adresa securității umane în condițiile globalizării. În: Mediul strategic de securitate: tendințe și provocări. Materiale conferinței științifice internaționale. 18 mai 2017. / Red. șt. R. Grosu. Chișinău: Academia Militară a Forțelor Armate „Alexandru cel Bun”. 2018, p. 128-135.
  6. Sprincean S. Problematika securității umane în contextul evoluției societății contemporane. În: Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul evoluțiilor geopolitice regionale. / Coord. Vitalie Varzari. Cap. 4. Chișinău: Tipografia Centrală. 2016, (180 p.) p. 77-94.
  7. Sprincean S. Cultura securitară ca fundament al bunăstării societății. În: Revista Studiul artelor și culturologie: istorie, teorie, practică [Chișinău]. Nr. 2 (35), 2019, p. 148-153.
  8. Sprincean, Serghei, Sohoțchi Tudorița-Sanda, Crețu Ivan. Asigurarea siguranței persoanei și securității umane prin democratizare sociopolitică. In: Știință, educație, cultură. Vol.1, 11 februarie 2022, Comrat. Comrat, Republica Moldova: Universitatea de Stat din Comrat, 2022, pp. 395-400.
  9. Sprincean S. Unele stringențe și imperative în studiile contemporane de securitate. În: Dezvoltarea cadrului juridic al Republicii Moldova în contextul necesităților de securitate și asigurare a parcursului european. Partea a III. / Republica Moldova în contextul provocărilor interne și externe la adresa securității naționale / ICJPS. Chișinău: Tipografia Centrală, 2019. Cap. 1, p. 5-20.
  10. Sprincean S., Sohoțchi T.-S. Incursiuni educaționale în cercetarea problematicii securității umane și siguranței persoanei. În: Tradiție și perspective în didactica modernă. Vol. 5 / ed.: Camelia Augusta Roșu, Monica Iuliana Anca. Culegere de articole la Conferința internațională „Didactica: tradiție, actualitate, perspective”, ediția a VII-a, 21-22 mai 2021, Alba-Iulia. Alba Iulia: Aeternitas, 2021, p. 149-153.
  11. Sprincean S. Componenta socio-culturologică a securității umane în contextul dezvoltării sustenabile a sociumului. În: Revista Studiul artelor și culturologie: istorie, teorie, practică [Chișinău]. Nr. 2 (31), 2017, p. 176-183.
  12. Sprincean S. The role of personal safety in ensuring the protection of human rights in the Republic of Moldova. In: Защита прав человека в периоды внешнеполитической напряженности: материалы Всерос. науч-практ. конф. с Междунар. участием (Саранск, 26 мар. 2021 г.): в 2 ч. / [редкол.: Г.П. Кулешова и др.]; Средне-Волжский институт (филиал) ВГУЮ (РПА Минюста России). Саранск, 2021. Ч. 1, с. 5-13.
  13. Barbăneagră A. Infracțiunile contra păcii și securității omenirii. Ch.: Sirius, 2005. 560 p.
  14. Sprincean S., Sohoțchi T.-S. Human security and personal safety approaches to the contemporary East-European security challenges. In: Розвиток політичної

- науки: европейські практики та національні перспективи: матеріали Міжнародної XI науково-практичної конференції, Чернівці, 27 травня 2021 року. Чернівці: Технодрук, 2021. с. 149-156.
15. Costachi Gh., Iacob I. Reflecții asupra securității juridice în statul de drept. În: *Legea și Viața*, nr. 5(281). 2015, p. 4-9.
  16. Costachi Gh. Asigurarea securității persoanei prin educația pentru drepturile omului și dezvoltarea culturii drepturilor omului. În: *Rev. Națională de Drept*, nr. 1, 2016, p. 15-19.
  17. Enicov V. Securitatea persoanei ca element component al securității naționale. În: *Legea și Viața*, nr. 2 (278). Februarie 2015, p. 18-22.
  18. Sprincean S. The role of personal safety in ensuring the protection of human rights in the Republic of Moldova. In: *Защита прав человека в периоды внешнеполитической напряженности: материалы Всерос. науч.-практ. конф. с Междунар. участием (Саранск, 26 мар. 2021 г.): в 2 ч. / [редкол.: Г.П. Кулешова и др.]; Средне-Волжский институт (филиал) ВГУЮ (РПА Минюста России). Саранск, 2021. Ч. 1, с. 5-13.*
  19. Sprincean S., Mitrofanov Gh. Impactul asigurării securității globale asupra modernizării sociopolitice a Republicii Moldova. În: *Moldoscopie. Publicație periodică științifico-practică*. [Chișinău]. Anul 25 (2021), nr. 1 (92), p. 54-59.
  20. Sprincean S. Politici de asigurare a securității umane în condiții pandemice. În: *Top 10 probleme politice a societății în contextul pandemiei de coronavirus de tip nou. / red. șt. V. Juc. Chișinău: Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice (F.E.-P. „Tipografia Centrală”)*. Subcap. 2.5. 2022. p. 179-218.
  21. Cearapin T., Homotescu G., Toma Gh. De la securitate individuală la securitate colectivă. București: Editura Bioterra, 2003. 447 p.
  22. Toma Gh. Securitatea națională din perspectiva noilor arhitecturi de securitate ale începutului de secol. Incertitudini, realități, perspective. București: ANI. 2006. 288 p.
  23. Balaban C.-Gh. Modificări în arhitectura globală de securitate. În: *Impact Strategic*, nr. 1, București: Editura Universității Naționale de Apărare. 2005, p. 17-23.
  24. Sprincean S. Contribuții ale concepției securității umane la fortificarea spațiului european de securitate. În: *Materialele Conferinței științifico-practice internaționale „Spațiul european de securitate: provocări, oportunități, perspective de integrare”*. 11 octombrie 2019, Chișinău. Chișinău: Tipogr. „PrintCaro”, 2019, p. 9-20.
  25. Marinescu R. Instrumente de securitate umană în cadrul Uniunii Europene. În: *Sesiunea anuală de comunicări științifice cu participare internațională „Securitate și apărare în uniunea europeană. Strategii XXI”*. / Coord. C. Moștoflei. Universitatea Națională de Apărare „Carol I”. București, 17-18 aprilie 2008. București: Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2008. p. 189-198.
  26. Petrescu S. Amenințări primare. Terorism. State la răscruce. Conflicte locale și regionale. Sărăcie și migrație ilegală. București: Editura Militară. 2008. 398 p.

27. Pâlșoiu I. Posibile vulnerabilități și amenințări la adresa securității umane. În: Implicații economice, politice și militare asupra securității umane în etapa post-conflict. / coord. M.-M. Neag. Sibiu: Editura Academiei Forțelor Terestre „N. Bălcescu”, 2011, p. 30-43.
28. Crăciun I., Enache R. Etica intervențiilor umanitare. În: Political Science, International Relations and Security Studies. International Conference Proceedings. The VIIIth Edition. [Sibiu], 23-25 May 2014, p. 348-357.
29. Sprincean S., Becciu S. Perspectiva postmodernă asupra problematicii siguranței omului în contextul provocărilor contemporane. În: Revista de științe politice și relații internaționale (Institutul de științe politice și relații internaționale „Ion I. C. Brătianu”) [București], Tomul XVIII, Nr. 2, 2021, p. 91-100.
30. Dungaciu D. Elemente pentru o teorie a națiunii și naționalismului. Buc.: Ed. ISPRI. 2012. 324 p.
31. Ispas L., Cîrdei A., Negoescu C. The Concept of Human Security in International Relations. În: Revista Academiei Forțelor Terestre, nr. 1 (61), 2011, p. 11-19.
32. Crișan H.-Tr. Securitatea umană. O analiză din perspectiva drepturilor individuale. În: Securitatea umană: provocări contemporane. / Coord. Cătălina-Daniela Răducu, Bogdan Ștefanachi. București: Pro Universitaria 2015, p. 71-86.
33. Sprincean S., Sohoțchi T-S., Mitrofanov Gh. Criza morală și identitară în contextul cercetării fenomenelor securitare și bioetice. În: Sănătatea, medicina și bioetica în societatea contemporană: studii inter și pluridisciplinare. Materialele Conferinței Științifice Internaționale, Ediția a 4-a, 29-30 octombrie 2021 / colegiul de redacție: Vitalie Ojovanu (redactor responsabil). Chișinău: Print-Caro, 2021, p. 53-59.

Bun de tipar 03.02.2023   Formatul 16,5 ×24,0
Hîrtie ofset nr. 1.   Coli de tipar 10,5

Î. S. Firma Editorial-Poligrafică „Tipografia Centrală”,
MD-2068, Chişinău, str. Florilor, 1